

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

ERGENLERDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARININ
İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

102077

Türkan YILMAZ

Danışman

Prof. Dr. Şeyda AKSEL

102077

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İzmir-2000

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 20.09.2000 Tarih ve 16/22 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, Gelişim Psikolojisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Türkan Yılmaz'ın Ergenlerde Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi başlıklı tezini incelemiş ve adayı 24.10.2000 günü saat 10⁰⁰'da tez savunmasına almıştır. Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar verilmiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Seyda Aksel
Seyda Aksel

ÜYE

Prof. Dr. Seren Zeytinöglü
Seren Zeytinöglü

ÜYE

Prof. Dr. Aysen Baykara,
Aysen Baykara

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince verdiği destek ve katkılardan dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Şeyda Aksel'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Ardından araştırmamın yazım aşamasındaki yardımları için Yrd. Doç. Dr. Banu Çengelci'ye teşekkür ederim.

Çalışmama ölçekler konusundaki yardımları ve önerileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Sema Kaner'e teşekkür ederim.

Araştırmamın uygulama ve yazım aşamalarındaki yardımları ve destekleri için Hanife, Nilüfer, Serap, Mediha, Arzu, Mert, Fatih, Gözde ve Ayşe'ye teşekkür ederim.

Ayrıca çalışırken keyif almamı sağlayan tüm öğrencilere içtenlikleri ve eğitimcilere de yardımları için teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmam sırasındaki sabrı ve desteği için Salih'e teşekkür ederim.

TABLULAR

Tablo 1: Yaş ve Cinsiyet Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanlarının Çift Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	70
Tablo 2: Yaş ve Cinsiyete Göre Risk Alma Davranış Puanı Ortalamaları	70
Tablo 3: Risk Alma Davranış Puanlarının Sosyo-Ekonomik Durum Açısından Karşılaştırılması	71
Tablo 4: Sosyo-Ekonomik Düzey Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanı Ortalamaları	71
Tablo 5: Risk Alma Davranış Puanlarının, Göç Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	72
Tablo 6: Risk Alma Davranış Puanlarının, Ergenin Bir İşte Çalışması Değişkeni Açısından Karşılaştırılması.....	73
Tablo 7: Risk Alma Davranış Puanlarının Aile Bütünlüğü Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	74
Tablo 8: Aile İçi Sözel ve Fiziksel Şiddet Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanlarının Karşılaştırılması.....	74
Tablo 9: Ailede Suç Öyküsü Olan Birey Değişkeni ile Risk Alma Davranış Puanının Karşılaştırılması	75
Tablo 10: Risk Alma Davranış Puanının Ailede Sık Alkol Kullanan Birey Değişkeni Açısından Karşılaştırılması.....	76

Tablo 11: Risk Alma Davranış Puanlarının, Evden Kaçma Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	76
Tablo 12: Anne Eğitimi Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanlarına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	77
Tablo 13: Anne Eğitimi Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanları.....	77
Tablo 14: Baba Eğitimi Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	78
Tablo 15: Baba Eğitimi Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanları.....	79
Tablo 16: Risk Alma Davranış Puanlarının Annenin Çalışması Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	80
Tablo 17: Risk Alma Davranış Puanlarının Kardeş Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	80
Tablo 18: Risk Alma Davranış Puanının Ergenin Sınıfta Kalma Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	82
Tablo 19: Risk Alma Davranış Puanının Disiplin Cezası Alma Değişkeni Açısından Karşılaştırılması	82
Tablo 20: Okula Devamsızlık Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	83
Tablo 21: Ergenin Okula Devamsızlık Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanları.....	83

Tablo 22: Risk Alma Davranış Puanı, Arkadaş Risk Alma Davranış Puanı, Arkadaş İlişkileri Puanı ve ABEİE Puanı Arasındaki Korelasyonlar	85
Tablo 23: Risk Alma Davranış Puanının ABEİE'inden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması.....	87
Tablo 24: Risk Alma Davranış Puanının Akran ilişkileri Ölçeğinden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması.....	88
Tablo 25: Risk Alma Davranış Puanının Akran Sapması Ölçeğinden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması.....	89
Tablo 26: Kuraldışı Davranış Ölçeği Puanlarına Uygulanan Regresyon Analizi Sonuçları.....	90

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
İÇİNDEKİLER
TABLOLAR LİSTESİ

GİRİŞ

BÖLÜM I

I.1. Ergenlik Kuramları.....	1
I.1.1. Yineleme Kuramı	4
I.1.2. Psikoanalitik Kuram:	5
I.1.3. Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı	6
I.1.4. Kimlik Statüleri	7
I.1.5. Sosyal Gelişimsel Kuram	8
I.1.6. Bilişsel Gelişim Kuramı.....	9
I.1.7. Ergen Benmerkezciliği.....	10
I.1.8. Kültürel Antropoloji	10
I.1.9. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	12
I.1.10. Ekolojik Kuram	14
I. 2 Risk Alma Davranışı Kuramları.....	17
I.2.1-Bilişsel Nedenleri Açıklamayı Hedefleyen Kuramlar	17
I.2.1.1. Karar Alma Yaklaşımı (Decision Theory Perspective)	17
I.2.1.2. Nedenlendirilmiş Eylem Kuramı(Theory of Reasoned Action).....	18
I.2.1.3. Planlanmış Davranış Kuramı (Theory of Planned Behavior).....	19
I.2.2. Sosyal Öğrenme Sürecini İçeren Kuramlar.....	20
I.2.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı	20
I.2.2.2. Sosyal Bilişsel/Öğrenme Kuramı.....	20
I.2.3. Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramları	21
I.2.3.1. Sosyal Kontrol Kuramı.....	21
I.2.3.2. Sosyal Gelişimsel Kuram (Social Developmental Theory).....	23
I.2.4.Kişilerarası Özelliklerin Etkilerini İnceleyen Kuramlar	24
I.2.4.1. Sosyal Ekolojik Model (Social Ecology Model).....	24
I.2.4.2. Kendi Saygınlığını Azaltma Modeli (Self Derogation Model)	24
I.2.4.3. Çoklu Aşamalı Sosyal Öğrenme Modeli	25
I.2.4.4. Aile Etkileşim Modeli	26
I.2.5. Bütünleştirici Kuramlar.....	27
I.2.5.1. Problem Davranış Teorisi.....	27
I.2.5.2. Akran Grupları Kuramı (Peer Cluster Teori)	28
I.3. Davranışsal Aile Sistemi Modeli.....	28
I.4. Risk Alma Davranışıyla İlgili Araştırmalar	30
I.4.1. Risk Alma Davranışı ve Cinsiyet	31
I.4.2. Risk Alma Davranışı ve Yaş	32
I.4.3. Risk Alma Davranışı ve Yaş ve Cinsiyet.....	33

I.4.4. Risk Alma Davranışı ve Sosyo-Ekonomik Durum	34
I.4.5. Risk Alma Davranışı ve Anne-Baba Eğitimi	34
I.4.6. Risk Alma Davranışı ve Annenin Çalışması	35
I.4.7. Risk Alma Davranışı ve Aile İlişkileri	35
I.4.8. Risk Alma Davranışı ve Evden Kaçma:	39
I.4.9. Risk Alma Davranışı ve Aile Bütünlüğü	40
I.4.10. Risk Alma Davranışı ve Şiddet	41
I.4.11. Risk Alma Davranışı ve Sabıka ve Alkol	42
I.4.12. Risk Alma Davranışı ve Ergenin Okul Dışında Bir İşte Çalışması.....	43
I.4.13. Risk Alma Davranışı ve Okul Yaşantısı	43
I.4.14. Risk Alma Davranışı ve Akran ilişkileri	44
I.4.15. Risk Alma Davranışı ve Kültür	49
I.4.16. Risk Alma Davranışları Konusunda Türkiye’de Yapılan Araştırmalar....	52

BÖLÜM II

YÖNTEM

II.1. Araştırmanın Amacı	57
II.2. Araştırmanın Amaçları	57
II.3. Araştırmanın Önemi.....	58
II.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	59
II.5. Örnekleme	59
II.6. Veri Toplama Araçları.....	60
II.6.1. Sapan Davranış Ölçeği	60
II.6.2. Akran Sapması Envanteri:	62
II.6.3. Arkadaş İlişkileri Ölçeği	62
II.6.4. Anne-Baba-Ergen ilişkileri Envanteri Ergen Formu Genel Çatışma Alt Ölçeği:	63
II.6.5. Bireysel Bilgi Formu	64
II.7. Uygulama.....	64
II.8. Analiz	65

BÖLÜM III

BULGULAR

III.1. Örneklemin sosyo-Demografik Özellikleri	66
III.2. Kuraldışı Davranış Ölçeğine İlişkin Bulgular	68
III.2.1. Ergenin Sosyo-Ekonomik Durumu, Yaş ve Cinsiyete İlişkin Bulgular	70
III.2.2. Aile Özelliklerini İçeren Değişkenlere İlişkin Bulgular.....	73
III.2.3. Ergenin Okulla İlgili Özelliklerini İçeren Değişkenlere İlişkin Bulgular:	81

III.3. Kuraldışı Davranış Ölçeği, Akran Sapması Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği ve ABEİE Puanları Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular	84
--	----

BÖLÜM IV.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

IV. 1. Yaş ve Cinsiyet.....	91
IV.2. Risk Alma Davranışı ve Sosyo-Ekonomik Durum	92
IV.3. Anne Baba Eğitim Durumu.....	95
IV.4. Risk alma Davranışı ve Annenin Çalışması.....	96
IV.5. Risk Alma Davranışı ve Kardeş Sayısı.....	97
IV.6. Aile ilişkileri.....	97
IV.7. Risk alma Davranışı ve Aile Bütünlüğü	98
IV.8. Risk alma Davranışı ve Şiddet	99
IV.9. Risk alma Davranışı ve Sabıka	100
IV.10. Risk alma Davranışı ve Alkol.....	100
IV. 11. Risk alma Davranışı ve Evden Kaçma.....	101
IV.12. Risk Alma Davranışı ve Ergenin Okul Dışı Bir İşte Çalışması	101
IV.13. Risk Alma Davranışı ve Sınıfta Kalma ve Devamsızlık.....	101
IV.14. Risk Alma Davranışı ve Disiplin Cezası.....	102
IV.15. Risk Alma Davranışı ve Akran İlişkileri.....	102
IV.16. Regresyon Analizi	104
IV.17. Sonuç ve Öneriler	105
KAYNAKÇA	109

EKLER

ÖZET

ABSTRACT

GİRİŞ

Gelişim psikolojisi doğumdan ölüme, tüm yaşamı ve bu süreçteki gelişimi inceleyen alandır. Bu alanda insan yaşamı genellikle bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlere ayrılarak incelenmektedir (Onur, 1997).

Ergenlik, çocuklukla yetişkinlik arasındaki dönemdir. 10-11 yaşlarında başlayan puberty ya da önergenlik dönemi 15 yaşına kadar sürer ve bu dönem daha çok cinsel ve fiziksel gelişimin başladığı ve psikolojik değişimlerin yaşandığı dönemdir. Ergenlik, önergenlik sonrası başlayıp 20'li yaşlara kadar sürer . Bu dönem fiziksel gelişimin devam ettiği, zihinsel olgunluğa ulaşıldığı ve kişinin yetişkinin rollerine duygusal ve toplumsal olarak hazırlandığı dönemdir. 18-20 yaşlarındakiler yetişkinler tarafından aslında tümtüyle olgun olarak düşünülmesine de pek çok yasal hakkı elde etmektedirler (Crow ve Crow, 1965).

Ergenlik sözcüğü karşılığı olarak İngilizcede kullanılan "adolescence" sözcüğü, latince bir fiil olan "adolescere" sözcüğünden türemiştir. Anlamı "büyümek" ya da "olgunluğa doğru büyümek"tir. "puberty" sözcüğü ise latince bir sözcük olan, "erkeklik yaş" anlamını taşıyan "pubertos"tan türemiştir (Muuss, 1975 s. 4).

Ergenlik dönemiyle ilgili araştırmalar son yıllarda artış göstermektedir ve yaşam dönemleri arasında çoğu araştırmacı tarafından hala en karmaşık dönem olarak görülmektedir. Hall'le başlayan ve ergenliği bir 'fırtına ve stres' dönemi olarak tanımlayanlar çoğunlukta olmasına rağmen ergenliğin diğer yaşam dönemlerinden çok da farklı olmadığını; bu dönemde de her dönemde olduğu gibi bazı görevlerin ve çözüm bekleyen konuların olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Son yıllarda bu yaş döneminde görülen uyumsuz davranışlara yönelik dikkat artmıştır. Bu dikkat artışına -modern toplumlarda geleneksel toplumlardaki gibi bireyin yaşam kurallarının net olarak belirlenmemesinden kaynaklanabilecek- uyumsuz davranışların artışı neden olabileceği gibi, bilim adamlarının problem davranışların artışı durdurma ihtiyacı da neden

olabilir. Ayrıca bu durum modern toplumda bireye yönelik dikkat artışıyla da açıklanabilir.

Erikson'a göre ergenlik, bir kimlik arayışı dönemidir. Ergenin kimlik arayışında onaylanandan farklı davranışlarda bulunması çoğu kültür ve bilim adamı tarafından olağan karşılanmaktadır. Problem, farklı davranışlardaki sınırın nerede başladığı konusundaki belirsizliktir. Hangi davranış kimlik arayışı olarak tanımlanacaktır? Hangi davranış risklidir ve yardım etmek gereklidir? (Cloutier, 1997).

Bütün ergenler Hall'in belirttiği fırtına ve stres dönemini yaşamakta ve normalden farklı davranışlar mı göstermektedir, yoksa bu doğru değildir ve kimi ergenler problemsiz bir dönem mi geçirmektedirler? Bu konuda pek çok çalışma yapılmaktadır. Risk alma davranışları konusunda yapılan çalışmaların yanıtlamayı amaçladığı sorulardan bazıları da bunlardır (Arnett, 1999).

Risk sözcüğü, belirsizliğe işaret eden bir sözcüktür. Doğrudan olumlu ya da olumsuzluğa bir göndermeyi içermez. Her davranış gibi risk davranışının da olumlu ve olumsuz sonuçları olabilir (Moore, Gullone ve Konstanski, 1997).

Günlük yaşamda risk sözcüğünün içerdiği belirsizlik, olumsuzluğa dikkat çekmek amacıyla kullanılmaktadır. Risk sözcüğü Türkçe sözlükte, riziko; zarara uğrama tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada da daha çok olumsuz sonuçlara neden olabilecek risk alma davranışları üzerinde çalışılmaktadır (Ağakay, 1966).

Ancak risk alma davranışını ergenlik döneminde normal kabul eden araştırmacılar da vardır. Örneğin; Baumrind, 1987 yılında risk alma davranışını, günümüz gençliğinde reddedilmekten çok pekiştirilmekte olan özellikler şeklinde tanımlamaktadır. Irwin ve Millstein 1986 yılında bu kavramın eğitimciler için madde kullanma, erken cinsel aktivite, şiddete girişme ve okulu terk etme gibi davranışlara işaret ettiğini belirtmişlerdir. Irwin 1989 yılındaki çalışmasında ise risk alma davranışını, ergen davranışının normal bir biçimi olarak tanımlamaktadır (Machamer ve Gruber, 1998).

Bu çalışmada risk alma davranışı, 12-18 yaşları arasında okula giden ergenlerin giriştikleri içinde buldukları dönem ya da ileriki yaşamlarında eğitimlerini, özgürlüklerini ve sağlıklarını tehdit edebilecek davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Risk alma davranışı olarak adlandırılan davranışlar, bazı araştırmalarda; anormal, uyumsuz, sapan, normdışı, kuraldışı davranış ya da sapma olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramlar, ergenin davranışını olumsuz biçimde nitelendirmekte veya ergeni olumsuz biçimde etiketlemektedirler. Bu kavramlar açısından önemli olan normalleşme ya da normlara uyma olmaktadır. Risk alma davranışı kavramı ise olumsuz bir değerlendirme yapmak yerine, ergenin o dönem ve sonraki yaşamında sağlığına, eğitimine, yaşamını yönlendirme ve insanlarla ilişkileri konusundaki risklere belki de tehditlere dikkati çekmektir. Risk alma davranışı bu araştırmada okuldan kaçma, kopya çekme, hırsızlık yapma, kavga etme, uyuşturucu kullanma, yasalara karşı gelme, saldırganlık gibi davranışlar çerçevesinde incelenecektir. Tüm ergenler bu davranışların tümünü göstermezler hatta bu davranışlarda hiç bulunmayan ergenler de vardır. Ergen çocukluktan yetişkinliğe geçerken bir kimlik ve davranış örüntüsü geliştirir. Bu dönemde de çocuklukta olduğu gibi aile, arkadaş, okul ve öğretmenleriyle etkileşim içindedir. Ergenin davranışını anlamak için bu ilişkilerin incelenmesi önemlidir. Bu araştırmanın temel amacı ergenin aile okul ve akran ilişkilerini inceleyerek bu ilişkilerin risk alma davranışıyla ilişkisini belirlemektir.

BÖLÜM I

I.1. Ergenlik Kuramları

Ergenlik, insanın yaşam dönemi olarak düşünüldüğünde varlığının insanın varlığı ile başladığı düşünülebilir. Ancak ergenlik de diğer bir çok kavram gibi insanlık tarihinde sürekli yeniden tanımlanmış ve değişmiş bir kavramdır ve günümüzde de bu değişim hala devam etmektedir. Geçmişten günümüze dek ergenliğe ilişkin düşünceler değişmiştir. Geçmişte ve günümüzde ergenlik konusundaki düşünceler ve yapılan tanımlar ergenliğin tarihini oluşturduğu gibi günümüz ergenlerinin koşullarını belirlediği için önemlidir.

Plato ve Aristo çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş sürecinin varlığını ayrıca gelişimde basamakların var olduğunu ve bu basamakların da bir sırayı izlediğini kabul etmektedirler. İkisi de ergenlik döneminde eğitimin önemini vurgulamaktadırlar. Plato çocukluk döneminde öğrenilenlerin yetişkinlikteki önemine değinmiştir. Aristo ise çocukluğu; 0-7 yaş arası, yedi yaştan puberteye ve puberteden yirmili yaşlara uzanan üç evreye ayırmaktadır. Aristo'ya göre bebekler heyecanların denetimi altındadır. İkinci evrede kurallar öğrenilir, ayırdetme becerisi kazanılır. Üçüncü dönemde kişi en önemlisi cinsel tutku olmak üzere tutkular tarafından yönlendirilir (Muuss, 1975).

Antik Yunan dışında büyük dinlerin de çocuklara ilişkin görüşleri ergenin yaşamını etkilemiştir. Hıristiyanlık dininde çocuk Adem ve Havva'nın günahı ile doğmaktadırlar. Vaftizle çocuk, bu günahıtan arınarak aynı zamanda da topluma kabul edilmektedir. Çocuk saflık ve alçakgönüllük gibi pek çok erdemini sahibi olarak değerlendirilir. Çocuğun görevlerinden biri anne babaya itaat etmektir (Doğan, 2000).

İslamiyette çocukluk doğumdan on beş yaşına dek sürer. 0-2 yaş arası süt dönemidir. 2 yaşından 7-8 yaşlarına kadar olan dönem çocuğun terbiye edildiği, konuşmayı ve utanmayı öğrendiği müdahale dönemidir. Ardından buluşa kadar süren çocuğun iyiyi

kötüden ayırdettiği ve dini öğrenmeye başladığı temyiz dönemi gelmektedir. Buluş erkeklerde ilk boşalma, kızlarda menstürasyon ile başlar ardından da yetişkinliğe geçilir (Doğan, 2000).

Ortaçağda çocukluk kavramının olmadığını ve anne-baba bakımına muhtaçlıktan kurtulan her çocuğun tüm yetişkin faaliyetlerine katıldığını vurgulayan Aries'e göre çocukluk kavramı 13.yüzyılda gözlenmeye başlamaktadır. Aries Helenistik Dönemde çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş sürecinin varlığının gözlendiğini ancak bu geçiş sürecinin ortaçağda gözlenemediğini de vurgulamaktadır. Ortaçağda çocukluk kavramının ortaya çıkışında eğitime yönelik ilginin artışı etkili görülmektedir. Aries'e göre modern okullar sadece okul içi disiplini değil uzun süre okula gitme gereksinimini anne-babaya kabul ettirerek çocukluk süresinin uzamasına yolaçmıştır. Eğitimin çocukların yaşlarına göre düzenlenmesi de çocuklar ve gençler arasında farklılar olduğunun görülmesini sağlamıştır (Tan, 1994).

Postman ortaçağda çocukluk kavramının doğuşunu matbaanın keşfedilmiş olmasına bağlamaktadır. Bu keşif, çocuk ve yetişkin arasında okuma bilip bilmeme konusunda bir farklılığa yolaçmaktadır. Böylece çocuk okuma-yazma öğrenebilmesi için eğitilmesi gerekli kişi konumuna yerleştirilmektedir (Postman,1995).

Ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olarak görülmektedir. Başlangıcı daha çok cinsel gelişmenin başlaması ve bedensel büyümenin hızlanması gibi fiziksel değişikliklerle; sonlanışı ise fiziksel gelişmenin tamamlanması, evlenme ve işe girme gibi bazı sosyal durumlarla tanımlanmaktadır. Yetişkin sorumluluklarının üstlenilmesi ve yetişkin haklarının kazanılması için gereken süre modern toplumlarda uzmanlaşma ve eğitim gerekliliği gibi nedenlerle uzamakta ve buna paralel olarak ergenlik süresi de uzamaktadır. Ancak Postman günümüzde yetişkin ve çocuk yaşamları arasında; eğlence, tv., müzik, sinema ve giysi gibi konularda pek çok çakışmalara dikkat çekmektedir. Bu alandaki benzerliğe paralel biçimde, ergenlik döneminde daha çok yetişkinlikte gözlenmiş olan cinsel aktivite, hamilelik, alkol, uyuşturucu, sigara gibi bazı davranışlarda da artış görüldüğüne işaret etmektedir (Postman, 1995).

Kronolojik olarak ergenlik 12-13 yaşlarından 20'li yılların başlarına kadar geçen süreyi içermektedir. Puberte hızlı büyüme ve gelişmenin olduğu cinsel özelliklerin belirdiği 2-3 yıllık ilk gençlik dönemini kapsamaktadır. Pubertenin bitişiyle ergenlik başlamakta ve kızlarda yumurta, erkeklerde sperm oluşmasıyla doruk noktasına ulaşmaktadır. Ergenliğin tanımı bedensel ve cinsel gelişmeye göre yapılırken başlangıcı ve bitişi konusunda çok net olmak mümkün olamamaktadır. Çünkü tüm bu özellikler coğrafik ve bireysel pek çok faktörden etkilenmektedir (Gallatin, 1995).

Eğer ergenlik sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmak istenirse bu güçlüğün arttığı görülecektir. Ergenlik her kültürde hatta bir kültürdeki farklı koşullarda çok çeşitli biçimlerde yaşanabilmektedir. Örneğin; köyde 15 yaşında evlenenler gibi kentte 25 yaşında henüz üniversiteyi bitirmemiş ve ailesiyle yaşayan gençler de görülebilmektedir (Yörükoğlu, 1993).

Sieg ergenliği “insanda bireyin yetişkine özgü ayrıcalıkların kendisine verilmediğini hissettiği zaman başlayan ve yetişkinin tüm gücü ve toplumsal konumu toplum tarafından bireye verildiği zaman sona eren gelişim dönemi” olarak tanımlamıştır. Bu tanımda da görüldüğü gibi ergen bir çok yönüyle yetişkine benzemekte ve toplumda yetişkinin sahip olduğu ayrıcalıkları istemektedir. Ancak tüm yetişkin niteliklerine sahip olmadığını ve bir süre daha beklemesi gerektiğini de görmektedir. Günlük yaşamda da pek çok ergenin sürekli yetişkinler tarafından ard arda bile kullanılabilen “-büyüdün sen artık” ya da “-sen daha küçüksün” biçimindeki ifadelerden yakındıklarını görmekteyiz ya da hatırlamaktayız (Gander ve Gardiner, 1993 s. 404).

Ergenliğin çok farklı tanımları mümkünse de genel olarak hızlı bir cinsel ve bedensel gelişme ile başladığı, büyümenin durması ve yetişkin dünyasındaki rollerin üstlenilmesi ile sonlandığına ilişkin yaygın bir kabul vardır. Ancak bu dönemde ergenin psiko-sosyal ve bilişsel gelişimi konusunda çok farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bundan sonraki bölümde ergenlikle ilgili yaklaşımlar sunulacaktır.

I.1.1. Yineleme Kuramı

Ergenlik konusunda çalışan ilk psikolog G. Stanley Hall'dir. Hall, Darwin'in biyolojik evrim kuramını insan gelişimini açıklamak için kullanmıştır. Hall'a göre birey, gelişim sürecinde insanoğlunun, insanlık tarihi boyunca geçirdiği aşamaları tekrarlamaktadır. Birey hayvan benzeri bir ilköllüğü sembolize eden bebeklikten, olgunlukla karakterize yetişkinliğe yani insanlığa giden yolları yeniden aşmaktadır. Hall insan yaşamını bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik olmak üzere dört evreye ayırmaktadır.

Bebeklik: İnsanın emekleme dönemi ve insanlık tarihindeki hayvanlık aşamasını yinelemektedir.

Cocukluk: Bu aşamada birey, insanlık tarihinde insanın avcılık yaptığı dönemi tekrarlar.

Ergenlik: Hall bu evreyi yabani ve uygar yaşam arasında kültürün biçimlendiği evre olarak tanımlamaktadır. 20-25 yaşlarında sonlanmaktadır ve Hall tarafından "fırtına ve stres" dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Yetişkinlik: Bu dönem insanlık tarihinde son evreyi yani insanlığı temsil etmektedir.

Hall'in yineleme teorisi çevreye çok az etki alanı tanımaktadır. Gelişimde izlenecek olan basamaklar evrimsel süreç içinde genlere işlenmiştir. Hall, kabul edilemeyecek uyumsuz çocuk davranışları için hoşgörüyü ve izinvericiliği savunmuştur. Hall'a göre bu tür davranışlar sonraki basamağa geçildiğinde olgunlaşmanın etkisiyle kendiliğinden kaybolacaktır. Çocuklukta davranış değiştirme konusunda eğitime çok fazla bir şans tanımamaktadır çünkü özü itibarıyla bu dönem insanın henüz ilkel dönemlerini tekrarlayan evredir (Muuss, 1975).

Hall ergenliği uygar döneme en yakın dönem olarak görmektedir. Bu dönemi "fırtına ve stres" dönemi olarak tanımlar çünkü bu dönem uygar olan ve olmayan arasında gelgitlerin ve çatışmaların yaşandığı dönemdir. Ergen de çocukla yetişkin arasında pek çok çatışma yaşamaktadır. Ancak Hall bu dönemde eğitime önem vermektedir. Uygarlığa en yakın olan bu dönemde kişinin eğitimle verileni algılayabilecek ve olumlu

değişikleri gerçekleştirebilecek niteliklere sahip olduğunu ifade etmektedir (Gallatin, 1995).

I.1.2. Psikoanalitik Kuram:

Psikoanalitik kuram, insan gelişimini psikoseksüel gelişim aşamaları ile açıklamaktadır. Bu aşamalar genetik olarak belirlenmekte ve çevresel faktörlerden görece etkilenmektedir. Örneğin; odipus kompleksi genetik olarak belirlenmektedir dolayısıyla da evrensel olarak tanımlanan bir kavramdır (Muuss, 1975).

Freud'a göre psikolojik ve cinsel gelişim birbirini izleyen 5 evrede gerçekleşmektedir.

Oral Dönem: Yaşamın ilk 1-1,5 yılını kapsamaktadır.

Anal Dönem: 1,5-3 yaşları arasında, çocuğun dışkıyı tutmayı ve bırakmayı öğrendiği dönemdir.

Fallik Dönem: 3 yaşın sonlarından 5 yaşlarına kadar süren çocukta cinsel konulara ilginin başladığı dönemdir.

Gizil Dönem: 5-6 ile 11-13 yaşları arasındaki dönemdir.

Genital Dönem: 11-13 yaş ve yetişkinlik arası süreyi kapsar. Bu dönemde diğer dürtüler yanısıra özellikle cinsel dürtülerde artış görülmektedir. Önceki gelişim dönemlerinin çatışmaları yenilenmekte ve yeni çözümler aranmaktadır (Gençtan, 1993).

Freud için ergenlik çocuklukta çözülmemiş çatışmaların yenilendiği bir dönemdir. Gelişimde çocukluk belirleyici bir etkiye sahiptir. Freud'un ergenlik konusunda çok fazla açıklama yaptığı söylenememektedir. Psikoanalitik kuramın ergenlik konusundaki açıklamaları daha çok Anna Freud'un katkılarıdır. Anna Freud'a göre davranış, çocukluk dönemlerinde ebeveynlerin ceza ve ödülleriyle sınırlanmaktadır. Puberte döneminde ise ego süperegonun içselleşen ahlaki standartlarıyla çatışmaya girmektedir. "Çocuk dışsal engellenmeler yaşarken ergen içsel engellenmeler yaşamaya başlamaktadır." Bu dönemde agresif eğilimlerin, aşırılığın ve dışavurumcu eğilimlerin arttığı görülebilmektedir. Anna Freud ergenlikte "ikinci bir odipus kompleksi

yaşandığını” vurgulamaktadır. Ergenler ebeveynlerden ayrılmaya çalışmakta özdeşim için yeni bireyler aramaya başlamakta ve “bir arkadaştan diğerine bir sevgiliden diğerine” koşmaktadırlar (Gallatin, 1995 s.).

1.1.3. Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı

Erikson Freud'un psikoseksüel gelişim evrelerindeki yaşantıları zenginleştirerek açıklamış ve bunlara üç evre daha ekleyerek gelişimin tüm yaşam boyu sürdüğünü vurgulamıştır.

Erikson her evrede yaşanan çekirdek bir çatışmaya dikkati çekmektedir.

Doğum ve 1,5 yaş arası(Freud'un oral dönemi): güvene karşı güvensizlik

1,5-3 yaş arası(Freud'un anal dönemi): özecliğe karşılık utangaç ve kuşku

3-6 yaş arası (Freud'un fallik dönemi): girişimciliğe karşı suçluluk

6-11 yaş arası (Freud'un örtülü dönemi): çalışkanlığa karşılık aşağılık duygusu

Ergenlik (Freud'un genital dönemi): kimlik duygusuna karşı rol karmaşıklığı

Genç yetişkinlik: Yakınlığa karşı yalıtılmışlık

Yetişkinlik: yaratıcılığa karşı durgunluk

Yaşlılık: Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (Grotevent, 1995).

Erikson'a göre ergenin temel görevi bir ego duygusu yani kim olduğuna ilişkin bir görüş, kimlik geliştirmektir. Kimlik aynılık ve devamlılık duygusudur. Kişi kim olduğu ve olacağı sorularına yanıt arar. Kimlik geçmişi şimdiyi ve geleceği birbirine bağlayan bir kendilik duygusu yaratır (Muuss, 1975).

Erikson kimliğin neden ergenlik sırasında oluştuğu sorusuna zihnin olgunlaşması yanıtını vermektedir. Zihnin olgunlaşmasıyla ergen kim olduğunu ve gelecekte ne olabileceğine ilişkin olasılıkları düşünebilecek becerilere sahip olmaktadır. Ergen bu yaş döneminde bilişsel , toplumsal ve fiziksel ortamın onu yetişkinlik rollerine yönelttiğinin farkındadır ve kimlik arayışına da girmektedir (Grotevent, 1995).

Erikson bu dönemde ergenlerin kesin bağlanmalardan kaçarak bir tür arayış dönemi yaşadıklarını, farklı rol ve yaşantıları deneyerek kimlik ve yetişkin rollerini denediklerini belirtmektedir (Cloutier, 1997).

Hızla değişen toplumda yetişkinler uygun rol modelleri sağlayamayabilirler ya da ergen onların sunduğu modeli reddedebilir. Akran grubu içinde farklı rolleri dener geribildirimini alır ve kimliğini oluşturur. Ergen bu dönemde akran grubu arasında dünyayla ilgili pek çok şeyi tartışmakta ve çeşitli alanlarda kendi görüşlerini oluşturmaktadır (Muuss, 1975).

I.1.4. Kimlik Statüleri

Erikson'un ergenlik döneminde kimlik duygusuna karşılık kimlik kargaşası çatışmasının yaşandığını vurgulamaktadır. Marcia da buradan hareketle ve Erikson'un bunalım ve bağlanma terimlerini temel alan kimlik süreci konusunda en kapsamlı çalışmalardan birini yapmıştır (Ofazoğlu, 2000).

Bunalım, ergenin kimlik tanımı içine mesleki, dini ideolojik seçenekleri sorgulama sürecini, bağlanma, ise bu seçeneklerden biri konusunda karara varmayı tanımlayan sözcüklerdir. Marcia bunalım ve bağlanmanın varlığı ya da yokluğuna göre dört kimlik statüsü tanımlamıştır:

Başarılı Kimlik Statüsü: geçmişte bir bunalım yaşanmış ve bağlanmalar gerçekleştirilmiştir. Kişilerarası ya da ideolojik alanlarda kararlar verilmiştir.

Kararsız Kimlik Statüsü: halihazırda bir bunalım yaşanmaktadır.

Erken Bağlanmış Kimlik Statüsü: geçmişte bunalım yaşanmamıştır ancak ergen bağlanmalar yapmıştır.

Kargaşalı Kimlik Statüsü: Bunalım da bağlanma da yaşanmamaktadır (Ofazoğlu, 2000).

Olumludan olumsuz kimlik statüleri; başarılı kimlik, kararsız kimlik, erken bağlanmış ve kargaşalı kimlik statüsü olarak sıralanırlar (Grotevent, 1995).

Marcia ergenin başarılı bir kimlik duygusu oluşturması için -Erikson gibi- ergenin farklı rolleri denediği bir bunalım yaşanmasını olumlu olarak değerlendirmektedir. Bunalım yaşanmadan bağlanmalar yapılmasını olumsuz bir aşama olarak tanımlamaktadır. Marciaya göre erken bağlanan kimlik statüsündeki ergenler anne, baba ya da yakınlarının istediği kimliği oluşturmaktadırlar, koşullar değiştiğinde ise uyum problemi yaşamaktadırlar.

I.1.5. Sosyal Gelişimsel Kuram

Hawinghurst bireyin her dönemde başarılması gereken bir takım görevler olduğunu belirterek bunları gelişim görevleri olarak adlandırmıştır. Her dönemde bireyin başarılması gereken bu görevlerin tamamlanması, kişinin mutlu olmasına, toplum tarafından onay görmesine ve sonraki dönemlerde ortaya çıkacak görevleri daha kolay tamamlamasına yardım edecektir.

Hawinghurst, ergenlikte tamamlanması gereken gelişim görevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- bedensel özelliklerini kabul etmek ve bedenini etkili biçimde kullanmak
- eril ya da dişil olarak toplumsal cinsiyet rolünü gerçekleştirmek
- her iki cinsten akranlarıyla olgun ilişkiler kurmak
- ebeveynlerinden ve yetişkinlerden bağımsızlığını kazanmak
- bir mesleğe hazırlanmak
- evliliğe ya da aile yaşamına hazırlanmak
- toplumsal yaşama katılımı istemek ve gerçekleştirmek
- bir değer ve ahlak anlayışı ve ideoloji geliştirmek.

Yukarıda da görüldüğü gibi ergenlik, yetişkin yaşantısına hazırlık dönemi olarak tanımlanmıştır. Oldukça önemli değişimlerin gerçekleştiği bir yaşam dilimidir (Gander ve Gardiner, 1993).

L1.6. Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget çocuklarda zihin gelişimini incelemiş ve bu gelişimi 4 aşamada açıklamıştır. Bu dönemler evrenseldir ancak kültürel ve bireysel bazı değişiklikler (gecikmeler ya da bir dönemde kalma) olabilir. Piaget, dönemler arasında hiyerarşik bir bütünleşme olduğunu ve dönemler arasındaki farklılığın niceliksel değil niteliksel olduğunu vurgulamaktadır. Piaget çocuğu özne olarak görmekte ve zihin gelişiminde ona aktif bir rol biçmektedir (Zeytinoglu, 1984).

Bu dönemleri tek tek açıklarsak:

Duyusal-Devinim Dönemi (0-2 yaş): doğumdan sonra bebeğin kendini dünyadan ayırdedemediği bir aşamadır.

İşlemöncesi dönem (2-7 yaş): bu dönemde duyuşal-devinimsel dönemde temeli gelişmiş olan sembolik işlevler gelişir.

Somut işlemler Dönemi (7-12 yaş): Piaget, işlemleri; düşünce yürütülen içselleştirilmiş tersine çevrilebilirlik ve yön değiştirilebilirlik özelliğine sahip zihinsel bir eylem olarak kabul etmektedir. Bu dönemdeki işlemler fiziksel gerçekliğe sahip dünyada var olan nesne ve olaylarla ilgilidir.

Soyut İşlemler Dönemi (12-15): bu dönemde düşünce fiziksel gerçeklikten bağımsızlaşır, kişi olasılıklar üzerinde düşünebilir. Gerçeğin hakimiyetinden kurtulan düşünce o ana da bağılı kalmak zorunda değildir. Geleceğe ilişkin olaylar düşünülebilir (Zeytinoglu, 1984).

Bu dönemdeki genci anlatırken aşağıdaki ifadeye yer verilmektedir. "Kendimi geleceğim hakkında düşünürken buldum; sonra neden geleceğim hakkında düşündüğümü düşünmeye başladım ve sonra da geleceğim hakkında düşündüğümü düşünmeye başladım." (Evans, 1999 s.148).

Düşüncede olasılıkların önem kazanması ergen benmerkezciliği olarak adlandırılan bir duruma da neden olabilmektedir. Piaget'e göre ergen düşüncesi gerçeklikle bağılı

kaybedebilir ve ergen düşüncesinin gücüne inanarak dünyanın kendi istediği biçimde olması gerektiğini düşünür (Zeytinoglu, 1984).

I. 1.7. Ergen Benmerkezciliği

Benmerkezcilik Piaget tarafından özne nesne etkileşimi içinde tanımlanmıştır. Duyusal motor dönemde bebek nesne sürekliliğini ayırır ve kendinden bağımsız bir dünya olduğunu fark eder. İşlemöncesi dönemde sembol ve temsil ettiği şey arasındaki fark ayırır. Somut işlemler döneminde çocuk iki özelliği aynı anda değerlendirebilir böylece korunum kavramını kazanır. Ergenlik döneminde diğerinin düşüncesi ve kendi ilgi konusu arasında ayırım yapmakta güçlük yaşanır. Ergen kendisiyle ilgilidir, Elkind'e göre ergen kendi düşünceleriyle öyle meşguldür ki kendi düşünceleri ile başkalarının düşünceleri arasında ayırım yapamaz. Elkind kendi bedeni ile aşırı ilgili olan ergenin herkesin de kendi bedeni ile ilgilendiğini düşünerek düşsel bir seyirci kitlesi oluşturduğunu ve sürekli izlendiğini düşünerek yaşadığını belirtmektedir. Ergen duygularının aşırı biçimde farklı olduğunu düşünür, yetişkinler onu anlayamamaktadır. Kendisi biriciktir. Diğerleri ölür ama o ölmez; Elkind bu tarz düşünceyle de kişisel efsane yaratıldığını belirtmiştir.

Elkind, hayali izleyici ya da kişisel mit kavramlarının ergen problemlerinin çözümünde yararlı olabileceğini vurgulamaktadır. Elkind'in verdiği örnekler şunlardır; ergenin işlediği suç hayali izleyicileri için yaptığı bir eylemdir ya da genç kız kendisinin hamile kalmayacağını düşünmektedir bu nedenle de korunmamaktadır. Elkind eğer ergenlikte yaşanan sorunların nedenleri bu iki kavramsa ergenlere gerçeklik ve hayalleri arasında ayırım yapmak için yardım edilebileceğini vurgulamaktadır. Ergen benmerkezciliği diğerinin gerçek duygu ve düşüncelerinin farkedilmesiyle kırılmaktadır (Elkind, 1980).

I.1.8. Kültürel Antropoloji

Gesell, Freud, Hall ve Erikson insan gelişiminde biyolojiye öncelik tanımaktadırlar. Ergenlikle ilgili mekanizmaların genetik olarak kaydedilmiş olduğunu

vurgulamaktadırlar. Bu görüşlere ilk itirazlar 1930'larda kültürel antropolojiyle başlamıştır. Kültürel antropoloji aslında ergenlikle ilgili bir kuram oluşturmamıştır. Ancak insan gelişimi konusundaki görüşleri ve bazı araştırmaların bu dönem konusunda yapılması ergenlik konusunda önemli katkılar yapmasını sağlamıştır. Kültürel antropoloji çoğunlukla batı kültüründe yapılmış araştırma sonuçlarının tüm dünyaya genellenmesine karşı çıkmış ve farklı kültürlerde yaptıkları çalışmalarla insan gelişiminde kültürel faktörlerin önemini vurgulamışlardır (Zeytinoglu, 1982).

Mead'in Samoa'da yaptığı ilk çalışmasının ürünü olan ve 1928'de yayımlanan Coming of Age in Samoa'da evrensel ve biyolojik ağırlıklı bir insan doğasının olmadığı vurgulanmaktadır. Bu çalışma Samoa'da ergenliğe geçişin, batıda bilinenden farklı olduğunu ve kriz biçiminde yaşanmadığını belirtmektedir. İncelenen toplumda bu dönem, kriz içeren değil dengeli bir dönem olarak gözlenmektedir. Sonraki yıllarda Freeman tarafından eleştirilmiş olsa da farklı araştırmacılar ergenliğin, batı toplumlarındaki biçiminden farklı yaşandığı topluluklar olduğunu göstermiştir (Bayraktar, 2000).

Ruth Benedict, Mead'in çalışmalarına da dayanan ve insanın gelişiminde kültürün önemini vurgulayan çalışmasında yetişkinlik ve çocukluk arasındaki zıtlıklara dikkat çekmektedir. Bu zıtlıklar;

- 1-Sorumlu ve sorumsuz statü rolleri
- 2-Başatlık ve Başegme
- 3-Cinsel rollerde tezatlık biçimindedir.

Benedict'e göre batı toplumlarında çocuklardan sorumluluk beklenmemekte, yetişkinlere boyun eğmeleri istenmekte ve cinsel yaşamları engellenmektedir. Oysa yetişkin olunca sorumluluk üstlenen, başat bir kişilik ve başarılı bir cinsel yaşam beklenmektedir. Aynı kişiden ard arda beklenen bu birbirine zıt görevler kişilerin problemler yaşamasına neden olmaktadır. Batı kültüründe çocukla yetişkin arasındaki bu fark hatta yaşa göre farklılıklar belirgindir. Benedict böyle toplumları yaşa göre sınıflanmış toplum olarak tanımlar ve kişinin sınıf değiştirmesi (bir dönemden diğerine

geçiş) tamamıyla geniş örüntüler gerektirdiği için geçişin kişinin güvensizlik ve kaygı duygusunu arttıracağını vurgulamaktadır. İki dönem arasında süreksizlik bulunmaktadır. Benedict ergenlikte yaşanan fırtına ve stresin psikolojik gereklilikten çok süreksiz/kesintili kültürel kurumlar ve dogmalarla ilişkili bir durum olduğunu vurgulamaktadır (Benedict, 1980).

Mead toplumları postfigüretif (sanayi öncesi), kofigüretif (şimdiki toplumlar), prefigüretif (gelecekteki toplumlar) biçiminde tanımlamaktadır. Günümüz toplumlarında teknoloji sonucu toplumlar hızla değişmektedir. Ergenin yaşamı anne ve babanın yaşamından ayrılmaya, akran ve çevre de gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Ebeveynlerin dünyasından ayrı olarak ergenlerin kendilerine ait eğlenceleri modaları müzikleri ve farklı ilgileri vardır. Mead'e göre gelecekte yani prefigüratif toplumlarda ailenin önemi azalacak ve ergen sorunlarına yalnız başına çözüm bulma durumunda kalacaktır (Bayraktar, 2000).

Mead, ergene daha fazla özgürlük verilerek aile içindeki çatışmanın azaltılması, kısa zamanlı işlerle de olsa ergenin ekonomik özgürlük kazanması ve yetişkin yaşamına katılımına izin verilmesiyle ergenin yetişkinliğe geçişinin kolaylaştırılacağını vurgulamaktadır (Bayraktar, 2000).

I.1.9. Sosyal Öğrenme Kuramı

Klasik Davranışçı teorisyenler uyarıcı ve yanıt ilişkisine dikkati çekerken sosyal öğrenme kuramcıları bunun arasına organizmayı koyarlar ve dolayısıyla organizmayı etkileyen çevreyi de sürece katmış olurlar.

Kişi gözlem yoluyla davranışın olası sonuçlarını izlemekte ve bunlar kişinin o davranışı gösterip göstermemesi konusunda pekiştirici rolü üstlenmektedirler. Eğer davranışın sonuçları olumlu değerlendiriliyor ve model toplumsal olarak onay görülüyorsa kişinin o davranışı öğrenme ve gösterme olasılığı artmaktadır. Modelin önemini vurgulayan

Bandura modellerin canlı olabileceği gibi cansız olabileceğini de vurgulamaktadır. Örneğin; roman kahramanı (Kozcu, 1987).

Sosyal öğrenme kuramı sadece pekiştirici, taklit ve anne-çocuk ilişkilerinin dışına çıkarak kültürel antropologların bulgularından da yararlanmaktadır. Bu kuram toplumsallaşma süreçlerinin de önemine işaret etmektedir (Muuss, 1975).

Sosyal öğrenme kuramcılarında ergenlik dönemi ile ilgili araştırma yapanlar Bandura ve Walters'dir. Onlar bu dönemi yetişkinlik ve çocukluktan çok da farklı olarak değerlendirmemektedirler. Bu iki kuramcı da gelişimin süreklilik içerdiğini ve aşamalı olmadığını savunmaktadır. Bandura bu dönemin bir yeniden doğuş veya fırtına ve stres dönemi olarak tanımlanamayacağını; bu dönemdeki değişikliklerin çocuk-ebeveyn, akran, öğretmenlerle ilişkiler, kültürel durum ve sosyal beklenti gibi faktörlerle açıklanabileceğini savunmaktadır. Örn. ergenlikte görülebilecek saldırgan davranışın nedenini, önceki çocuk büyütme pratiklerinde aramanın ergenin uyum problemlerinde aramaktan daha doğru olduğunu belirtmektedir (Muuss, 1975).

Bandura, çatışma yaşayan ergenlerin belki tüm ergenlerin %10'u olabileceğini ama bunu tüm ergenler için savunmanın yanlış olacağını vurgulamaktadır. Bandura saldırgan olan ve olmayan erkek ergenlerde bağımlılık davranışı, bağımlılık anksiyetesi ve reddedilme duygularını karşılaştırmıştır. Elde ettiği bulgular, saldırgan erkek ergenlerin babaları tarafından reddedilmiş hissettiklerini, babayla daha az zaman geçirdiklerini ve babalarına daha az bağımlı olduklarını göstermiştir. Saldırgan grubun ebeveynleri ise kendilerine yönelik saldırganlığı cezalandırıcı ancak dışa yönelik saldırganlığı pekiştirici bir tutum izlemektedirler. Saldırgan olmayan grubun ebeveynleri ise bu davranışı pekiştirmemekte ve cezalandırarak model de olmamaktadırlar (Bandura, 1980).

Bandura, erkek ergenlerin arkadaşlarını rastgele seçmediklerini, benzer değer sistemleri ve davranış normlarına sahip yaşlılarını tercih ettiklerini ve gruplarında aile çatışmalarını daha az dile getirdiklerini belirtmiştir. Akran grupları aslında ebeveyn

normlarını pekiştirmeye yardım etmektedir. Elkind ve Westley çalışmasında ailelerin ergenlerin yaşamlarıyla ilgili olduğunu ergenlerin de cinsellik dışında konuları onlarla konuşabildiklerini ve birçok konuda ebeveynlerin kural koyma hakkını kabul ettiklerini vurgulamışlardır (Bandura, 1980).

Bandura bir makalesinde Mead'den alıntı yaparak ergenin yaşamında sürekliliğin önemine dikkat çekmektedir. Ani değişikliklerin olmadığı ard arda zıtlıkların beklenmediği durumların, dengeli gelişim için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Bandura, ergenliğin fırtınalı ve stresli olarak tanımlanmasının; medyanın, kültürün beklentilerinin bu yönde olmasının, ergeni bu tarz davranışları denemeye teşvik edebileceğini belirtir. Araştırmalar ergenlik öncesi, çocuğuyla olumlu ilişkiler içinde olan ebeveynlerin ergenlikte problem beklentisine girdiklerini göstermektedir. Aslında çatışmaya neden olacak şey bu beklentinin kendisi de olabilir. Bandura hiçbir yaşın uyum problemlerinden ya da stresten bağımsız olmadığını, ergenlikteki davranışın da ergenlik öncesi davranışlarla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Bandura, 1980).

Sosyal öğrenme kuramı çocuklukta ebeveynlerin, okul çağında ise öğretmenlerin etkili olduğunu ergenlikte bu iki modelin önemlerinin azalarak akranların model olarak etkilerinin arttığını belirtmektedir. Bandura ergende uyuşturucu kullanımını tahmin etmede bir faktör olarak arkadaşlarının kullanıp kullanmamış olmasını göstermektedir. "Eğer o yaparsa ben de yaparım" görüşünün yaygın olduğunu vurgular. Bandura'ya göre modeli gözlemek kişide davranışla ilgili engellerin kalkmasına yolaçmaktadır (Muuss,1975).

I.1.10. Ekolojik Kuram

Bronfenbrenner, gelişimin anlaşılmasında hem bireyin hem de çevrenin ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlardan birine öncelik tanımamaktadır. Bronfenbrenner'e göre kişinin davranışları bulunduğu çevreyle ilişkileri içinde açıklanabilecektir.

Ekolojik çevre ise içiçe geçen yapılardan oluşmaktadır:

Mikrosistem: Bronfenbrenner'e göre mikrosistem, ev okul gibi belli ortamlarda gelişen insan ve çevresi arasındaki karmaşık ilişki ağıdır. Mikrosistemde bireyler doğrudan ilişkiler kurmaktadır. Karşılıklılık içeren ilişki sağlıklı ilişki olarak tanımlanmaktadır. Ergenlik döneminde aile mikrosistemi dışında arkadaş mikrosistemi de önem kazanmaya başlamaktadır.

Mezosistem: Mikrosistemlerarası ilişki ağıdır. Aile ve okul arası ilişkiler gibi. Zengin bir mezosistemde, mikrosistemlerarası ilişkilerin sayısı ve kalitesi yüksektir.

Exosistem: Bireyin katılmadığı ancak değişikliklerin bireyi etkilediği ortam ve ilişkilerdir. Anne ya da babanın işi gibi. Ergenlere belediyenin sağladığı olanaklar ergenin yaşamını etkiler ancak ergen bu konuda çok da etkili değildir.

Makrosistem: Sosyal, yasal, politik, dinsel, ekonomik ve eğitimsel değerleri içerir. Ergenin yaşamını doğrudan etkiliyor olmasa da çevresinin içinde bulunduğu dolayısıyla çevresini biçimlendiren zemindir (Bronfenbrenner, 1979).

Bronfenbrenner olumlu ebeveyn ilişkisi yaşamayan ve tek yönlü akran etkileşimi yaşayan ergenin düşük okul başarısı, saldırganlık, sosyal içe çekilme, içki kullanma, sigara kullanma ve suçluluk gibi problem davranışlar sergileyebileceğini belirtmektedir (Atasoy, 2000).

Bronfenbrenner ergenlik için fırtınalı ve stresli dönem tanımlamasına katılmamaktadır. Mikrosistem içindeki karşılıklı ve sağlıklı ilişkiler, mezosistemde sağlıklı ve uyumlu ilişkiler, ergenin dengeli bir dönem yaşamasını sağlayacaktır. Aksi durumlarda problem yaşanır (Atasoy, 2000).

Ergenlikle ilgili yukarıda özetlenen kuramlardan bazıları Hall'in önerdiği fırtına ve stress kavramını onaylarken bazıları onaylamazlar. Bu konudaki çalışmalar günümüzde de halen sürmektedir. Araştırmalarda fırtına ve stresin varlığı ya da yokluğu şu alanlarda incelenmektedir: mizaç değişiklikleri (daha çok da depresif mizaç), ebeveynlerle çatışma, ve risk alma davranışı. Bu üç alan yanısıra benlik imajı ve okul başarısızlığı gibi alanlarda da çalışmalar bulunmaktadır (Arnett, 1999).

Bu dönemi –eğer öyleyse- fırtına ve stress dönemi haline getiren şey nedir? Hall'in iddia ettiği gibi biyolojik faktörler mi etkilidir? Bu konuda bilinenler oldukça sınırlıdır ve daha çok hormonlar konusunda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bazı hormonlar ergenlik döneminde yükselmektedir (örn; testosteron). Ancak Mead'in yaptığı çalışma bize ergenliğin dengeli yaşandığı toplumlar olduğunu da göstermektedir. Mead'in yanısıra Schegel ve Berry de 186 sanayi öncesi kültürle yaptıkları çalışmada bu toplumdaki ergenlerin daha az fırtına ve stres yaşadığını vurgulamaktadırlar. Bu sonuçlar ergenlik dönemindeki fırtına ve stres yaşantısı özelliklerinin sadece hormonlardan kaynaklandığını iddia etmenin doğru olmadığını da göstermektedir. (Arnet,1999).

Barber'e göre toplumların gelişmesiyle medyanın etkisi artmaktadır. Gelişen toplumlar ergenler medyadan etkilenmektedirler. Geleneksel toplumlarda da medyanın en iyi izleyicileri ergenlerdir (Arnet, 1999).

Medyada tanık olunan şiddetin etkileri sürekli tartışılmaktadır. Geen, ABD'de yaptığı bir çalışmada şiddetin izlenmesinin şiddete yolaçtığını belirtmiştir. Geen, izleme ve davranış arasındaki ilişki için dört hipotez ileri sürmektedir. Saldırgan dürtülerin ortaya çıkarılması, model olma, duyarsızlaştırma ve saldırganlık konusundaki inanç ve tutumlarda değişiklik (Segal, Ember ve Ember, 1997).

Yukarıda özetlenen araştırmalara göre ergenler medyayı en iyi izleyen grup olarak medyanın yukarıda belirtilen etkilerine daha yüksek oranda maruz kalmaktadırlar. Toplumlar hızla değişmekte oysa ergenler daha hızlı değişmektedir. Rosenthal ise bireyselleşmeden ergenlerin yetişkinlerden daha çok etkilendiklerini vurgulamıştır. Bireyselleşme ve artan özgürlükle de ergenin risk alma davranışları artış göstermektedir (Arnet,1999).

Sonuçta ergenlik, eğitim süresine paralel olarak uzamakta, sanayileşme ve kentleşme ile ergenin yaşamı aileden koparak akranlarla geçirilen zaman artmakta ve ergen üzerindeki

kontrol azalmaktadır. Ergen bireyselleşme ve medyanın etkisi ile pek yeni davranışla karşılaşmakta ve davranışları için oldukça geniş bir serbestlik alanına kavuşmaktadır. Dolayısıyla ergenlik dönemi fırtınalı ve stresli bir dönem midir tartışması sürerken ergenlikte problemlerin arttığına büyük olasılıkla da artmayı sürdüreceğine ilişkin tahminler ileri sürülebilir. Risk alma davranışı da fırtına ve stresin incelendiği alanlardan biri olarak ele alınmaktadır ve bu konuda yapılan çalışmaların artmasına neden olan, bu konudaki bir çok sorunun hala yanıtlanmamış olmasıdır. Şimdiki bölümde ise risk alma davranışına ilişkin kuramlar sunulacaktır. Risk alma davranışı kuramları da ergenlik kuramlarından hareketle ortaya çıkmışlardır. Ergenlik kuramlarından farklı olarak risk alma davranışı konusundaki ayrıntılara dikkat çektikleri için ayrıca ele alınacaklardır.

I. 2. Risk Alma Davranışı Kuramları

Petraits, Flay ve Miller'in (1995) madde kullanımına ilişkin incelemelerinde yaptıkları gruplama bu çalışmada da risk alma kuramlarının tümünü özetlemek için uygun bulunmuştur. Risk alma davranışı kuramları; bilişsel süreçlere, sosyal öğrenmeye, geleneksel değerlere bağlılık, ve kişisel eğilimler ile tüm etkenlere birarada vurgu yapan teoriler olarak beş başlık altında toplanmaktadır.

I.2.1-Bilişsel Nedenleri Açıklamayı Hedefleyen Kuramlar

Bu kuramlar zihinsel süreçlere odaklanmaktadır. Kişi, yarar ve bedel hesabı yaparak davranış konusunda karar vermektedir. Kişi yarar beklentisi yüksekse davranışı gerçekleştirmekte, yarar beklentisi düşükse davranışı gerçekleştirmemektedir.

I.2.1.1. Karar Alma Yaklaşımı (Decision Theory Perspective)

Raiffa'nın 1968, Von Winterfeldt ve Edwards'ın 1986, Yates'in 1990,1992 yıllarında tanımladığı karar alma yaklaşımına göre kişilerin değer ve inançları farklı ise aynı

koşullar altında farklı davranışlar gösterirler. Bireylerin davranışlarını anlamak için de karar alma süreçlerini incelemek gerekmektedir (Marom, Austin ve ark., 1993).

Weinstein ve Yates karar alma yaklaşımında her kararda izlenen beş basamak tanımlamaktadır. Bu basamaklar;

1-Olası seçeneklerin belirlenmesi

2-Her seçenekte izlenecek yolların belirlenmesi

3-Sonuçların istenilirliklerini değerlendirme

4-Eylem gerçekleştiğinde sonuçların gerçekleşme olasılığını değerlendirme

5-Mantıksal olarak savunulabilir kurallarla bu basamakları birleştirmektir.

Kişiler bu beş basamaktaki koşulları dikkate alarak davranışın olumlu sonuçlanma olasılığının yüksek olduğuna karar verdiklerinde bu davranışını gerçekleştirmektedirler (Marom, Austin ve ark., 1993).

I.2.1.2. Nedenlendirilmiş Eylem Kuramı (Theory of Reasoned Action)

Nedenlendirilmiş Eylem Kuramının kuramcıları olan Ajzen ve Fishbein kişinin davranışlarının, inançları tarafından etkileneceğini vurgulamışlardır. Davranışı etkileyen süreç aşağıda özetlenmiştir.

1-Nedenlendirilmiş Davranış Kuramına göre kişinin davranışı aynı kişinin davranışla ilgili niyet veya kararları tarafından belirlenmektedir.

2-Niyetler tutumlardan etkilenmektedir, tutumları belirleyen ise kişisel yarar ve bedel ilişkisidir. Ergen davranış daha yararlı olarak değerlendirirse o davranışla ilgili olumlu tutumlara sahip olmaktadır.

3-Kararlar ise ergenin inançlarından etkilenmektedir. Sosyal normatif inançlar ergenin algı ve inançlarını dolayısıyla da kararlarını etkilemektedir. Ergenin ailesi, akran grubu ya da çevresindeki diğer kişiler aynı davranışı gösteriyorsa ya da onaylıyorsa ergenin de bu tür davranışları gösterme olasılığı artmaktadır (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Buradaki sıralamaya göre çevre olumlu inançlara sahipse kişi de olumlu inançlara sahip olmaktadır. Ve bu kişinin yarar bedel konusundaki kararını, karar da kişinin davranışa ilişkin tutumunu, tutumu da davranışı gerçekleştirip gerçekleştirilmeye ilişkin niyetini etkilemektedir.

L2.1.3. Planlanmış Davranış Kuramı (Theory of Planned Behavior)

Ajzen ve Fisbein, Nedenlendirilmiş Eylem Kuramının inanç ve tutum kavramlarına benlik yeterliliği (self-efficacy) kavramını eklemişlerdir. Benlik yeterliliği "davranışın başarıyla tamamlanması üzerindeki kontrol" ya da davranışın " güç ya da kolay algılanması" olarak tanımlanmaktadır. Benlik yeterliliği ergenin davranışlarını etkilemektedir. İnsan davranış üzerinde yüksek kontrol hissettiğinde ya da başarılı olma beklentisi geliştirdiğinde o davranış için emek sarfetmektedir. Birey davranışı güç ya da tamamlanamaz olarak algılıyorsa o davranış için çaba göstermeyecektir. Yanısıra reddedici benlik yeterliliği (refusal self-efficacy) kavramı da bu kuramda önemlidir. Reddedici benlik yeterliliği ergenin davranışa katılmak istemediği durumlarda sosyal baskıya direnerek davranışı göstermeme gücü olarak tanımlanmaktadır. Eğer ergenin reddedici benlik yeterliliği yüksekse arkadaş baskısına karşı koyabilecektir, düşükse arkadaş baskısına uyum gösterecektir. (Petraitis, Flay ve Miller, 1995, s. 5).

Bu kuramlar daha çok davranışa ilişkin bilişsel sürece dikkati çekmektedir. Kurama göre ergen kendisi için istenilir olana karar vermekte ve onu gerçekleştirmektedir. Risk alma davranışının önlenmesi konusunda da ergenin risk alma davranışına ilişkin tutumlarını, inançlarını etkilemek ve reddedici benlik yeterliliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Ancak davranışların inanç ve tutumları yani bilişsel süreci etkilediği dikkate alınmamıştır. Risk alma davranışının çok da lehinde tutumlara sahip olmayan ergen de bu davranışları bir kez deneyebilir ve eğer olumsuz sonuçlarla karşılaşmazsa bu

davranış konusundaki inançlarını değiştirebilecektir. Ayrıca tutumların nedeni ve benlik yeterliliğine ilişkin nedenler yeterince açıklanmamıştır (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.2. Sosyal Öğrenme Sürecini İçeren Kuramlar

I.2.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı

Akers sosyal öğrenme ve rol modellerine vurgu yapmaktadır. Ergenlik kuramlarında aktarılan sosyal öğrenme sürecinde de model gözlem, taklit ve onay beklentisine dikkati çekerek, bilişsel süreçleri öne çıkaran kuramlardaki kadar olmasa da davranışın bir biçimde yarar beklentisiyle gerçekleştirileceğini belirtmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.2.2. Sosyal Bilişsel/Öğrenme Kuramı

Bandura, Sosyal Öğrenme kuramına ek olarak ergenin, ebeveyn ve arkadaş rol modellerinden davranışa ilişkin inançlarını edindiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Bandura, benlik yeterliliği ve reddedici benlik yeterliliğinin gelişimini de rol modelleriyle açıklamaktadır. Arkadaşlarını davranış önerisini geri çevirirken izleyen ergenin reddedici benlik yeterliliği becerisinin gelişeceğini tersi bir durumu izleyen ergenin davranış önerilerini kabul etme gibi bir eğilim geliştireceğini ifade etmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Ajzen ve Fisbein'in kuramlarında kişinin davranışa ilişkin bilişsel süreçlerine vurgu yapılırken, Sosyal Öğrenme Kuramları kişinin çevresine ve kişilerarası ilişkilere yönelmektedir. Ancak Sosyal Bilişsel/Öğrenme Kuramının kişinin inançlarına ve olumlu pekiştireci dikkate alarak davranışın gösterilip gösterilmemesine karar verme sürecine de işaret etmesi sosyal öğrenme kuramında bilişsel süreçlerin tümüyle göz ardı edildiğinin söylenmesini güçleştirmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramları ergenin risk alma davranışını, risk alma davranışı gösteren arkadaşların izlenmesi, öğrenme ve taklit edilme süreciyle açıklamaktadır. Ancak bu kuram neden bazı ergenlerin risk davranışı gösteren ergenlerle karşılaştığı ve böyle rol modellerine sahip olduğu, bazılarının neden böyle rol modellerine sahip olmadığı konusunda yeterli, açıklama getirmemektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.3. Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramları

I.2.3.1. Sosyal Kontrol Kuramı

Hirshi tarafından 1969 yılında Sosyal Bağ Kuramı olarak ifade edilen bu kuram daha sonra Gibbons ve Krohn tarafından Sosyal Kontrol Teorisi olarak tanımlanmıştır (Gardner ve Shoemaker, 1989).

Sosyal Bağ Kuramı her insanın yasa ihlal davranışında bulunma potansiyeli taşıdığını ve toplumun kontrolü nedeniyle topluma uyum sağladığını kabul etmektedir. Walter ve Reckless Sosyal Kontrol Kuramında iç ve dış koruma kavramlarını kullanmaktadır. Dış koruma bireyin okul, aile, kilise ve diğer sosyal gruplar gibi diğerleriyle ilişkisi tarafından sağlanmaktadır. Bu gibi bağlar ergeni sapan davranışlardan uzak tutarlar. İç koruma kavramı ise benlik kontrolü, engellenme toleransı, başetme becerileri, içgörü gibi kişisel özellikleri ve benliğe göndermeleri işaret etmektedir (White, 1989).

Hirshi'ye göre sosyal kontrolü sağlayan dört bağ vardır. Bunlardan birincisi bağlanmadır (attachment) ; kişiye yakın olan diğerleriyle arasındaki bağlılığa işaret eder. İkincisi ise verdiği kararlara uymak, taahhütlerini yerine getirmek uzlaşma (Commintment) olarak adlandırılır ve kişilerin geleneksel kurumlarla ilişkilerini ve onların hedefleriyle uzlaş göstermelerini ifade eder (okula devam, işe girme v.b.). Üçüncü bağ ise katılımdır (involvement). Geleneksel aktivitelere katılımı ifade eder (ders çalışma ev temizleme gibi işlerle katılım). Son bağ ise inançlardır (Belief). İnanç; bireyin topluma ait temel değerleri kabul etmesini ifade etmektedir. Ailesine, arkadaşlarına bağlı, okula devam eden, sorumluluk üstlenen ve toplumdaki genel

değerlere inanan kişi suç işlemeyecektir. Aksi koşullarda ise suç işleyecektir. Shoemaker 1984 yılında yaptığı çalışmasında sosyal kontrol teorisinin suçluluk varyansının %25-50'sini açıkladığını belirtmektedir (Agnew, 1985).

Elliot'un Sosyal Kontrol Kuramı geleneksel rol modellerine ve topluma zayıf bağlanma için 3 neden üzerinde durmaktadır .

1-Gerginlik (Strain) :Bu kavram ergenin akademik ve mesleki istekleri ile olanakları arasındaki denge olarak düşünülebilir. Eğer ergen bu dengeyi hissetmezse ve engellenme yaşarsa kurumlar ve hedefleriyle uzlaşmaz ve risk alma davranışı gerçekleştiren akranlarla ilişki kurar (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

İsteklerine ulaşamayacaklarını düşünen ergenler uyumsuz davranış gösteren ergenlerle ilişki kurarak benzer davranışları sergileyebilmektedir. Çünkü ergen kendisi ve diğerleri için fırsatların aynı olduğunu düşünmemektedir ve çevresinde izledikleri ona çalışarak başarılı olmanın neredeyse imkansız olduğunu göstermektedir. Gençler yasalar ve kurallarla önerilen yolları izlediklerinde istedikleri para, iş, statü ve gücü elde edemeyeceklerini düşünerek toplumda pek çok kuralı çiğneyebilecek ya da olumsuz davranışları çözüm olarak görüp bu tür davranışlarda bulunabileceklerdir.

Ergen, evde de gerginlik yaşayabilir. Evde yaşanan gerginlik ergenin evde beklediği yakınlığı bulamaması biçiminde olabilir. Bu durumda ebeveyn ile zayıf bağlanma gerçekleşir bu da risk alma davranışı sergileyen akranlarla etkileşimi arttırabilir (White, 1989).

2-Sosyal Organizasyon Bozukluğu. Kornhauser tarafından yerleşik kurumların bozukluğu ya da zayıflığı olarak tanımlanmaktadır. Eğer ergenler gelecek için kendine umut vermeyen, sosyal kurumların başarısız olduğu yerlerden geliyorsa içinde yaşadıkları toplumun onlara bir gelecek sunmadığını düşünecekleri için bu topluma daha az bağlanırlar ve onun sunduğu yaşam biçimini benimsemezler. Ergen boşanmış

tek ebeveynli ya da iyi organize olamayan ailelerden geliyorsa ailesine bağlanamaz dolayısıyla ailenin kurallarına da uyum göstermez (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Varolan kurumlar ergeni kontrol edemezse ergen istediği gibi davranmakta özgür kalacaktır ve risk alma davranışlarına yönelebilecektir. Risk alma davranışları heyecan verici olabilirler, ergen kendini farklı bir macera içinde hissetmekte ve bazı davranışlar ekonomik olarak da ödüllendirici olabilmektedirler (White, 1989).

3-Aile ve geleneksel topluma bağlanma gerçekleşmiş olmasına rağmen eğer aile ergeni sağlıklı biçimde toplumsallaştıramadıysa gene olumsuz bağlanmalar olabilir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Agnew (1985) Sosyal Kontrol Kuramını temel alarak boylamsal yöntemle yaptığı çalışmada önce 10. sınıftaki ergenlerin suçluluk oranları ve sosyal bağlanma derecelerini belirlemiştir. Bir yıl sonra aynı ölçümleri tekrarlamıştır. 10. sınıftaki suçluluk ölçümü ve 11. sınıftaki sosyal bağ değişkenleri arasında negatif ilişki bildirilmektedir. 10. sınıftaki suçluluk, 11. sınıftaki sosyal bağ değişkenlerini (okula bağlanma ve inançlar) zayıflatmaktadır. 10. sınıfta sosyal bağ ile suçluluk arasında ilişki bulunmuştur. Agnew önceki suçların sonraki ciddi suçları yordamadığını belirtir. Sosyal Kontrol Kuramının küçük suçlarda ve ergenlik döneminde açıklayıcı olacağını belirtmektedir.

Bu kuram; ergenin, toplumsal kurumlarla kurduğu iyi ilişki, onlarla yaşadığı bağlanma ve yaptığı uzlaşmalar tarafından kontrol edildiğini, bu kontrolün zayıf bağlanma nedeniyle başarısız olduğu zamanlarda problem olarak değerlendirilebilecek davranışların oluşacağını vurgulamaktadır.

1.2.3.2. Sosyal Gelişimsel Kuram (Social Developmental Theory)

Sosyal gelişimsel kuram bireylerin sosyal gelişimine ve bu gelişimde onları doğrudan etkileyebilecek sosyal etkilere odaklanır. Ergenin davranışını etkileyebilecek olan akran,

aile ve okulun etkisini vurgulanmaktadır. Her dönemde birincil önemdeki grup farklıdır. Okul öncesi dönemde aile, ilköğretim döneminde okul ve öğretmen, ergenlik döneminde ise akran ilişkileri kişinin sosyal gelişimini etkilemektedir. Bu kurama göre ergen, eğer erken dönemde uyumsuz davranış gösteren arkadaşlarla ilişkiye geçiyorsa evde ve okulda ödül için çok az fırsata sahiptir, ebeveyn ve öğretmenleriyle etkileşimlerinde az ödül almaktadırlar ya da evde ve okulda ödüllendirilen davranışlar için gereken kişisel ve akademik becerileri yetersizdir. Az onay ergenin aile ve okula bağlanmasını güçleştirecek ve onu uyumsuz davranışlar gösteren ergen grubuna yaklaştıracaktır. Bu kuram ödül kazanabilecek beceriler için yetersizliğe dikkat çekerek aslında ergenler arasındaki bazı kişisel farklılıklara dikkati çekmektedir. Kişisel ve akademik becerilerin de geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Becerileri az olduğu için az ödül alan ergen sapmış davranış gösterdiğinde kaybedecek fazlaca birşeye sahip olmadığını da düşünebilecektir. Kuram ergenler arasındaki farklılıklara ve bunun olası nedenlerine dikkat çektiği için önemlidir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.4. Kişilerarası Özelliklerin Etkilerini İnceleyen Kuramlar

I.2.4.1. Sosyal Ekolojik Model (Social Ecology Model)

Kumpfer ve Turner' in modeline göre; madde kullanımının nedeni genel stres ve okul stresidir. Okulda yüksek stres yaşayan ergen stresten kaçır ve risk alma davranış gösteren arkadaşlar edinir, risk alma davranış için cesaretlendirilir ve ödüllendirilir. Ayrıca bu model, düşük akademik benlik yeterliliğini, okulla ilgili stresin birincil nedeni olarak değerlendirmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.4.2. Kendi Saygınlığını Azaltma Modeli (Self Derogation Model)

Kaplan ve arkadaşları benlik saygısı üzerinde çalışmışlardır. Çevrelerinden sürekli negatif değerlendirmeler alan ergenler düşük benlik saygısı ve zarar görmüş bir benliğe sahip olurlar. Zarar gören ya da reddedildiğini hisseden ergen ve onların savunmaya geçebilecek egoları geleneksel rol modellerine yabancılaşabilir, geleneksel standartlara

isyan edebilir, geleneksel davranışa alternatif olabilecek bağlanmalarda benliklerini başarısız algılayabilir ve kendine yansıtılan benliğine ilişkin olumsuz değerlendirmeleri arttırabilecek akranlarla ilişkiye geçebilirler. Kaplan'ın çalışmasında düşük benlik saygısı, madde kullanan arkadaşlarla ilişkili olarak bulunmuştur (Petraitis; Flay ve Miller, 1995).

L2.4.3. Çoklu Aşamalı Sosyal Öğrenme Modeli

Akers ve Simons ergenin madde kullanan arkadaşlarla neden ilişki kurduğunu anlamaya çalışmışlardır. Simons ve arkadaşları kişisel özellikleri, madde kullanmanın üç aşamalı modeli içine yerleştirmişlerdir.

1.aşama: Sıklıkla alkolle başlayan bu aşamada nedenler şunlardır; ebeveynin sapsmış davranışı, ergene duygusal yakınlık, destek ve yol gösterici olmayan ebeveyne sahip olma ve eğitim, din, aile gibi geleneksel ve uzun süreli değerleri önemsemeyen değerler sistemine sahip olma.

2.aşama: Bu aşamada risk alma davranışı gösteren ergenlerde, madde kullanan ergenlerle ve risk alma davranışıyla ilişkinin nedenleri ve sosyal becerilerdeki bozulmayla ilgilenilir. Eğer ergen geçmişte maddeyi denemişse ve iddiacı, utangaç, kaba, uzlaşmaz ya da empatik olmayan biriye risk alma davranışını gerçekleştiren akranlara ilişkiye geçecektir.

3.aşama: Davranışı denemiş olma durumundan alışkanlığa geçişin nedenlerini belirler. Ebeveynler arasında da davranış varsa, akranlar cesaretlendiriyorsa, ergen stres altındaysa ve yetersiz başatme becerilerine sahipse davranış sıklaşır ve alışkanlığa dönüşür.

Çoklu Aşamalı Öğrenme Modeli risk alma davranışına başlamayı dolaylı olarak etkileyebilecek değişkenler, kişisel özellikler ve davranışı sürdürmeye yönelik etkenlere dikkat çekmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.4.4. Aile Etkileşim Modeli :

Brook, bu modelde ebeveynlere duygusal bağlılığa, sosyal öğrenmeye ve kişisel özelliklere dikkat etmektedir. Bu modele göre, temel olan çocuk-ebeveyn arası ilişki özellikle de anne-çocuk arası ilişkilerdir; bağlanma temel etkidir. Aile etkileşim modeli anne-çocuk bağlanmasının nedenlerini ve sonuçlarını şöyle sıralamaktadır.

Anne ve çocuk arasındaki bağlanma için nedenler; ebeveynlerin geleneksel değerlere sahip olması, ailenin psikolojik uyumunun yüksek olması, etkili ve destekleyici ebeveynlik stiline sahip olmaları ve çocuk üzerindeki aile kontrolünün olması olarak belirtilmektedir.

Anne ve çocuk bağlanmasının sonuçları; anne ve çocuk arasında bağlılık, çocukta gelenekselliğin gelişmesi ve uyumlu ergen kişiliği, risk alma davranışı gösteren ergenle az ilişki ve ergenler arasında risk alma davranışının seyrek görülmesi şeklinde kendini gösterir. Aileyle yetersiz ilişki risk alma davranışı gösteren akranla ilişkiye yöneltecektir. Dolayısıyla anne-çocuk arasında birbirlerine yüksek bağlanma risk alma davranışını azaltırken düşük bağlanma, risk alma davranışını arttırmaktadır

Bu model, yetersiz ilişki koşulunda oluşan ergenin bazı kişisel özelliklerini de belirler; düşük başarı yönelimi, zayıf ego bütünlüğü ya da süperego gelişimi, depresyon, düşük benlik saygısı, isyankarlık, heyecan arama ve zayıf dürtü kontrolü gibi. Ayrıca ailenin önemine dikkat çekerek ailenin eğitilmesinin de önemini vurgular (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Kişilerarası özellikleri inceleyen kuramlar okulla ilgili özellikler, benlik sayısı, sosyal etkileşimsel beceriler, başatma becerileri, duygusal stres, aile etkileşimi gibi pek çok etkene dikkati çekmektedirler. Ancak belirlenen özellikler ile gerçekleştirilen davranış arasındaki zaman farkı ve bu sürede gerçekleşmiş olan değişimler dikkate alınmamaktadır. Davranışın gerçekleştirildiği andaki benlik saygısı ve ölçüm sırasındaki benlik saygısı farklı olabilir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

I.2.5. Bütünleştirici Kuramlar

I.2.5.1. Problem Davranış Kuramı:

Bu kuram açısından risk alma davranışı, toplumda genel kabul gören sosyal kontrol ve kurallardan sapmadır. Bu teoride davranış toplumsal olarak tanımlanır ve bu tür kişilerin normalden farklı bazı özel tutum, değer ve algılara sahip olduğu düşünülür. Bu grup ergenlerin geleneksel olmadıkları ve büyük sapma toleransına sahip oldukları belirtilmektedir (Lavery, Siegel ve ark., 1993).

A-Problem davranış teorisi çevreyi proximal ve distal yapılara bölmektedir.

Yakın ve üst (Proximal) yapılar: akran ve ebeveyne yakınlık; ebeveynden uzak, arkadaşına yakın olan ve arkadaşlarından daha çok etkilenenler risk alma davranışı için risk altında olacaktırlar.

Uzak ve alt (Distal) yapılar: sosyal modellerin davranışa olumlu yaklaşması risk alma davranışını arttıracaktır.

B-Problem davranış teorisi kişisel özellikleri üçe ayırır.

Uzak (Distal) özellikler: kişisel inanç yapılarını içerir. Ergen sosyal ve kültürel olarak yabancılaşmışsa, düşük benlik saygısına, dışsal denetim odağına sahipse ve sapsın davranışın cezalandırılmadığı ve geleneksel davranışın ödüllendirilmediği çevrede yaşıyorsa daha fazla risk alma davranışı gösterecektir..

Orta (Intermediate) özellikler: motivasyonun artıran yapılar, kişisel değer yönelimi ve ergenin öncelikli hedefleri gibi özelliklerdir. Akademik başarı için düşük beklenti, ebeveynden bağımsızlık arama, arkadaşlarla yoğun yakın ilişki arayışı ve azalmış akademik başarı risk alma davranışını arttıracaktır.

Yakın (Proximal) özellikler: kişisel kontrol yapısını tanımlar. Ergen risk alma davranışını tolere ediyorsa ve yararına da inanıyorsa o davranış için risk altındadır (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

1.2.5.2. Akran Grupları Kuramı (Peer Cluster Teori)

Bu model davranışın temel nedeninin akran grupları olduğunu vurgular. Sosyal öğrenme kuramı arkadaşın, ergenin tutumunu etkilediğini dolayısıyla da risk davranışında bulunup bulunmayacağını belirlediğini söylerken bu model tutumların kişinin arkadaş seçimini ve arkadaşlarını etkilediğini vurgulamaktadır. Bu kuram ayrıca akranlarla ilişkiyi sosyal yapılar (sosyo-ekonomik düzey, boşanmış aile v.b.), psikolojik özellikler (kişilik treytleri, düşük benlik saygısı ve yüksek anksiyete gibi), tutum ve inançlar, davranışı etkileyebilecek insanlarla gerçekleştirilen bağlanma düzeyi (aileye az bağlanma, düşük dini katılım ve okulu sevmeme gibi) gibi bağların risk alma davranışında bulunup bulunmaması etkileyeceğini belirtmektedir (Petraitis, Flay ve Miller, 1995).

Yukarıda da görüldüğü gibi risk alma davranışına ilişkin kuramlarda temel olarak ergenin kişisel, bilişsel süreçlerinin, aile ilişkisinin, okul ve dini kurumlarla ilişkisinin ve bu dönemde önemi hemen hemen herkes tarafından kabul edilen akranlarla ilişkisinin önemi vurgulanmaktadır. Şimdi ergenin risk alma davranışları üzerinde etkili olan aile ilişkilerini açıklayan Davranışsal Aile Sistem Modeli sunulacaktır.

1.3. Davranışsal Aile Sistemi Modeli:

Bu model Robin ve Foster tarafından ebeveyn-ergen problemleri konusundaki çalışmalara dayanarak geliştirilmiştir. Bu model davranışsal kuram, bilişsel kuram ve aile sistemleri yaklaşımını temel alarak oluşturulmuştur (Robin ve Foster, 1989).

Problem çözme- iletişim becerileri, bilişsel çarpıtmalar ve aile yapısı gibi üç temel başlık altında toplanan modelin altı varsayımı bulunmaktadır:

1-Her ailede bir denge (homeostasis) vardır. Ergenlik döneminde çocuğu olan ailelerde ergenin bağımsızlık arayışı ebeveyn-ergen çatışmasına ve dengenin bozulmasına yolaçacaktır.

2-Ailenin problem çözüme ve iletişim becerilerindeki eksiklikler ailede çözümsüzlüklere neden olacaktır.

3-Aile üyelerinin aile yaşamı ya da diğer aile üyeleri hakkında sahip oldukları gerçekçi olmayan inanç ve düşünceler, aile üyelerinin birbirlerini yanlış anlamasına, anlaşmazlıklara, kızgınlık ve öfke duygularına neden olacaktır. Bunlar da ailede olumsuz duygu, davranış ve ilişkilere yolaçacaktır.

4-Çatışma yaşanan ailelerde, çatışma yaşanmayan ailelere oranla karşılıklı olumsuz davranış fazla ve karşılıklı olumlu davranış az olacaktır.

5- Ana-baba çatışması her zaman ergen-ebeveyn çatışmasına neden olmayacaktır. Ancak bazen ana-baba çatışması ebeveyn-ergen çatışmasına neden olabilir ya da bu çatışmayı uzatabilir veya şiddetlendirebilir.

6-Ailedeki koalisyonlar ve üçgenleşme gibi aile bütünlüğünü bozan ittifaklar ebeveyn-ergen çatışmasını arttıracaktır (Robin ve Foster, 1989).

Robin ve Foster ergenin risk alma davranışının bazen aile çatışmasının açığa çıkmasını engelleyen bir tampon olarak işlev görebileceğini de belirtmektedir. Ebeveynin dikkati evlilik çatışmasından uzaklaşarak ergenin risk alma davranışlarına yönelir. Risk alma davranışı ortadan kaldırılırsa ebeveyn evlilik çatışmasına başlayacağı için risk alma davranışları bazen aileyi birarada tutan bir işlev üstlenebilmektedirler (Robin ve Foster, 1989).

Davranışsal aile modeli, ergenlik döneminde pek çok ailede ergenin bağımsızlık arayışları nedeniyle problem yaşanabileceğini ancak sağlıklı problem çözme ve iletişim becerilerine sahip, bütünlüğünü koruyan ve birbirleri ya da aileleri konusunda gerçekdışı inançlar taşımayan ailelerin bu problemleri çözebileceklerini ancak bu problemleri çözemezlerse ergenin ve diğer aile üyelerinin olumsuz etkileneceğini belirtmektedirler (Robin ve Foster, 1989).

I.4. Risk Alma Davranışıyla İlgili Araştırmalar

Risk alma davranışlarını tek tek inceleyen araştırmalar (Fitzpatrick, 1997; Barber, Bolitho ve Bertrand, 1999) olduğu gibi pek çok risk alma davranışını birarada inceleyen araştırmalar (Lavery, Siegel ve ark. 1993; Parson, Siegel ve Cousins, 1997) da bulunmaktadır. Ya da madde kullanımı (Akers ve Lee, 1999); sağlık riskleri (Wiley, James, Furney, Belver, 1997) gibi gruplayarak inceleyen araştırmalar da mevcuttur.

Arnett ve Donovan, Jessor ve Costa, risk alma davranışlarının genellikle birarada görüldüğüne dikkat çekmektedirler. Yani bir risk alma davranışını gösteren kişi diğer risk alma davranışına da eğilimli olacaktır (Arnett, 1992)

Moore ve Gullone 570 ergenle yaptıkları araştırmada ergenlerden yaşlıları için riskli olabilecek davranışları yazmalarını istemişler ve örneklemin %10'u tarafında belirtilen 10 kategori saptamışlardır. Bu kategoriler şunlardır; sigara içme, alkol kullanma, araba sürme, uyuşturucu kullanma, suç işleme, spor riskleri içeren davranışlar, antisosyal davranışlar, isyankarlık, okulla ilgili riskler ve cinsel aktivite (Moore, Gullone ve . Konstanski, 1997).

Risk alma davranışına ilişkin araştırmalar inceledikleri konulara göre gruplanarak sunulmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Risk Alma Davranışı ve Cinsiyet

Marcus, antisosyal davranış ve cinsiyet ilişkisini incelediği araştırmasında 72 erkek ve 91 kızdan oluşan (6-8. Sınıf) toplam 163 kişi ile çalışmıştır. Conger ve Conger tarafından geliştirilen Antisosyal Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmada; erkeklerin kızlardan daha fazla antisosyal davranış kızların ise daha çok okuldan kaçma, halka açık yerlerde alkol kullanma gibi davranışlar gösterdiği belirtilmektedir (Marcus, 1999).

Başka bir çalışmada da dört kültürdeki ergenler karşılaştırılmıştır. Erkekler kızlardan daha çok yanlış davranış rapor etmişlerdir. Cinsiyetlerarası fark antisosyal davranışlar için en büyükken okuldaki yanlış davranışlar için en küçüktür. Erkekler daha çok antisosyal davranış göstermektedirler (Chen, Greenberger, Lester ve ark., 1998).

Jelalian ve ark. 14-18 yaş arası 1426 ergenle yaptıkları çalışmada erkeklerin kızlardan daha çok tıbbi bakım gerektiren yaralanmalara maruz kaldığını belirtmektedirler. Risk alma dışındaki yaralanmalar açısından iki cinsiyet karşılaştırıldığında ise farklılık görülmemiştir (Jelalian, Spirito, Rasile ve ark., 1997).

Ergenlerden oluşan örnekleme yapılan iki çalışmada risk alma davranışları incelenmiştir. Araştırmacılar erkeklerin kızlara göre daha çok risk alma davranışı bildirdiklerini belirtmektedirler (Parsons, Siegel ve Cousins, 1997; Paetsch ve Bertrand, 1997).

Arnett genç yetişkinlerle yaptığı çalışmada risk alma davranışı ile heyecan arama arasında ilişki olduğunu ve erkeklerde heyecan arama puanının daha yüksek olduğunu belirtmektedir (Arnett, 1992).

Yukarıda sunulan araştırmaların hepsi de erkeklerin kızlardan daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini belirtmektedir. Şimdi risk alma davranışı ve yaş ilişkisini inceleyen araştırmalar sunulacaktır.

1.4.2. Risk Alma Davranışı ve Yaş

Bir grup araştırmacı, ortalama yaşı 13.8 olan küçük, ortalama yaşı 15.8 olan büyük yaş grubularında toplam 397 ergenle çalışmışlardır. Büyük ergenler küçüklerden daha çok saldırgan davranış ve engellenme tanımlamışlardır (Honest, Charman, Cicognoni ve ark., 1997).

Paetsch ve Bertrand ise lise öğrencilerinin suç davranışını incelemişlerdir. Çalışmada 9. sınıf öğrencilerinin %42.5'inin, 7. sınıf öğrencilerin %24.3'ünün 12. sınıf öğrencilerin %17.6'sının orta ve yüksek düzeyde suç davranışı gösterdikleri belirtilmektedir (Paetsch ve Bertrand, 1997).

Loeber ve arkadaşları erkek ergenlerle yaptıkları çalışmanın sonucunda yaşla birlikte suçun arttığını belirtmektedirler (Loeber, Ferington, Stouthamer-Loeber ve Kammen, 1998) .

Kandel madde kullanımı konusunda (sigara dışında) yaptığı çalışmada madde kullanımının yaşla birlikte arttığını belirtmiştir. 14 yaş altında madde kullanım tanısını karşılayan ergen sayısı üst yaş grubuna göre çok çok azdır (Kandel, 1985).

Wiley ve arkadaşları üniversite öğrencilerinin sağlığı tehdit eden risk alma davranışlarını incelemişlerdir. Bu davranışların üniversite öğrencileri arasında gözlendiğini ancak başlangıcının daha küçük yaşlarda olduğunu bu nedenle de önleme çalışmalarının daha önceki yıllarda yapılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Wiley, James ve Furbey, ve Belver, 1997).

Risk alma davranışı ve yaşla ilişkisinin incelendiği araştırma sonuçları genelde risk alma davranışının yaşla birlikte arttığını belirtmektedir.

1.4.3. Risk Alma Davranışı ve Yaş ve Cinsiyet

Fitzpatrick'in kavga davranışlarını incelediği çalışmasında 3-6, 7-9, 10-12 sınıfları arasında karşılaştırma yapmıştır. Üç yaş grubunda da erkekler kızlara göre daha fazla kavga davranışı bildirmişlerdir. Kavga sıklığı küçüklerde daha fazladır. Araştırmacı bunu artan yaşla artan problem çözme becerilerinin kavga davranışının azalmasına neden olabileceği biçimde açıklamıştır (Fitzpatrick, 1997).

Arnett ve Balle Jensen, 499 erkek ve 554 kız ergenle yaptığı çalışmada risk alma davranışları için ayrı ayrı analizler yapmışlardır. Kız ve erkeklerin birbirlerine yakın cinsel risk alma davranışında buldukları, küçük hırsızlık ve araçlarla ilgili risklerde erkeklerin kızlardan daha fazla puana sahip oldukları belirtilmektedir. Mariuna kullanımında ise cinsiyetin yaşla birlikte etkili olduğu belirtilmiştir. Mariuna kullanımının yaşça büyük erkek ergenlerde kızlardan daha fazla olduğu belirtilmiştir (Arnett ve Balle Jensen, 1993).

Rice, 7-12. sınıflar arasında yapılan sigara içme davranışı konusundaki çalışmada, erkekler arasında sigara içme davranışının daha sık gözlemlendiği belirtilmiştir. Erkekler kızlardan daha erken sigara içmeye başlamaktadırlar. Ancak bu araştırmacı, artan yaşla kızların içme örüntülerinin de erkeklerin davranış örüntülerine benzemeye başladığını belirtmektedir. Ayrıca örneklemedeki erkekler kızlardan daha fazla alkol kullanmaktadırlar (Rice, 1975).

Yapılan araştırmalar çoğunlukla erkeklerin kızlardan, büyüklerin küçüklerden daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini belirtmektedir. Ancak bazı davranışlarda farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Ya da yaş ve cinsiyet etkileşimi sonucu bazı durumlarda bu etkiler farklılaşabilmektedir.

1.4.4. Risk Alma Davranışı ve Sosyo-Ekonomik Durum

Bir grup araştırmacı, küçük kentte yaşayan 9. sınıf 2350 öğrenciyle yaptıkları çalışmada cinsiyet ve sosyo-ekonomik duruma göre bazı suçlarda farklılık görülse de farklı sosyo-ekonomik düzeyler arasında anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Ancak orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin puanlarının üst ve alt sosyo-ekonomik düzeye göre daha düşük olduğu da bulunmuştur (Nye Shart ve Olson, 1966).

Bir diğer araştırmacı grubu intihar girişiminde bulunan ve sürücü olarak kazaya karışan 16-18 yaş arası ergenleri sosyo-ekonomik durum değişkeni açısından karşılaştırmışlardır. Sürücüler arasında sosyo-ekonomik durum değişkeni açısından istatistiksel bir farklılık bulunamamıştır. Ancak sosyo-ekonomik duruma göre örneklemin risk alma davranışını gerçekleştirmedeki sıralaması şöyledir; orta sosyo-ekonomik düzey (%37.6), yüksek sosyo-ekonomik düzey (%27.), düşük sosyo-ekonomik düzey (%20.5) ve yoksulluk (%14.5). Dolayısıyla sosyo-ekonomik durum ve sürücü riski arasında bir ilişki görülmemektedir. Ancak yukarıda da sunulduğu üzere daha üst sosyoekonomik düzeydeki grupların risk davranışında bulunma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Rockett, Spirto, Fritz ve ark., 1991).

Bir grup araştırmacı ise uyuşturucu ve alkol kullanımına ilişkin araştırmaları gözden geçirmişlerdir. Sosyo-ekonomik durum ve risk alma davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Sosyo-ekonomik durum iyileştikçe risk alma davranışlarının gerçekleştirilmesi de artmaktadır (Hawkins, Catalona ve Miller, 1992).

1.4.5. Risk Alma Davranışı ve Anne-Baba Eğitimi

Vickers düşük eğitim düzeyinde annelere sahip olan ergenlerin daha çok devamsızlık yaptığını ve başarısız olduğunu ve okulu bırakma riski taşıdıklarını belirtmiştir (Vickers, 1994).

Başka bir çalışmada ebeveyn eğitimi ile lise öğrencilerinin mariuana kullanımı arasında pozitif korelasyon olduğunu belirtilmektedir (Hawkins, Catalona ve Miller, 1992).

1.4.6. Risk Alma Davranışı ve Annenin Çalışması

Crow ve Crow, kırsal alanda, annenin çalışmasının suçlulukla ilgili olmadığını belirtmektedir. Annenin çalışması annenin çocukla iletişimindeki disiplin ve demokrasi derecesini etkilememektedir (Crow ve Crow, 1965).

Hawkins ve arkadaşları, Muray ve arkadaşlarının yaptığı araştırma sonuçlarını aktarmışlardır. Annenin çalışması ve risk alma davranışları arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Annenin çalışması arttıkça ergenin de risk alma davranışları artmaktadır (Hawkins, Catalona ve Miller, 1992).

1.4.7. Risk Alma Davranışı ve Aile İlişkileri

Çocuklukta olduğu gibi ergenlik döneminde de aile önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle aile ilişkilerinin, ergenin davranışları ve psikosoyal problemlerine etkisini inceleyen pek çok araştırma mevcuttur. Ergenin risk alma davranışları ve aile ilişkileri konusunda da pek çok çalışma yapılmıştır ve bu araştırmalardan bazılarının sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

İlk olarak bu çalışmada da kullanılan ABEİE'ni (PARQ) geliştiren Robin ve ark. tarafından aynı ölçekle yapılan araştırmanın sonuçları sunulacaktır. Robin ve arkadaşları dışa yönelmiş davranış problemleri yaşayan ergenleri, uyumlu ergenleri ve normal ergenleri karşılaştırdığı çalışmasında ABEİE yanısıra Beceri Bozulması/Öfke Şikayetleri Ölçeği kullanmıştır. Dışa yönelmiş problemler yaşayan grup iyi uyumlu ve normal ergenlere oranla daha yüksek çatışma, daha az olumlu iletişim, etkili problem çözme ve düşmanca duygulanım, daha çok anlaşmazlık, daha çok okul ve kardeş çatışması, aşırı biçimde aile bireyinin kendisine zarar vermeye çalıştığı duygusu (mahvedicilik), yalan, otonomi, daha az geleneksellik, daha çok koalisyon ve daha fazla somatik problemler

bildirmişlerdir. Uyumlu ergenler ise normallere göre aile içinde bireyler arasındaki ilişkilerde daha yüksek sıcaklık, etkili problem çözme, bütünlük ve ailede daha az üçgenleşme bildirmişlerdir (Robin, Koeple ve Moye, 1990).

Davis ve arkadaşları, 14-18 yaş arası 156 ergen ve aileleriyle çalışmışlardır. Anne-baba arasında çatışma yaşanan ailelerde çocukların semptomlarını (depresyon ve saldırgan davranış) incelemişlerdir. Ebeveynlerarası çatışma yaşandığı durumlarda çocukların depresyondan çok saldırgan davranışlar geliştirdiğini belirtmişlerdir (Davis, Hops, Alpert ve Sheeber, 1998).

Aile Sistemleri Kuramına dayanarak yapılan bir çalışmada suçlu ergen aileleri değerlendirilmiştir. Yazar, suçlu ailelerinin %66'sının, suçsuz ailelerinin %19'unun dengeli olmayıp aşırı uçlarda özellikler taşıdıklarını, ayrıca suçsuz ailelerin %57'sinin suçlu ailelerin ise %19'unun dengeli özellikler taşıdıklarını belirtmiştir (Olson, 1986).

Vickers da okula devamsızlık yapan ve sınıfta kalan ve okulu bırakma riski taşıyan ergenlerin aileleriyle bu özellikleri taşımayan ergenlerin ailelerini (karşılaştırma grubu) karşılaştırmıştır. Okuldan atılma riski taşıyan ergenlerin ailelerinden sadece %5'inin dengeli, karşılaştırma grubunun ailelerinden ise %49'unun dengeli aile özellikleri taşıdığı belirtilmektedir. Risk altındakilerin ailelerinin %51'i düşük uyum düzeyindeyken karşılaştırma grubunun ailelerinin %65'i optimal uyum düzeyinde bulunmaktadır. Vickers ayrıca düşük eğitim seviyesindekilerin %90'ının yüksek eğitim seviyesindekilerin %14'ünün okuldan atılma riski taşıdığını belirtmiştir. (Vickers, 1994).

Kerig, aile yapısının çocuklardaki etkisini incelediği çalışmasında anneler tarafından ailede üçgenleşme ve detone (ebeveynlerin kendileriyle çocuk arasına mesafe koyması) özelliklerinin varlığının tanımlandığı ailelerde, anneler çocuklarının, bu özelliklerin varlığının tanımlanmadığı ailelerdeki çocuklardan daha fazla problem yaşadığını belirtmişlerdir (Kerig, 1995).

Rutter'in evlilik çatışması ve erkek ergenlerin antisosyal davranışını incelediği çalışması Martin tarafından aktarılmıştır. Evlilik ilişkileri zayıf olan ve ebeveynlerden bir ya da ikisiyle iyi bir ilişkiye sahip olanların antisosyal davranış gösterme oranı %38 iken, evlilik ilişkisi zayıfsa ve erkek ergen her iki ebeveynle de zayıf ilişkiye sahipse ergenlerin %90'ı antisosyal davranış göstermektedir (Martin, 1987).

Ergen davranışlarını ebeveynler arasında problem yaşanıp yaşanmıyor olması etkilemektedir. Ancak Rutter'in çalışmasında da belirtildiği gibi ergenin ebeveynlerle ilişkileri de ergen davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Ergenin ebeveynleriyle ilişkisinde hissettiği onay, sıcaklık ve destekle ilgili de yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının sonuçları aşağıda sunulacaktır.

Wang, bir çeteye üye olan ergenlerle rol modelleri yanısıra ebeveyn desteğinin de etkisini incelemiştir. Çalışmasında aile desteğinin çete üyesi olmada önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Wang, 1994).

Bir grup araştırmacı ergenlikte sağlıkla ilgili risk alma davranışını inceledikleri çalışmalarında duygusal olarak kendilerini ailelerinden ayrı hisseden ergenlerin daha çok kavgaya karıştığını ve madde kullandığını bildirmektedir. Duygusal olarak ayrı hissetme ise ailedeki kabul ve uyumla ilişkili bulunmuştur (Turner, Irwin, Tschan ve Millstein, 1993).

Campo'nun madde bağımlısı olan 40, madde bağımlısı olmayan 40 (16-32 yaş arası toplam 80 ergen) ergeni aile ilişkileri açısından karşılaştırdığı çalışmasında madde kullananların kullanmayanlara göre anne ve babaları tarafından daha çok reddedildiklerini hissettikleri belirtilmektedir. Ayrıca madde kullanan ergenlerin madde kullanan genç yetişkinlere oranla daha çok psikolojik uyum problemleri gösterdikleri belirtilmektedir (Campo ve Rohner 1982).

Machamer ve Gruber 6233 ergenle (9-12. sınıf) yaptıkları araştırmada aileye bağlılığın eğitimsel değerler ve risk alma davranışları ile ilişkisi incelemektedirler. Aileye düşük

bağlılık, düşük dercede eğitim devam kararlılığı, okuldan yüksek kaçma oranı, okulda ve okul öncesinde mariyuana kullanımı ve okulda alkol kullanımıyla ilişkili bulunmuştur (Machamer ve Gruber, 1998).

Farrel ve White anne-ergen iletişiminin ergen madde kullanımında etkili olduğunu ve varyansın %5'ini açıkladığını belirtmişlerdir. Ancak bu çalışmada akran etkisinin de önemini koruduğu belirtilmektedir (Farrel ve White, 1998).

Fisher ve Feldman yaptıkları çalışmada ergenlikteki aile özelliklerinin 6 yıl sonraki risk alma davranışıyla ilişkisini incelemişlerdir. Ergenler tarafından duygusal olarak yakın, düzenli ve stabil olarak tanımlanan ailelerden gelen ergenlerin genç yetişkinliklerinde daha az sağlıkla ilgili risk alma davranışında buldukları bildirilmektedir. Aile ilişkileri, dengeli olan ya da geleneksel ailelerden gelen ergenlerin davranışlarını başarılı bir biçimde yordamaktayken ergenler tarafından duygusal olarak gergin ve az ilişki kurulan ailelerden gelen ergenlerin davranışlarını yordamamaktadır. Araştırmacılar bu farkın ailelerin yeterince rehberlik yapmaması sonucu ergenlerin aile dışı etkenler tarafından yönlendirilmeye açık olması nedeniyle gözlenebileceğini belirtmişlerdir (Fisher ve Feldman, 1998).

Bazı araştırmacılar ergen-ebeveyn etkileşiminin akran etkisini yumuşatıcı bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Eğer ergen ebeveynleriyle sağlıklı ilişki kuruyorsa akran davranışlarında daha az etkilenir. Ayrıca ebeveynin akran tercihlerini etkileyerek aslında kendisinin onaylayacağı arkadaşların tercih edilmesini ya da tam tersi biçimde etkide bulunabileceğini belirtilmektedir (Kandel, 1985; Chen, Greenberger, Lester ve ark., 1998).

Aile içindeki çatışma ve problemler ergenin risk alma davranışlarıyla ilişkili bulunmaktadır. Ailedeki çatışma yanısıra aileyle ilgili bazı özellikler de risk alma davranışlarını etkilemektedir. Bunlar; evden kaçma, aile bütünlüğü, aile içi şiddet, ailede sık alkol kullanan ya da sabıkası olan birey bulunması gibi özelliklerdir. Şimdi bu özellikler ve risk alma davranışı ile ilgili araştırmalar sunulacaktır.

I.4.8. Risk Alma Davranışı ve Evden Kaçma:

Evden kaçan ergenler konusundaki bir çalışmalarında Crespi ve Sabatelli evden kaçan ergen ailelerinin çatışmalı, fazlaca içiçe geçmiş, ya da fazlaca ayrılmış olduğunu vurgular. Ergen aslında evden kaçarken ebeveyninden kaçmaktadır. Evden kaçan ergenler evdeki çatışma ve istismardan kaçmaktadırlar. Aslında sokakta da benzer risklere açık bir durumda yaşamaktadır. Crespi ve Sabatellinin tanımladığı biçimde evden kaçma hem bir risk alma davranışıdır hem de risk davranışları için bir risk faktörü olmaktadır (Crespi ve Sabatelli, 1993).

Bir grup araştırmacı ise çalışmalarında evden kaçan 120 ergen, anne-baba, anne-baba yoksa bakıcılarla çalışmışlar ve yanıtlarının ergen yanıtlarıyla tutarlılığını incelemişlerdir. Ergen ve anne-baba ile bakıcıların yanıtları tutarlıdır. Evden kaçan ergen, anne-baba ve bakıcılar, problemlili anne-baba ilişkisi, anne-baba reddi, anne-babayla ergen arasında yaşanan düşük sıcaklık, destek ve izleme (monitoring) ve yüksek aile içi şiddet belirtmişlerdir (Whitbeck, Hoyt ve Ackley, 1997).

Başka bir grup araştırmacı ise sokakta kalmanın risk alma davranışı ile ilişkisini incelemişlerdir. Sokakta ve sığınma evlerinde yaşayanlarda evden kaçma yaşantısı (Bir geceyi dışarda geçirme) olan ve olmayanları ve onların risk alma davranışlarını karşılaştırmışlardır. Evden kaçma yaşantısı olanlar, olmayanlardan intihar girişimi, alkol kullanımı, mariuana suçları gibi davranışları daha fazla göstermektedirler. Bu fark hem sığınmaevi hem de sokakta yaşayan ergenlerde gözlenmiştir (Ringwalt, Green ve Robertson,1998).

Evden kaçma sokakta ya da sığınma evinde yani yüksek riskli bir yerde yaşayan ergenler arasında risk alma davranışları açısından farklılık oluşturmaktadır. Evden kaçma ailede yaşanan problemlere işaret etmektedir. Ayrıca sokakta yaşamak akranlardan risk davranışlarını öğrenmek için yeni fırsatlar sunacaktır.

1.4.9. Risk Alma Davranışı ve Aile Bütünlüğü

Aile ile ilgili risk alma davranışını etkileyebilecek pek çok değişken vardır. Bunlardan birisi de aile bütünlüğünün olup olamamasıdır. Bu konudaki araştırmalar aşağıda özetlenmektedir.

11-14 yaş arası 189 ergenle yapılan bir çalışmada; tek ebeveynle ya da yeniden evlenen ebeveynle yaşayan ergenlerin bütün ailelerde yaşayan ergenlere oranla daha çok kavgaya karıştığı ve madde kullandığı belirtilmektedir (Turner, Irwin Tschann, Millstein, 1993).

Farrel ve White ise akran baskısı yanısıra babanın varlığı ve yokluğunun etkisini de incelemiştir. Babalarından ayrı yaşayan grupta risk alma davranışı ve akran baskısının arttığını belirtmektedirler (Farrel ve White, 1998).

Zimiles ve Lee birarada yaşayan, eşsiz ve yeniden evlenen ebeveynlerle birlikte yaşayan ergenlerin okul yaşantılarını karşılaştırmışlardır. Tek ebeveynle yaşayan ergenler okuldan daha çok kaçmaktadırlar (Zimiles ve Lee, 1991).

Mednick ve arkadaşları, boşanmanın suç davranışını etkilemesinin bazı koşullarda arttığını belirtmektedir. Boşanmanın ardından sosyo-ekonomik düzeyde bir düşüş yaşanması, ebeveynin yeniden evlenmesi, gibi üstüste değişikliklerin yaşanması ya da yaşanmaması boşanma sırasında çocuğun yaşı, gibi değişkenlerin risk alma davranışlarına boşanmanın katkısını etkileyeceğini belirtmektedir (Mednick, Baker ve Carothers, 1990).

Vickers tek ebeveynli ailelerden gelen ergenlerle anne-babasıyla yaşayan ergenleri okul başarısızlıkları açısından karşılaştırmıştır. Tek ebeveynli ailelerin %65'inin çocuğu devamsızlık yapmakta ve okulu bırakma riski taşımaktayken, iki doğal ebeveyniyle yaşayan ergenlerin %81'i bu riski taşımayan ve devamsızlık yapmayan grupta bulunmaktadır (Vickers, 1994).

Mueller ve Pope aileleri boşanan kızların daha az eğitilmiş, daha genç yaşta hamile kalan, genç yaşta evlenen grupta olduklarını belirtmektedir. Bunu tek ebeveynin ergenlik döneminde gerekli bilgi ve süpervizyonu sağlayamadığı biçiminde yorumlanmıştır. Aynı incelemeyi kardeşi olmayan gençlerle sınırladıklarında yukarıda sayılan farklılıkların görülmediği bulunmuştur. Araştırmada bu sonuç tek ebeveynin bir çocuğa süpervizyonluk için yeterli zaman ve güç bulabildiği çocuk sayısı artınca süpervizyonluk için yeterli zaman ve güç bulamadığı şeklinde yorumlanmıştır (Martin, 1987).

Bir grup araştırmacı erkek ergenlerle yaptığı çalışmada, düşük başarı, zayıf ebeveyn-erkek ergen iletişimi, ebeveyn stresi yanısıra parçalanmış ailenin de güçlü bir biçimde suçu öngören değişkenler olduğunu belirtmektedirler (Loeber, Farrington, Loeber ve ark., 1998).

Parçalanmış ailede yaşayan ergenlerin risk alma davranışları daha yüksek bulunmaktadır. Ancak Mednick, Baker ve Carothers (1990)'ın ifade ettiği değişkenler bu araştırmalarda dikkate alınmamıştır. Aileyle ilgili diğer bir özellik ise aile içinde fiziksel ya da sözel şiddetin olup olmamasıdır.

1.4.10. Risk Alma Davranışı ve Şiddet

Sternberg, Lambo Greenbaum ve arkadaşları 1992 yılında , şiddete maruz kalan, şiddete tanık olan, şiddete hem maruz kalan hem de tanık olan ve şiddete maruz kalmayana da tanık olmayan olarak dört grupta 8-12 yaş arası 110 çocukla çalışmışlardır. Şiddete hem maruz kalan hem de tanık olan , şiddete maruz kalan , şiddete tanık olan gruplarda hem içe hem de dışa yönelik problemler belirtilmiştir. Problemlerin daha yoğun yaşandığı gruptan daha hafif yaşandığı gruba doğru sıralamanın şu şekilde olduğu belirtilmektedir; şiddete hem maruz kalan hem de tanık olan , şiddete maruz kalan , şiddete tanık olan grup (Sternberg, Lamb, Greenbaum ve ark., 1992).

Başka bir çalışmada da fiziksel cezalandırmanın ergenin problem davranışlarıyla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu etki ergenliğin başlangıcında %50, orta ergenlikte %88 ve büyük ergenlikte %75 bir etkiye sahip olarak değerlendirilmiştir (Loeber, Farrington, Loeber ve ark, 1998).

Aile içi yaşanan sözel veya fiziksel şiddetin yanısıra aile içinde yaşanabilecek olumsuz koşullara zemin hazırlayan diğer bir değişken ise ailede sık alkol kullanan veya sabıkası yani suç kaydı olan kişinin varlığı ya da yokluğudur.

I.4.11. Risk Alma Davranışı ve Sabıka ve Alkol

Mednick ve ark. ve Wilson ve Herrnstein'in yaptığı çalışmalarda genç yetişkinliğe dek suç işleyen ergenler ve aile yaşantılarını incelemişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda baba ve çocuğun suç davranışının ilişkili olduğunu belirtmektedirler (Mednick, Baker ve Carothers, 1999).

Bir grup araştırmacı, ebeveynin sapan davranışı ve tutumları ile (ebeveyn madde kullanımı, babanın problem davranışı, ebeveynin antisosyal tutumu gibi) ergenin davranışlarının ilişkili olduğunu bulmuştur (Loeber, Farrington, Loeber ve ark., 1998).

Kandel'in ergenlerin mariüna kullanımı ile ilgili araştırmasında ergenin uyuşturucu kullanımında babanın uyuşturucu kullanımının, ergenin akran etkisini dolayısıyla da ergenin uyuşturucu kullanımını arttıran bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Kandel, 1985).

Ailede sabıkası olan ya da sık alkol kullanan bireyin bulunması ile ergenin risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur. Bu bireylerin var olduğu ailelerde yaşayan ergenler daha fazla risk alma davranışı göstermektedirler

I.4.12. Risk Alma Davranışına ve Ergenin Okul dışında Bir İşe Çalışması

Steinberg ve Avenevoli alkol kullanımı ve küçük suçlar konusunda 9-12 sınıf öğrencileri arasında okula bağlanma, ebeveyn izin vericiliği ve part-time iş süresinin etkisini incelemişlerdir. İşin yoğunluğu ile risk alma davranışı arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. İş süresi arttıkça risk alma davranışları da artmaktadır (Steinberg ve Avenevoli, 1998).

I.4.13. Risk Alma Davranışına ve Okul Yaşantısı

Ergenin okul yaşantısı ile ilgili değişkenler (sınıfta kalma, devamsızlık ve disiplin cezası) ve risk alma davranışı ile ilgili araştırmalar birarada sunulacaktır.

Paetsch ve Bertrand okul başarısı ile suçluluğun ilişkisini incelemiştir. Başarı ortalaması 90-100 arasında olan ergenlerin %66.7'si hiçbir suç işlemediğini; %16.7'si düşük derecede; %16'sı ise orta derecede suç işlediklerini belirtmişlerdir. Buna karşın başarı ortalaması 50'nin altında olan ergenlerin %40'ı orta; %33.3'ü düşük derecede suç işlediğini; %26.7'si ise hiç suç işlemediğini bildirmişlerdir (Paetsch ve Bertrand, 1997).

Bir grup çalışmada risk alma davranışı ile olumlu aile ilişkisi, okul başarısı ve okula devam konusundaki kararlılık arasında ters ilişki olduğu belirtilmiştir (Eccles, 1993; Wentzel ve Caldwell, 1997).

Jones ve Heaven 13-16 yaş arası liseye devam eden gençlerde sigara kullanımı varyansının %36'sının; okula devam, okula ilişkin tutum, akran onayı ve ebeveyn kontrolü ile açıklandığını belirtmektedirler (Jones ve Heaven, 1998).

Okulla ilgili araştırmaların ardından ergenin risk alma davranışları ve akran ilişkileri konusundaki araştırmalar sunulacaktır.

I.4.14. Risk Alma Davranışı ve Akran ilişkileri

Arkadaşlığın, gelişim için yaşam boyu önemli olduğunu belirtilmekte ve arkadaşlığın gelişimsel işlevleri şu şekilde sıralanmaktadır; İlk olarak; arkadaşlar bilişsel ve duygusal kaynaklar olarak kişinin benlik saygısı ve kendini iyi hissetme duygusunu sağlamaktadırlar. İkinci olarak; arkadaşlar birbirlerini sosyalize etmektedirler, özellikle de yaşla ilgili görevlerin gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır. Üçüncü olarak da; yakınlık ve destek sağlayan bireyler olarak gelişime yararlar sağlamaktadırlar (Hartup ve Stevens, 1997).

İnsan kendisi hakkında bilgi edinmek için başkalarının tepkilerinden yararlanır. Kişinin kendisi hakkında sahip olduğu bilgi aslında ona çevreden yansıtılan bilgidir. Bu ergen için de böyledir. Ergenin kendini tanımlama çabası içinde olduğu bu dönemde önemli bilgi kaynaklarından biri akran grupları olmaktadır. (Erwin, 2000).

Festinger ise kişinin kendi yetenek ve düşüncelerini değerlendirmek için diğerleriyle karşılaştırma yapma ihtiyacında olduğunu bunun için de kendini, kendine benzer bulduğu kişilerle karşılaştırdığını belirtmektedir. Ergenlik döneminde ergenin karşılaştırma yapmak için uygun bulunduğu grup, akran grupları olmaktadır (Erwin, 2000).

Burada ifade edildiği gibi ergen kendini ve dünyayı anlamak ve duygusal destek ihtiyacı nedeniyle akranlarla iletişim kurmaktadır. Bu dönemde akran ilişkileri yanısıra yetişkinler tarafından hatta ergenlerin kendisi tarafından da problem olarak tanımlanan davranışlarda artış gözlenmektedir. Yetişkinler tarafından, akran ilişkilerindeki artış ve risk alma davranışlarındaki artışın aynı dönemde görülmesi nedeniyle problem davranışlarda akran gruplarının etkili olduğunu düşünülerek bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar aşağıda sunulmaktadır.

Akran grupları ergeni nasıl etkiler sorusunu Hirchi, Sosyal Kontrol Kuramıyla yani ebeveynlere, akranlara, toplumdaki kurumlara bağlanma ile açıklamaktadır. Aynı

soruyu Akers ve Lee Sosyal Öğrenme Kuramının model alma ve taklit değişkenleriyle açıklamaktadırlar. Akers ve Lee (1999) yaşla artan risk alma davranışı ve bu davranışta Sosyal Öğrenme ve Sosyal Kontrol Kuramını test ettikleri çalışmalarında yaşın tek başına varyansın %6'sını açıkladığını, Sosyal Öğrenme Kuramının %67'sini Sosyal Bağların ise %31'ini açıkladığını belirtmişlerdir. Akranlar yıllar içinde taklit, model alma ve pekiştirme süreçleri içinde birçok risk alma davranışını öğrenmektedirler (Akers ve Lee, 1999).

Wang da Akers ve Lee gibi sosyal öğrenme kuramını temel almaktadır. Rol modeli kavramı ve çete üyesi lise öğrencilerinin akran ilişkilerini inceleyen Wang rol modeli olarak ebeveyn ya da öğretmenin seçilmemesinin çete üyesi olmanın en iyi öngörücüsü olduğunu vurgulamaktadır (Wang, 1994).

Uyuşturucu kullanımı konusunda yapılan bir araştırmada ise 13-17 yaş ergenlerle çalışılmıştır. Araştırmacılar akranların uyuşturucu kullanımında önemli olduğunu belirtir, ancak cinsiyet ve yaş da uyuşturucu kullanımında etkili olmaktadır (Barber, Bolitho ve Berthard, 1999).

Whiting ve Whiting altı kültürde yaptıkları çalışmada akranlarla yetişkinlerden daha çok vakit geçiren ergenlerin daha çok saldırgan davranış gösterdiğini belirtmektedir. Schegel ve Berry'nin çalışması da aynı bulguyu desteklemektedir (Segal, Ember ve Ember, 1997).

Coleman, ergenlerin çocukluktan yetişkinliğe geçişte; fiziksel değişim, ebeveynden bağımsızlık kazanma, yeni dönemde gerekli yeni davranışların öğrenilmesi gibi Erikson'un belirttiği psikososyal morotoryum aşamasına benzediğini ifade ettiği bir geçiş süreci betimlemektedir. Coleman günümüzde ergenin aileden uzaklaşarak daha çok yaşlıları ile birlikte olduğunu ve bu nedenle de akran gruplarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. ABD'de yaptığı çalışmada ergenler arasındaki değerlerin yetişkin değerlerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Erkekler için arzulanan özellikler sportif olma, araba sahibi olma gibi özellikler iken kızlar için güzellik, giysi gibi özelliklerdir.

Coleman akademik başarının iki cinsiyet tarafından da önemli olarak değerlendirilmediğini belirtmektedir (Coleman, 1980).

Brittain de Coleman'ın bulgularına benzer sonuçları vurgulamaktadır. Ebeveynler ve akran baskısının etki derecesini belirlemede, davranışın özelliklerinin önemine dikkat çekmektedirler. Kısa süreli sonuçları olan davranışlarda (giyim, arkadaş seçimi v.b.) arkadaş baskısının, uzun dönemli etkileri olan davranışlarda (geleceğe ilişkin plan yapma) ise ebeveyn baskısının önemli olduğunu belirtmektedir (Muuss, 1980).

Kanadalı lise öğrencileriyle yapılan bir araştırmada akran suçluluğu, ergenin suçluluğu ile anlamlı derecede ilişkili bulunmuştur. Arkadaşlarının orta ya da yüksek derecede suç işlediğini belirten ergenlerin %68.9'u kendileri için de orta ya da yüksek derecede suç davranışı belirtmiş, arkadaşları hiçbir suç davranışına katılmayanların ise %3.4'ü kendileri için orta ya da yüksek derecede suç davranışı bildirmişlerdir (Paetsch ve Bertrand, 1997).

Kandel (1985) ergenlerin en iyi arkadaşları ve ailelerinin eğitimsel hedeflerinin tutarlı olduğunu hatta ergen ile annesi arasındaki tutarlılığın, ergen ve en iyi arkadaşı arasındaki tutarlılıktan daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Kandel ergenlerin eğitim planları ve mariuna ve alkol kullanımında arkadaş ve ebeveyn etkisini incelediği çalışmasında, ergenlerin eğitim planlarının arkadaşlarından çok ebeveynlerinin planlarıyla tutarlı olduğunu belirtmektedir. En iyi arkadaşları üniversiteye gitmeyi planlamıyorsa ve ebeveynin de ergen için böyle bir planının olmadığı grupta üniversiteye gitmeyi planlayan ergenlerin oranı %15'tir. En iyi arkadaş üniversiteye gitmeyi planlıyorsa ve ebeveyn de böyle bir plana sahipse; bu grubun %66'sı üniversiteye gitmeyi planlamaktadır.

Kandel'in aynı çalışmasında ergenin alkol kullanımı da incelenmiştir. En iyi arkadaş mariuna kullandığı ve ebeveynin fazla içmediği durumda ergenin mariuna kullanma oranı %58; Arkadaş mariuna kullanmadığı ebeveynin düzenli kullandığı durumda ergenin mariuna kullanma oranı %22; Arkadaş ve ebeveynin kullanmadığı durumda ergenin

kullanma oranı %12 iken ikisinin de kullandığı durumda ergenin kullanma oranı %70'tir. Ebeveyn arkadaşların etkisini yumuşatıcı bir rol üstlenmektedir. Alkol kullanımında ise akran etkisi ebeveyn etkisinden daha yüksektir. Kandel mariuana kullanımına başlamada akranların, sürdürmede ebeveynlerin davranışlarının etkili olduğunu belirtmektedir (Kandel, 1985).

Danimarka'da yapılan bir araştırmada tek başına arkadaş baskısının; ergenin madde kullanımının varyansın %39'unu açıkladığını belirtilmektedirler. Ancak babanın varlığı ve cinsiyet bu etkinin derecesini etkilemektedir. Babalarıyla yaşayan grupta ve erkeklerde akran baskısı daha düşüktür. Anne-ergen çatışması varyansın %5'inden sorumlu bulunmuştur. Aileyle ilgili bazı değişkenler madde kullanımını etkilese de önemli miktardaki etki arkadaşlara ait kalmaktadır.

Jones ve Heaven 13-16 yaş arası lise öğrencileriyle yaptıkları çalışmada alkol kullanma varyansının %33'ünün ebeveyn desteği, akran modelleri ve ebeveyn onayı ile açıklandığını belirtmişlerdir. Mariuana kullanımında varyansın %31'inin akran modelleri ve ebeveyn kontrol ve desteği tarafından açıklandığını belirtmektedir. Sigara içme davranışının %36'sının okulla ilgili değişkenler, akran onayı ve ebeveyn kontrolü ile açıklandığını belirtmektedir (Jones ve Heaven, 1999).

14-18 yaş arası ergenlerle Norveçte yapılan bir çalışmada, akranlarca reddedilme hissetme ile dışa dönük (saldırgan ve yıkıcı) davranış problemleri arasında ilişki bulunmuştur (Sletta, Valas, Skaalvik ve Substad, 1996).

Ergen risk alma davranışında akran grubunun etkisinin olduğuna ve olmadığına ilişkin başka sonuçlar da vardır. Bronfenbrenner ise akran ve yetişkin değerlerinin Sovyetler Birliği gibi tek bir ideal etrafında birleştiği toplumlarda, ABD gibi çoklu politik yapılara sahip toplumlara oranla daha az farklılık göstereceğini belirtmektedir. Bu konuda ergen, aile, akran grubu özellikleri yanısıra kültürün de önemine dikkat çekmektedir (Atasoy, 2000).

Ayrıca tartışılan bir başka konu da risk alma davranışlarına eğilimli olan ergenlerin mi risk alma davranışı gösteren ergenlerle birlikte oldukları yoksa ergenin böyle bir eğilimi yokken risk alma davranışı gösteren akran gruplarının mı onları bu tür davranışlara yönlendirdiği konusudur.

Kandel arkadaşlıkta iki süreci vurgulamaktadır: benzerlik ve toplumsallaşma. Ergenler ya kendilerine benzer olanlarla arkadaşlık kurmaktadırlar ya da birbirlerini pekiştirmekte ve değiştirmektedirler. Kandel iki sürecin birarada yaşanabileceğini belirtmektedir. Yani önce benzer olanlarla arkadaşlık kurulmakta ardından toplumlaşma ile bu benzerlik artırılmaktadır. Kandel az benzerliğin arkadaşlığın bitmesine neden olacağını belirtmektedir. Kandel'e göre eğer arkadaşlar arası benzerlik azsa bu toplumsallaşma ile artırılmaya çalışılacak; eğer başarmazsa arkadaşlık sonlanacaktır (Kandel, 1985).

Yukarıda özetlenen çalışmalarda risk alma davranışında risk alma davranışı gösteren ergenlerle arkadaş olmanın etkili olduğu belirtilmektedir. Arkadaşların davranışlarının ergenin davranışlarında oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu araştırmalarda genellikle desteklenen bir bulgudur. Akranlarla kurulan ilişkinin niteliği ve bağlanma derecesinin ergenin risk alma davranışı üzerindeki etkisine ilişkin bulguların sunumu aşağıda yapılmaktadır.

Hirchi, aile, okul ve diğer kurumlara bağlanma gibi akranlara bağlanmanın da suçlu davranışta önemli olduğunu belirtmektedir. Suç ve akranlara bağlanma arasında orta derecede bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Yani akranlara bağlanma suçu azaltacaktır (Marcus, 1996).

Bernth, arkadaşlar arası çatışma ile okula yönelik olumsuz tutumlar arasında pozitif bir ilişkinin varlığını belirtmektedir. Bernth ve Miller arkadaşlıklarını olumlu özelliklerle tanımlayanların okula karşı değerlendirmelerinin olumlu ve okul başarılarının daha yüksek olduğunu gözlemlemişlerdir. Arkadaşlıklarında çatışma ve olumsuz özellikler

tanımlayanların okulla ilgili değerlendirmelerinin, okul ödevlerine verdikleri değer ve başarı algılarının düşük olduğu belirtilmektedir (Berndt ve Perry 1990).

6. ve 8. sınıflarla yapılan benzer bir çalışmada da akran kabulü ve karşılıklı arkadaşlık ile antisosyal davranış arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu belirtilmiştir (Wentzel ve Caldwell, 1997).

Akran ilişkileri ile risk alma davranışları arasındaki ilişki, çoğunlukla iki kuram temel alınarak incelenmiştir. Sosyal Öğrenme ve Sosyal Kontrol Kuramları. Araştırmalar iki kuramın tezleri için de destek sağlamaktadır. Kısaca özetlersek; risk alma davranışında bulunan ergenlerle ilişki kuran ergenlerin ve arkadaşlarıyla olumlu ilişki kuramayan ergenlerin risk alma puanlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Yukarıda ergenin aile okul ve akran ilişkilerine ilişkin araştırmalar sunulmuştur. Ergenin bu yakın çevresi dışında yaşanan kültürün ve çevrenin etkileri de önemlidir. Bronfenbrenner'in da belirttiği gibi kişinin davranışları mikrosistem, mezosistem, exosistem ve makrosistemle etkileşim içinde oluşmaktadır. Yani ergenin aile, akran ve okul ilişkileri yanısıra yaşadığı semt, içinde yaşadığı toplumun yapısı, inanç ve değerleri de davranışlarını etkilemektedir. Jessor (1998) da ergenin risk alma davranışlarını etkileyen koruyucu ve risk faktörlerini, risk alma davranışlarını ve sonuçlarını topladığı tabloda risk ve koruyucu faktörler olarak biyoloji, kişilik, bazı risk davranışları yanısıra algılanan çevre ve sosyal çevreyi de dikkate almaktadır. Kültürel çevre ergen için önemlidir bu nedenle araştırmacılar kültürel değişkenlere ilişkin pek çok tartışma üretmişlerdir. Aşağıda kültürel değişkenlere ilişkin tartışmalar sunulmaktadır.

I.4.15. Risk Alma Davranışı ve Kültür

Arnett ve Balle Jensen ile Mott ve Haurin, risk alma davranışını açıklarken heyecan arama eğiliminin ve benmerkezciliğin, yasaların, ailenin, medyanın ve toplumsallaşma sürecinin etkilerine dikkati çekmektedir. Arnet risk alma davranışının heyecan arama ve

benmerkezcilik ile açıklanabileceğini ancak kültürün bireylerin bu eğilimlerini biçimlendirdiğini belirtmektedir. Yasalar o konudaki risk alma davranışını azaltmaktadır. Örnek olarak ABD’de (alt sınır 16) alkolü araba kullanan ergenlerin Danimarka’dakilerden (alt sınır 18) daha fazla olduğunu belirterek nedeninin de ehliyet alma yaşı olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca Danimarka’da vergi ve cezaların yüksek oluşu, trafik kontrollerinin de oldukça sıkı oluşunun da etkili olabileceğini belirtmektedir. Yaşanılan yerin özellikleri de risk alma davranışını etkileyebilmektedir. Büyük şehirlerde yaşama ile bazı risk davranışları (mariuna kullanımı , sigara kullanımı, dükkandan birşeyler aşırma ve yeni tanışılan kişilerle kısa süreli cinsel ilişki) ilişkili bulunmuştur. Araştırmacılar bunun büyük şehirde aile denetiminin zayıflaması nedeniyle olabileceğini vurgulamaktadırlar (Arnett ve Balle Jensen, 1993).

Arnett (1992) toplumsallaşmanın da risk alma biçimlerini önemli derecede etkilediğini belirtmektedir. İki tür sosyalizasyon süreci tanımlamaktadır; dar (narrow) ve geniş (broad) toplumsallaşma. Bu iki toplumsallaşma özelliklerini şöyle tanımlamaktadır:

1- Dar toplumsallaşmada iyi ile kötü, doğru ile yanlış belirlenmiştir. Beklentiler, sorumluluklar nettir ve sapmalar fiziksel ya da sözel olarak cezalandırılır. Bu tür toplumlarda bireyler az risk alma davranışı sergilerler. Bu toplumlarda bireyler arası farklar azaltılmakta ve bireysel farklılıkların sergilenme olanağı sınırlanmaktadır.

Geniş toplumsallaşmada kesin bir iyi ya da kötü veya doğru ya da yanlış yoktur. Beklentiler, sorumluluklar ve cezalar azdır. Risk alma yüksektir. Çünkü bu toplumsallaşmada bireysel farklılıkların (heyecan arama v.b.) ifadesine olanak tanınır.

2- Dar toplumsallaşmada bireyler topluma ve aileye güvenmesi yönünde toplumsallaştırılırlar.

Geniş toplumsallaşmada ise bireylerin birincil ilgi alanı kendileridir.

3- Dar toplumsallaşmada ergen sadece aile tarafından değil, toplumun kınama sisteminden yasal sisteme pek çok yolla kontrol edilir.

Geniş toplumsallaşmada kısa süreli sonuçları olan davranışlar, bireyin kendi sorumluluğundadır.

Arnett dar toplumsallaşmanın daha çok sanayileşmemiş toplumların özelliği olduğunu vurgulamakta ve Hert'in Sambia'da yaptığı çalışmayı örnek olarak göstermektedir. Sambia'da erkek ergenlerin yedi yaşında kızlardan ayrıldıklarını ve yetişkinliğe dek şiddetli cezalarla yetiştirildiklerini ve bu toplumda cezaevi olmadığını belirtmektedir (Arnett, 1992).

Steinberg ve Avenevoli, risk alma davranışı ve ebeveynin izinvericiliğinin ilişkisini incelemiştir. Araştırmada iki değişken arasında pozitif ilişki olduğu belirtilmektedir. Ebeveynin izinvericiliği arttıkça risk alma davranışları da artmaktadır (Steinberg ve Avenevoli, 1998).

Whiting ve Whiting ise altı kültürü çocuklara yönelik davranışlar açısından karşılaştırırlar. Çocuktan sorumluluk isteyen, katı ve zorlayıcı ebeveynleri olan kültürlerde ergenler, sorumluluk sahibi, bağımlı ve itaatkar olarak yetişmektedir. Yumuşak, hoşgörülü ve az sorumluluk isteyen ebeveynleri olan kültürlerde ergenler yarışmacı, kendine yönelik ve az sorumluluk sahibi olarak yetişmektedir (Segal, Ember ve Ember, 1997).

Kağıtçıbaşı, ekonomik gelişmeye paralel çocuğun yaşlılık güvencesi olarak değerinin azaldığını belirtmektedir. Benzer durumun eğitim durumu için de sözkonusu olduğunu belirtmektedir. Eğitim durumu arttıkça çocuğu yaşlılık güvencesi olarak görme oranı azalmaktadır. Kağıtçıbaşı yaşlılık güvencesine paralel olarak değişen başka bir özelliğin de çocuktan beklenen bağımlı ve itaatkar olma beklentisi olduğunu vurgulamaktadır. Gelişme ve eğitimle çocuktan bağımsız ve kendine güvenen biri olma beklentisi artmaktadır. Dolayısıyla toplumumuzda eğitimin yükselmesi ve hızlı kentleşmeyle bir değişim sözkonusudur (Kağıtçıbaşı, 1993).

Türk toplumunda gözlenen çocuktan bağımlılık ve itaat bekleme, çocuğu yaşlılık için güvence olarak görme, Arnett tarafından tanımlanan ve yukarıda özetlenen dar toplumsallaşmaya benzeyen özelliklerdir. Arnett toplumsallaşmada çocuğun risk alma davranışını etkileyecek üç durum tanımlamaktadır:

- 1- Ailenin yanlış ve doğru konusundaki inançlarını çocuklarıyla net bir biçimde paylaşımı ve bunları çocuklara aktarımı
- 2- Aile işlerini yapması ya da sürdürmesi için çocuk doğurmak
- 3- İnanç ve görevler konusunda çocuğu zorlama.

Sonuç olarak yaşanan yerin kültürü, ebeveynin eğitim durumu ve kentleşme ebeveynin ergene yönelik tutumunu ve ergenden beklentilerini etkilemektedir. Düşük eğitim dar toplumsallaşmayla birlikte, yüksek eğitim ise geniş toplumlalaşmayla benzer etkiler oluşturmaktadır. Eğitim ve kentleşme çocuğun yetiştirilme pratiklerini ve tabii ki çocuğun davranışlarını da etkilemektedir.

1.4.16. Risk Alma Davranışları Konusunda Türkiye’de Yapılan Araştırmalar:

Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar daha çok suç işlemiş çocuklar üzerinde odaklanmıştır. Bu araştırmaların örneklem gruplarını genellikle ıslahevlerinde bulunan hüküm giymiş çocuklar oluşturmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda suçlu grubun demografik özelliklerinin tanımlanması amaçlanmıştır. Araştırmalarda suçlu çocukların büyük bölümünün alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen, anne-baba eğitim düzeyi düşük, erkek, evden kaçan, okuldan kaçan, okula devam etmeyen, bir işte çalışan, ev içinde istismara maruz kalan çocuklardan oluştuğu belirtilmektedir (Yavuzer, 1992; Türkeri, 1995).

Yavuzer sosyo-ekonomik durum yanısıra göçün de suça yolaçtığını belirtmektedir. Çünkü kırsal alandan kente gelen ergen farklı bir kültüre alışma yanında ciddi ekonomik güçlüklerle de başetmek durumunda kalmaktadır (Yavuzer, 1992).

Hüküm giyen çocuklarla yapılmış denetim odağı ve problem çözme gibi psikolojik özelliklere ilişkin (Onat, 1995; Kaya, 1995) veya müdahale konusunda yapılmış araştırmalar (Kaner, 1991) sayıca azdır.

Şen, hükümlü çocuklarla yaptığı çalışmada ergenlerin arkadaşlarının çoğunlukla mahalle arkadaşı olduğunu, sadece %5'inin okul ve işyerinden arkadaşı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada ergenler arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları en ilgi çekici eylemler olarak hırsızlık, adam dövme ve çeşitli yasadışı eylemleri sıralamışlardır. (Şen, 1983).

Uluğtekin suç işlemiş çocukların suç işlemeyenlere göre okul başarılarının düşük olduğunu belirtmektedir. Okuldan kaçma ile evden kaçma ve okul başarısızlığı arasında ilişki olduğunu belirtmektedir (Uluğtekin, 1991).

Tartar, hüküm giymeyen ancak suça eğilimli olarak tanımlanan ve misafirhanede barınan 102 ergenin dosyalarını inceleyerek yaptığı çalışmada, bu ergenlerin büyük bölümünün parçalanmış ailelerden geldiklerini belirtmektedir. İlk ciddi davranış problemleri evden kaçmadır. Ailelerin ve çocukların eğitim düzeyleri düşüktür. Tartar, kalabalık aile ve elverişsiz konut şartlarının çocukları sokağa yönelttiğini belirtmektedir (Tartar, 1993).

Cebiroğlu ve arkadaşları, İstanbul'da emniyet çocuk bürosuna gelen 100 antisosyal davranış gösteren çocukla sosyo-ekonomik düzey açısından eşleştirilen kontrol grubunu karşılaştırmışlardır. Antisosyal grupta okul başarısızlığı, aile içinde anlaşmazlık, çocuğun kötü muamele görmesi, ekonomik yoksulluk, evden kaçma ve hırsızlık daha fazla bulunmuştur (Cebiroğlu, Gökhan ve ark., 1979).

Bilgin, lise öğrencileriyle sigara içme alışkanlığı konusunda yaptığı çalışmada sigara içme davranışı ve kaygı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada erkeklerin kızlardan daha çok sigara içtiği ve yaşla sigara içme alışkanlığında artış görüldüğünü belirtmiştir (Bilgin, 1989).

Önder, lise öğrencileriyle yaptığı sigara içme davranışı konusundaki çalışmasında erkeklerin kızlara göre daha çok sigara içme davranışı bildirdiği belirtilmiştir. Sınıf ve yaş arttıkça sigara içme davranışı da artmaktadır. Sosyo- ekonomik durum ve sigara içme davranışı arasında bir ilişki bulunmamıştır (Önder, 1984).

Bilir ve Mağden , Ankara'da yaptıkları çalışmada lise ikinci sınıf öğrencilerinde sigara ve alkol kullanma davranışını incelemişlerdir. Sigara kullanma oranı erkeklerde kızlardan daha yüksektir. Sigara kullanma davranışı 17. yaştan sonra artış göstermektedir. Ayrıca çalışmada erkeklerin kızlardan daha çok alkol kullandığı da belirtilmiştir (Bilir ve Mağden, 1984).

Yüksel, Dereboy ve Çifter, üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada alkol ve madde kullanımını incelemişlerdir. Gençlerin %70'i yaşamlarında en az bir kez alkol kullandıklarını belirtmişlerdir. Bağımlılık yapıcı maddeleri yaşam boyu en az bir kez kullananların büyük çoğunluğu ilk deneme yaşı olarak 15 yaşın altını bildirmişlerdir (Yüksel, Dereboy ve Çifter, 1994).

Işık ve Yasak, sürücülerle yaptıkları çalışmada kazaya karışma ve risk alma isteğini ölçmüştür. Araştırmanın sonucunda risk alma isteğinin kazaya karışmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çalışmada gençler ve yetişkinleri risk alma isteği açısından karşılaştırmış ve gençlerin yetişkinlerden daha fazla risk alma isteği gösterdiği bulunmuştur (Işık ve Yasak, 1997).

İzmir'de çeşitli liselerde yapılan çalışmada disiplin cezası alan ergenlerin özellikleri incelenmiştir. Disiplin cezası alan ergenlerin %30.5'i (33) başarısız, %48.1'i (52) geçer, %21.2'si (23) orta, %8.3'ü (9) iyi derecede okul başarısına sahiptir. Disiplin cezası alan ergenler arasında pekiyi derecede başarılı olan öğrenci bulunmadığı belirtilmiştir. Disiplin cezası alan öğrencilerin başarı ortalamalarının oldukça düşük olduğu belirtilmiştir (Aşar ve Kirazoğlu, 1999).

5446 öğrenci arasında disiplin cezası alan öğrencilerin en büyük bölümünün orta sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğu bunu alt ve yüksek sosyo-ekonomik düzeydelerin izlediği saptanmıştır. Cinsiyete göre ceza nedenleri incelendiğinde erkeklerin daha çok kavga, arkadaşına hakaret, sigara içme, kopya, kızların ise okulu izinsiz terk etme, ders saatinde dışarda olma, bayrak törenine katılmama, servisi bekletme suçlarını işledikleri belirtilmiştir. Kıyafet suçları her iki cinsiyette de gözlenmiştir. Erkekler kızlardan daha fazla ceza almışlardır (Faralyalı ve Aktün, 1999).

1994-1998 yılları arasında bir lisede disiplin cezası alan ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyi, aile yapısı ve başarı durumu incelenmiştir. Disiplin cezası alan ergenlerin %29.2'si üst, %50.8'i orta ve % 20'si alt sosyo-ekonomik düzeyden gelmektedir. Ergenlerin %70.8'i ebeveynleriyle yaşamakta, %29.2'si tek ebeveynle yaşamaktadır. Başarı durumlarına göre ise %09.7'si iyi, %53.4'ü orta ve %36.9'u düşük başarı göstermektedir (Eryiğit ve Doğan, 1999).

Lise öğrencileri arasında Kuraldışı Davranış Ölçeği ile yapılan bir araştırmada kızların erkeklerden; küçüklerin büyüklerden daha az risk alma davranışı gösterdiği bildirilmektedir. Ailesinde alkol kullanan birey olanlar, ailesinde sabıkalı birey olanlar, evden kaçanlar daha fazla risk alma davranışı göstermektedirler. Anne ve baba eğitim düzeyi yükseldikçe ve sosyo-ekonomik düzey arttıkça risk alma davranışı da artmaktadır (Yenisey, 1999).

Eryüksel, ABEİE ile yaptığı ve normal ve psikiyatrik örnekleme karşılaştırdığı geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında psikiyatri kliniklerine başvuran ergenlerin normal ergenlere göre ABEİE Genel Çatışma alt ölçeğinden daha yüksek puan aldıklarını belirtmektedir (Eryüksel, 1996).

Kağıtçıbaşı çocuğun değeri araştırmasında Türkiye'de çocuk isteme nedenlerinden birinin yaşlılık güvencesi olarak düşünülmesi olduğunu belirtmektedir. Yalnız bu istek eğitim seviyesi ve kentleşme ile azalmaktadır. Çocuklar en çok kırsal alanda (%100), ardından orta düzeyde gelişmiş yerlerde (%73), sonra ise gelişen yerlerde (%61), son

olarak büyük şehir merkezlerinde (% 40) yaşlılık güvencesi olarak değerlendirilmektedirler. Ayrıca çocukları, hiç eğitim almamış aileler %28-56 arası; ilkokul mezunu aileler %22-54, orta öğretim mezunu aileler %11-15, üniversite mezunu aileler ise %0-20 arasında yaşlılık güvencesi olarak değerlendirmişlerdir (Kağıtçıbaşı, 1993).

BÖLÜM II

YÖNTEM

II.1. Araştırmanın Amacı

Risk alma davranışı, ergenin disiplin cezası alma, okuldan atılma, yaralanma, kaza yapma, hukuki olarak cezalandırılma gibi içinde bulunduğu dönem ve sonraki dönemlerinde önemli olumsuz sonuçlara neden olabilecek davranışlardır. Bu davranışları anlamak sadece ergenin özelliklerinin tanımlanmasıyla değil ergenin çevresiyle ilişkilerini incelenmesiyle mümkün olabilecektir. Ergenin risk alma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesi bu tür davranışları nedeniyle problem yaşayan ergenlere ve risk gruplarına yardım edebilmek için oldukça önemlidir.

Bu araştırmanın amacı ergenlerin hangi risk alma davranışlarına daha çok girdiğini ve bu tür davranışlarda aile, akran ve okulla ilişkilerin etkisini incelemektir.

II.2. Araştırmanın Amaçları

- 1-Cinsiyet ve yaş ile risk alma davranışı arasında bir ilişki var mıdır?
- 2-Sosyo-ekonomik durum ile risk alma davranışı arasında bir ilişki var mıdır?
- 3-Göç eden ve etmeyen grupta risk alma davranışı farklılaşmakta mıdır?
- 4-Ergenin çalışıp çalışmaması ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 5-Aile bütünlüğü değişkeni ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 6-Aile içi fiziksel ya da sözel şiddet ile ergenin risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?

- 7-Ailede suç öyküsü olan bireyin varlığı ile ergenin risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 8-Ailede alkol öyküsü olan bireyin varlığı ile ergenin risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 9-Ergenin evden kaçması ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 10-Annenin eğitim durumu ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 11-Babanın eğitim durumu ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 12-Annenin çalışması ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 13-Kardeş sayısı ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 14-Ergenin okul başarısızlığı (sınıfta kalma) ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 15-Disiplin cezası alıp almama ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 16-Ergenin okula devamsızlığı ile risk alma davranışı arasında ilişki var mıdır?
- 17-Ergenlerin risk alma davranışları ile aile ilişkileri arasında bir ilişki var mıdır?
- 18- Ergenin risk alma davranışları ve arkadaşlarının risk alma davranışları arasında ilişki var mıdır?
- 19-Ergenlerin risk alma davranışları ile arkadaş ilişkileri arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın amaçları doğrultusunda ergenin risk alma davranışında etkili olabilecek konular incelendikten sonra kavga, okula devamsızlık, uyuşturucu gibi risk alma davranışlarda bulunan ergenlerin yaşamını olumsuz olarak belirleyebilecek bu davranışları önlemek ve değiştirmek için bazı çözümlere ve önerilere ulaşmak hedeflenmektedir.

II.3. Araştırmanın Önemi

Bu konuda son yıllarda batıda pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen ülkemizde yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Ülkemizde suçlu çocuklar ile ilgili bazı araştırmalar yapılmış olmasına rağmen bunlar daha çok ergenin sosyo-demografik özellikleri ve benlik saygısı, denetim odağı v.b. gibi kişilik özellikleri ile ilgilidir. Aile ile ilişkilerini içeren

araştırmalar azdır. Bu araştırma ergenin aile, akran ve okulla ilgili pek çok ilişkisini incelemesi açısından önemlidir.

Bu araştırma okulda disiplin suçu ya da yasalar çerçevesinde suçluluk ortaya çıktıktan sonra yapılmamaktadır. Bir tarama çalışması niteliğinin yanısıra bu tür davranışları yordayabilecek ilişkileri ve davranışları belirlemeyi hedeflemektedir. Eğer risk alma davranışlarını etkileyen değişkenler belirlenebilirse okuldan atılma, suç, kaza v.b. alanlardaki nleme çalışmalarına katkıda bulunulabilecektir. Bu çalışmada elde edilen bilgilerin generle çalışanlara özellikle de okul rehberliklerine yardım edeceği düşünülmektedir.

II. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu alışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Örneklem araştırmanın yapılabilme kolaylığı açısından İzmir'den seçilmiştir ve genelleme konusunda sınırlılıklara sahiptir. Bu alışma örneklemin byklğu ve değişkenleri sınırlandırmak amacıyla sadece okula giden grupla yapılmış; çalışan ya da bir uğraşı olmayan ergenler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu nedenle sonuçlar sadece okula devam eden gruplara genellenebilir. Araştırmada kullanılan ölçekler ergenlerin kendi bildirimlerine dayalıdır ve ergenlerin verdikleri bilgilerin doğru olduğu kabul edilmektedir.

II.5. Örneklem

Araştırmanın rneklem grubu ulaşımda kolaylık sağlanması amacıyla İzmir'den seçilmiştir. Risk alma davranışında etkili olacağı düşünülen sosyo-ekonomik düzey dikkate alınarak İzmir'deki semtler alt, orta ve st sosyo-ekonomik düzeyde olmak üzere e ayrılmıştır. Ardından her sosyo-ekonomik düzeyden bir semt seçilmiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeyden Toros, orta sosyo-ekonomik düzeyden Bornova ve st sosyo-ekonomik düzeyden Göztepe belirlenmiştir. Semtlerin seçilmesinin ardından okullar belirlenmiştir. Bunun için

rastgele seçilen okulların müdürleri aranmış ve okulda uygulama yapılma olanağı ve okulların öğrenci sayısı konusunda görüşülmüştür. Torosta, Kenan Evren Lisesi ve Kazım Karabekir İlköğretim Okulu seçilmiştir. Kenan Evren Lisesinde öğrenci sayısı az olduğu için örnekleme Ellinci Yıl Lisesi de katılmıştır. Bornova yani orta sosyo-ekonomik düzeyde ise Mustafa Kemal Lisesi ve Bornova Ortaokulu; Göztepe yani üst sosyo-ekonomik düzeyde ise Özel Amerikan Lisesi seçilmiştir. Sınıfların belirlenmesi için okulların bazılarında müdür, bazılarında ise rehberlik servisleri ile görüşülmüştür. Okul yönetimi tarafından uygun bulunan derslerde (çoğunlukla rehberlik, müzik, beden eğitimi, tarım, edebiyat daha az sayıda da matematik ingilizce kimya v.b.) uygulamalar grup halinde yapılmıştır.

Örnekleme ilköğretimin altıncı sınıflarına devam eden ergenler, ölçekleri anlamada problem yaşayabilecekleri, yaşları 12'den küçük olabileceği ve araştırmadaki ergen tanımının dışında kalacakları düşünülerek örnekleme alınmamışlardır. Yedinci ve daha üst sınıflar araştırmanın örneklemini oluşturmuşlardır.

II.6. Veri Toplama Araçları

II.6.1. Sapan Davranış Ölçeği:

Bu ölçek 1998 yılında Kaner tarafından 15-18 yaş arasındaki 896 öğrenci ile yapılan çalışmada geliştirilmiştir. Ergenlerin resmi kurumlara yansımamış ancak yakalanmış olsalar çoğu suç olarak kabul edilecek ve ergeni yasalarla karşı karşıya getirecek davranışları belirlemek amacıyla geliştirilen 38 maddelik 9 alt ölçekten oluşan ergenlerin kendi bildirimine dayalı bir ölçektir. Testin cronbach alfa güvenirlilik katsayısı .93, Spearman-Brown formülüyle hesaplanan testi yarılama güvenirlilik katsayısı ise .89 olarak belirtilmektedir.

Yanıtlar dört seçeneğe göre verilmektedir. Bunlar, hiçbir zaman=1, bir ya da iki kez=2, üç ya da dört kez=3, beş ya da daha fazla=4 biçimindedir. Puanları belirlemek için maddeler

için işaretlenen şıkların puanları toplanmaktadır. Düşük puanlar düşük suç işleme eğilimini, yüksek puanlar yüksek suç eğilimini ifade etmektedir. Örnek bir ölçek Ek 1'de sunulmaktadır.

Alt Ölçekler:

1-*Statü Suçu ve Okul Kurallarına Aykırı Davranmak* (SS/OKAD-7 madde). Bu alt ölçek ergen olma statüsüne uygun olmayan ve okul kurallarına aykırı davranışları içermektedir.

2-*Hırsızlık* (H-6 Madde). Başkalarının eşyalarını çalma ya da çalıntı olduğu bilinen eşyayı kullanma davranışları içermektedir.

3-*Öfkeyi Kontrol Edememek ve Kavga Etmek* (ÖKE/KE-6 Madde). Bu alt ölçekte de öfke kontrol güçlüğü ve başkalarına saldırgan davranışlar gösterme ve kavgalara karışma ile ilgili maddeler bulunmaktadır.

4-*Hafif Hırsızlık* (HH-4 Madde). Bu alt ölçek haber vermeden insanların eşyalarını almaya yönelik daha az ciddi olan çalma ile ilgili maddelerden oluşmaktadır.

5-*Dikkat Çekici Tahripçilik* (DÇT-3 Madde). Bu alt ölçek halka açık yerlerdeki nesnelere zarar verme biçimindeki davranışları içermektedir.

6-*Statü Suçu ve Başkalarını Kandırma* (SS/Bk-5 Madde). Ergen için uygun bulunmayan ve hoşgörüle karşılanmayan ve başkalarını aldatmaya yönelik davranışlarda bulunmak ile ilgili maddeler bu alt ölçekte bulunmaktadır.

7-*Uyuşturucu ve Şiddet Suçu* (U/ŞS-3 Madde). Bu alt ölçekte madde kullanımıyla ve satışıyla ilgili maddelerin yanısıra kavgalarda kesici silah kullanmayla ilgili maddeler de bulunmaktadır.

8-*Binalara Zarar Verme* (BZV-2 Madde). Bu alt ölçek binalara zarar verme davranışlarıyla ilgili maddeleri içermektedir.

9-*Kopya Çekmek* (KÇ-2 Madde). Sınavlarda kopya çekmekle ilgili maddeleri içermektedir (Kaner, 2000).

II.6.2. Akran Sapması Envanteri

Kaner tarafından 1997-1998 öğretim yılında Ankara'da alt orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyi temsil eden ve liselerin birinci ve ikinci sınıflarına devam eden 1648 ergenle yapılan bir çalışmada geliştirilmiştir. Ölçek, statü suçu olarak kabul edilen davranışlar ve yakalandıkları takdirde suç kabul edilecek davranışları içerdiği düşünülen 14 maddeden oluşmaktadır. Ergenler bu ölçeği arkadaşlarını düşünerek yanıtlamışlardır. Tüm ölçek için Cronbach Alfa Katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Testin yarılama yöntemi ile güvenilirlik katsayısı .81'dir. 42 denekle çalışılarak elde edilen test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .93'tür. Ölçek Ek 2'de sunulmaktadır.

Denekler ölçekteki maddeleri yakın arkadaşlarının kaçının gösterdiğini dikkate alarak hiçbirini(1 puan), birkaçı (2 puan), yaklaşık yarısı (3 puan), yarıdan fazlası (4 puan), çoğu (5 puan), hepsi (6 puan) seçeneklerine göre yanıtlamaktadırlar. Yüksek puan, ergenin sapan davranış yapan arkadaşlarının çok olduğunu göstermektedir.

Alt Ölçekler

Hafif Sapma (HS)

Bu alt ölçekte okuldaki öğrenci rolüne, okul dışında da ergen olma rolüne uymayan davranışlarda bulunmayı içeren 8 madde bulunmaktadır.

Ağır Sapma (AS)

Bu alt ölçekte evden kaçma, hırsızlık yapma, uyuşturucu kullanma ve satma, polisle sorun yaşama gibi daha ciddi sapmayı içeren davranışları içeren 6 madde bulunmaktadır (Kaner, 2000).

II.6.3. Arkadaş İlişkileri Ölçeği

Bu ölçek, Kaner tarafından 1998 yılında Ankara'da 14-18 yaş arası 1648 ergenle yapılan bir çalışmada geliştirilmiştir. Literatür incelenmesiyle oluşturulan formdan faktör analizi

sonucu 4 faktörde 18 maddelik likert tipi bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı .86 Spearman Brown test yarılama güvenirlik katsayısı ise .73'tür. Ayrıca 60 denekle yapılan test-tekrar test güvenirlik çalışması sonucunda elde edilen güvenirlik katsayısı .93 olarak belirtilmektedir. Ek 3'de örnek bir form bulunmaktadır.

Denekler ölçekteki maddelere her zaman (5 puan), sık sık (4 puan), arasıra (3 puan), nadiren (2 puan), ve hiçbir zaman (1 puan) seçeneklerine göre yanıt vermektedirler. Yüksek puan arkadaşlar ile olumlu ilişkileri, düşük puan arkadaşlar ile olumsuz ilişkileri ifade etmektedir.

Alt Ölçekler

Bağlılık: Bu alt ölçekte ergenlerin birbirlerine karşılıklı sevgi ve yakınlık duymalarını ifade eden 8 madde bulunmaktadır.

Güven ve Özdeşim: Ergenlerin birbirlerine güvenmeleri ve özdeşleşmeleriyle ilgili 4 madde yer almaktadır.

Kendini Açma: Ergenlerin sorunlarını arkadaşlarıyla paylaşımını ölçen 3 maddeden oluşmaktadır.

Sadakat: Başı derde giren arkadaşlarını korumak için yalan söylemeyi ve arkadaşları başını derde soksa bile onların yanında olmayı içeren 3 maddeden oluşmaktadır (Kaner, 2000).

II.6.4. Anne-Baba-Ergen İlişkileri Envanteri Ergen Formu Genel Çatışma Alt Ölçeği:

Ana-Baba Ergen İlişkileri Envanteri Robin ve arkadaşları tarafından 1986 ve 1990 yıllarında geliştirilmiştir. Ölçek ana-baba ergen ilişkisindeki problemler konusunda davranışsal kuramın, aile sistemleri kuramının ve bilişsel kuramın tekniklerinden yararlanan bir değerlendirme aracıdır. Ölçekten tedavide de yararlanılmaktadır. Ölçek Eryüksel tarafından 1996 yılında dilimize çevrilerek geçerlilik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır (Eryüksel, 1996).

Bu ölçeğin anne, baba ve ergen için farklı formları mevcuttur. Bu çalışmada ergen formunun genel çatışma alt ölçeği kullanılmıştır. Ergen formunda genel çatışma dışında ondört alt ölçek bulunmaktadır. Genel Çatışma Alt Ölçeği ana-baba ve ergen arasındaki genel çatışma, hoşnutsuzluk ve aralarındaki ilişkiyi değiştirme isteğini değerlendiren bir ölçektir. Ergenler maddelere hayır ya da evet biçiminde yanıt vermektedirler.

Genel Çatışma Alt Ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .90'dır. Eta korelasyon katsayısı .67 bulunmuştur. Ölçek 15 maddeden oluşmakta ve Ek 4'de bir örnek bulunmaktadır.

II.6.5. Bireysel Bilgi Formu:

Araştırmaya katılan ergenlerin sosyo-demografik özelliklerini ve okul yaşantılarına ilişkin bilgileri toplamak amacıyla geliştirilen ve 25 maddeden oluşan bir formdur. Ayrıca ergenin okul dışında bir işte çalışıp çalışmadığı, evden kaçıp kaçmadığı ya da ailede sabıka, alkol v.b. öyküsü olup olmadığına ilişkin sorular sorulmaktadır. Örnek bir form ek 5'de sunulmaktadır.

II.7. Uygulama

Örneklemin belirlenmesinin ardından Milli Eğitim Müdürlüğünden ölçekleri uygulamak için izin alınmıştır. Bu izin Ek 6'da sunulmaktadır Daha sonra okul müdürleri ile görüşülerek ders programlarında onların uygun bulunduğu ders saatlerinde uygulamalar yapılmıştır.

Özel İzmir Amerikan Lisesi ve Ortaokulunda, Mustafa Kemal Lisesi ve Ellinci Yıl Lisesinde sadece rehberlik saatlerinin kullanılmasına izin verilmiştir. Amerikan Lisesi orta ve lise düzeyindeki uygulamalar, okul yönetiminin uygulama yapmak amacıyla on sınıf için aynı saati vermesi, dolayısıyla tek tek sınıflarda uygulama yapmak için yeterli sayıda

uygulamacı olmadığından lise ve ortaokula farklı haftalarda ve tüm öğrencilere 5'er uygulayıcı ile toplu olarak verilmiştir. Diğer okullardaki uygulamalar sınıflarda yapılmıştır. Uygulama sırasında ergenlerin yanıtlarını etkileyebileceği için öğretmenlerin sınıftan çıkması istenmiştir.

Tüm ölçeklerin tamamlanması, lise sınıflarında 20-25 dakika, ilköğretim sınıflarında 30-40 dakika sürmüştür. Uygulamalar Nisan ve Mayıs Aylarında yapılmıştır. Toplam yedi okulda 1320 öğrenci ile çalışılmış; yanlış ve eksik işaretleme nedeniyle 114 ergen örneklemden çıkarılmıştır.

II.8. Analiz

Analizler için SPSS Paket Programı kullanılmıştır. Araştırma 1206 ergenle yapılmıştır ancak bulgular bölümünde de görüleceği gibi her ölçekte farklı sayıda ergen bulunmaktadır. Bunun nedeni verilerin List-Wise yöntemiyle okutulmuş olmasıdır. Ölçekte herhangi bir soruyu yanıtlamayan ergenin o ölçekte ilgili toplam puanı hesaplanmamış ve o ergen bu ölçekte ilgili hiçbir analize alınmamıştır. Ancak aynı ergen tüm sorularını yanıtladığı diğer ölçeklerle ilgili analizlere alınmıştır. Analizdeki N sayıları, o analize ilişkin tabloda sunulmaktadır.

BÖLÜM III

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular araştırmanın amaçlarına uygun sırada sunulacaktır. Önce örneklemin sosyo-demografik özellikleri sunulacak ardından Kuraldışı Davranış Ölçeği ile ilgili bulgular, daha sonra Akran Sapması, Akran İlişkileri Ölçeğine ve ABEİE'ne ilişkin bulgular sunulacaktır.

III. 1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmanın örneklemini İzmir'de farklı sosyoekonomik düzeydeki semtlerde, ilköğretim ve liseye devam eden 1206 ergen oluşturmaktadır. Ancak sunumdaki sayılarda farklılık görülebilmektedir. Bunun nedeni formlarında boşluklar bulunan ergenlerin o değişkenle ilgili analize katılmamış olmalarıdır.

Araştırmaya katılanların okula gittikleri semtlere göre %34.2'si (412) alt sosyo-ekonomik düzeyde, %29.3'ü (353) orta sosyo-ekonomik düzeyde ve %36.6'sı (441) üst sosyo-ekonomik düzeyde bulunmaktadır. Örneklemin okul ve sosyo-ekonomik duruma göre dağılımı Ek 7- Tablo 1'de verilmiştir.

Örneklemin %51.6'sını (622) ilköğretimin yedinci ve sekizinci sınıflarına , %48.4'ünü (584) ise liseye devam eden ergenler oluşturmaktadır. Örneklemin sınıflara göre dağılımı ek 7- tablo 2'de verilmektedir.

Örneklemin % 49.8'ini (600) kız ergenler, %49.9'unu (602) erkek ergenler oluşturmaktadır. Ergenlerin %23.6'sı (406) 14 yaş ve altında, %76.2'si (797) 15 yaş ve daha üst yaş gruplarındadır. Ergenlerin yaş ve cinsiyetlerine göre dağılımları Ek 7- Tablo 3'de sunulmaktadır.

Örneklemin %70.5'i (850) İzmir doğumlu olanlardan, %28.4'ü (346) ise İzmir dışında doğan ve daha sonra İzmir'e göç edenlerden oluşmaktadır. Göç edenlerin yüzdeleri Ek 7'de Tablo 4'de sunulmaktadır.

Örnekleimde öğrenci olmaları yanısıra çalışan ergenler de bulunmaktadır. Ergenlerin %69.3'ü (836) çalışmamakta, %27.4'ü (130) ise çalışmaktadır. Ergenlerin çalışma zamanları ve sayılar E 7- Tablo 5'de verilmektedir.

Örneklemin %92.1'i (1111) bütün aileye sahiptir. %5.7'si (92) ise parçalanmış aileye sahiptir. Ailelerin parçalanma neden, sayı ve yüzdeleri Ek 7-Tablo 6'da verilmiştir.

Örneklemdaki ergenlerin % 21.1'i (255) ailede eşlerarası kavga ve aileiçi şiddet yaşandığını belirtirken % 78.9'u (951) bunu belirtmemişlerdir. Şiddete ilişkin tablo Ek 7 -Tablo 7'de sunulmaktadır.

Örnekleimde ergenlerin %3.7'si (45) ailelerinde sabıka öyküsü olan birey olduğunu %95.1'i (1147) ise ailesinde sabıkası olan birey bulunmadığını belirtmiştir. Örneklemin ailesinde sabıkası olan birey değişkenine göre dağılımı Ek 7-Tablo 8'de sunulmaktadır.

Örneklemdaki ergenlerin %7.4'ü (89) ailelerinde sık alkol kullanan birey bulunduğunu belirtirken %90.0'ı (1110) ailesinde sık alkol kullanan birey olmadığını belirtmişlerdir. Örneklemin ailede sık alkol kullanan birey değişkeni açısından dağılımı Ek 7- Tablo 9'da sunulmaktadır.

Örneklemin % 5.7'si (69) evden kaçtığını belirtirken %93.4 (1127)'si kaçmadığını belirtmişlerdir. Evden kaçan ergenlere ilişkin veriler Ek 7- Tablo 10'da sunulmuştur.

Örneklemdaki annelerin %7'si (84) okuma-yazma bilmemekte, %3.5'i (42) sadece okuma-yazma bilmekte olup %35.3'ü (426) ilkokul mezunu, %8.7'si (105) ortaokul mezunu, %17.5'i (211) lise mezunu ve %27.6'sı (333) da üniversite mezunudur. Babaların ise %1.2'si (14) okuma-yazma bilmemekte, %2'sin (24) sadece okuma-

yazma bilmekte olup %26.8'i (323) ilkokul mezunu, %13.2'si (159) ortaokul mezunu, %19.7'si(237) lise mezunu ve %36.6'sı (441) da üniversite mezunudur. Örneklemin anne ve baba eğitim durumuna ilişkin veriler Ek 7- Tablo 11'de sunulmuştur.

Örnekleminde annelerin %31.9'u (385) çalışmakta %66.5'i (802) çalışmamaktadır. Babaların ise %88.7'si (1070) çalışmakta ve %8.8'i (106) çalışmamaktadır. Annelerin %7'si (9) Babaların ise % 1.3'ü (16) emekli olmuşlardır. Anne ve babanın çalışmalarına ilişkin veriler Ek 7-Tablo 12'de sunulmuştur

Örneklemin %8.9'u (107) disiplin cezası aldığını belirtirken %90.5'i (1091) disiplin cezası almadığını belirtmiştir. Disiplin cezası değişkenine ilişkin tablo Ek 7- Tablo 13'de sunulmaktadır.

Örneklemin %83.9'u (1012) sınıfta kalmadığını, %14.9'u (180) ise en az bir kez sınıfta kaldığını bildirmiştir. Örneklemin sınıfta kalma sayı ve yüzdeleri Ek 7- Tablo 14'de sunulmaktadır.

Örneklemin %18.5'i (223) devamsızlık yapmadığını, %80.9'u (975) farklı derecelerde de olsa devamsızlık yaptığını belirtmiştir. Örneklemin devamsızlık derece, sayı ve yüzdeleri Ek 7- Tablo 15'de sunulmaktadır.

III. 2. Kuraldışı Davranış Ölçeğine İlişkin Bulgular

Kuraldışı Davranış Ölçeğinin, Akran Sapması Ölçeğini, Akran İlişkileri Ölçeğinin ve Ana-Baba Ergen İlişkileri Genel Çatışma Alt Ölçeğinin tüm örneklem için ortalama ve standart sapma değerleri Ek 10'da Tablo 1, 2, 3 ve 4'de sunulmaktadır.

Kuraldışı Davranış Ölçeği maddeleri en yüksek ortalamaya sahip olandan en düşük ortalamaya sahip olana doğru büyükten küçüğe sıralanmıştır ve sonuçlar EK 11'de Tablo 1'de sunulmaktadır. Tabloda en çok sergilenen davranışlara bakıldığında bunların dört grupta toplanabileceği görülmektedir. Kopya davranışlarına ilişkin maddeler 1. ve

2. sırada; davranış kontrolü ile ilgili olabilecek; tartışma sırasında öfkelenerek birini dövme, kavgaya katılma ve öfkelenildiği zaman eşya kırma davranışlarına ilişkin maddeler 3., 5. ve 6. sırada; alkol kullanma, meyhane ve barlara gitme davranışları ile ilgili maddeler 4. ve 9. sırada; trafik kuralları ile ilgili olarak yasaların 18 yaş altında kullanımına izin vermediği araçları kullanma ve bu araçları ya da bisikleti hız limitini aşacak biçimde kullanma davranışlarını içeren maddeler 7. ve 8. sırada olduğu görülmektedir. Tabloda en düşük ortalamaya sahip olan davranışlara baktığımızda en son sırada uyuşturucu kullanımına ilişkin maddenin 38. sırada bulunduğu; ardından hırsızlık davranışlarına ilişkin maddelerin 33., 34., 35., 36., 37., 31. ve 28. sıralarda; şiddet ve tahrip davranışlarına ilişkin maddelerin 30., 29., 26., 25. ve 24. sıralarda olduğu görülmektedir. Bu tabloda üst ve alt sırada olan maddelere bakıldığında; toplum tarafından o yaşta bir öğrenci ve genç olarak ergenlerden beklenebilen davranışların (kopya, kolayca heyecanlanma ve tartışma hatta kavga, alkol deneme ve hızlı araç kullanma) daha fazla ve sadece gençler için değil tüm yaş grupları için onaylanmayan uyuşturucu, hırsızlık ve ciddi şiddet suçlarının daha az sergilendiği görülmektedir.

Aynı tablo EK 11'de kızlar için Tablo 2'de; erkekler için Tablo 3'de; 12-14 yaş grubu için Tablo 4'de ve 15-18 yaş grubu için Tablo 5'de sunulmuştur.

Kızlar ve erkeklere ait tablolar incelendiğinde iki grupta da uyuşturucu ile ilgili maddenin (10. madde) en sonda kopya davranışı ile ilgili maddelerin (14. ve 15. maddeler) en başta oldukları görülmüştür. Ayrıca kopya davranışı maddeleri dışındaki diğer tüm maddelerin ortalamaları erkeklerde daha yüksektir.

12-14 ve 15-18 yaş grupları için yapılan incelemede benzer özellikler gözlenmiştir. Uyuşturucu ile ilgili madde (10. madde) sonda yer alırken kopya davranışı ile ilgili maddeler (14. ve 15. maddeler) en üstte yer almaktadırlar. Bu tabloda önemli olabilecek bir bulgu, okulda sigara içime davranışıyla ilgili maddede (4. madde) görülmektedir. Bu madde 12-14 yaş grubu tablosunda 37. sırada iken 15-18 yaş grubu tablosunda 24. sırada yer almaktadır. Bu sonuç okulda sigara içime davranışının yaştan etkilendiğini

düşündürmektedir. Bu bulguların ardından alttaki başlık altında Kuraldışı Davranış Ölçeği Puanlarının yaş ve cinsiyet değişkeni ile ilişkisi incelenecektir.

III.2.1. Ergenin sosyo-ekonomik durumu, yaş ve cinsiyete ilişkin bulgular

Araştırmada ilk olarak yaş ve cinsiyetin risk alma davranış puanlarına etkisi çift yönlü varyans analizi ile 2x2 faktöryel desende incelenmiştir. Yaş değişkeni karşılaştırma için iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Gelişimsel özellikler açısından 15 yaş öncesi ve 15 yaş sonrası dönemin özelliklerinin farklılığı gözönüne alınarak analizler 12-14 ve 15-18 yaş grupları arasında yapılmıştır.

Tablo 1: Yaş ve Cinsiyet Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanlarının Çift Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler toplamı	s.d.	Ortalama Kareler	F
Ana etki	18187.344	2	9093.67	78.654***
YAŞ	11335.762	1	11335.762	98.047***
CİNS	6851.582	1	6851.582	59.262***
YxC	636.271	1	636.271	5.503*
Hata	126945.740	1098	115.615	54.271*
Toplam	145769.354	1101	132.397	

*P<05

***P<.001

Tablo 2: Yaş ve Cinsiyete Göre Risk Alma Davranış Puan Ortalamaları

	12-14	15-18
Kız	43.11	48.23
(n)	(195)	(365)
Erkek	45.98	54.31
(n)	(180)	(362)

Tablo 1’de görüldüğü gibi yaş ve cinsiyetin risk alma davranış puanı üzerindeki ana etkisi anlamlıdır (F=78.654, sd=2, p<.001). Yaş değişkeninin risk alma davranış puanı üzerindeki etkisi de anlamlıdır (F=98.047, s.d.=1, p<.001). 12-14 yaş grubu ile 15-18 yaş grubunun risk alma davranış puanları farklılaşmaktadır. 12-14 yaş grubunun risk alma davranış puan ortalaması 44.49, 15-18 yaş grubunu risk alma davranış puanı ortalaması 51.25’tir. Cinsiyet değişkeninin risk alma davranış puanı üzerindeki istatistiksel açıdan anlamlı etkisi Tablo 1’de görülmektedir (F=59.262, s.d.=1, p<.001). Bir başka deyişle kız ve erkeklerin risk alma davranış puanları farklılaşmaktadır. Kızların risk alma davranış puanı ortalamaları 46.44, erkeklerin risk alma davranış puanları 51.54’dür. Yaş ve cinsiyetin ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır (F=5.503, s.d.=1, p<.05). Yaşın cinsiyetle etkileşimi, risk alma davranış puanın yaşla birlikte erkeklerde kızlara kıyasla daha çok arttığını göstermektedir. Yaş ve cinsiyete göre risk alma davranış puanı ortalamaları Tablo 2’de sunulmuştur.

Risk alma davranışının sosyo-ekonomik durum ile ilişkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir.

Tablo 3: Risk Alma Davranış Puanlarının Sosyo-Ekonomik Durum Açısından Karşılaştırılması

Kaynak	s.d.	Kareler toplamı	Ortalama Kareler	F
Gruplararası	2	15960.5357	7980.2689	67.3531****
Gruplarıçi	1104	130806.3095	118.4840	
Toplam	1106	146766.8473		

****p<.0001

Tablo 4: Sosyo-Ekonomik Durum Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanı Ortalamaları

Gruplar	N	\bar{X}	s.s.
Alt SED	383	45.561	9.044
Orta SED	323	46.854	10.228
Üst SED	401	53.980	12.833

Tablo 3’de görüldüğü gibi alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergenler arasında risk alma davranış puanları açısından bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu fark istatistiksel açıdan da anlamlıdır (F=67.3531, s.d.=2, P=.0001). Farklılığın kaynağını saptamak için yapılan Scheffe testinde üst sosyo-ekonomik düzeyde olan ergenlerin (n=401, \bar{X} = 53.98), risk alma davranış puanlarının, alt sosyo-ekonomik düzeydeki (n=383, \bar{X} =45.56) ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki (n=323, \bar{X} =46.85) ergenlerin risk alma davranış puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür. Üç sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin risk alma davranış puanı ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 4’de sunulmaktadır.

İzmir’de doğan ve İzmir’e göç eden grubun risk alma davranış puanlarının karşılaştırılması için t-testi kullanılmıştır ve sonuçlar Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 5: Risk Alma Davranış Puanlarının, Göç Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Göç	N	\bar{X}	SS	t
Göç eden	326	49.1043	12.497	-.19
Göç etmeyen	771	48.9624	11.141	

P>.05

Göç ve risk alma davranış puanı değişkeninin incelendiği t-testi sonuçlarının sunulduğu Tablo 5’de görüldüğü gibi göç değişkeni ile risk alma davranış puanı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Risk alma davranış puanının ergenin bir işte çalışması değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Bunun için yazları, haftasonları veya akşamları ya da bu sürelerin ikisinde veya üçünde çalışan ergenler karşılaştırma yapabilmek amacıyla çalışanlar grubu olarak tek grupta toplanmıştır. Çalışan ve çalışmayan ergenlerin karşılaştırma sonuçları Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6: Risk Alma Davranış Puanlarının, Ergenin Bir İşte Çalışması Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Ergen	N	\bar{X}	SS	t
Çalışıyor	297	50.9933	12.536	-3.25**
Çalışmıyor	774	48.2984	11.056	

**P<.01

Okul dışında bir işte çalışan ergenlerin risk alma davranış puan ortalamaları (\bar{X} =50.9933, s.s.=12.536), okul dışında bir işte çalışmayan ergenlerin risk alma davranış puanlarının ortalamalarından (\bar{X} =48.2984, s.s.=11.056) yüksektir. Aralarındaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır (t=-3.25, s.d.=482.61, p<.01).

Şimdiye dek incelenen bulgular erkeklerin, kızlara; 15-18 yaş grubunun, 12-14 yaş grubuna; üst sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ergenlerin, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde olanlara; çalışan ergenlerin, çalışmayanlara oranla daha yüksek risk alma davranışı gösterdiğin belirtmektedir. Ergenle ilgili bireysel özelliklerin ardından aile özellikleri ile risk alma davranışının ilişkisinin incelenmesine geçilecektir.

III.2.2. Aile Özelliklerini İçeren Değişkenlere İlişkin Bulgular

Parçalanmış ve Parçalanmamış aileye sahip ergenlerin risk alma davranış puanları t-testi ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Risk Alma Davranış Puanlarının Aile Bütünlüğü Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Aile	N	\bar{X}	SS	t
Bütün Aileye sahip ergenler	1025	48.80	11.44	-2.02*
Parçalanmış aileye sahip ergenler	79	51.52	12.44	

*P<.05

Tablo 7’de de görüldüğü gibi aile bütünlüğü olan ergenlerin risk alma davranış puanlarının ($\bar{X}=48.80$, $ss=11.44$) parçalanmış aileye sahip ergenlerin risk alma davranış puanlarından ($\bar{X}=51.52$, $ss=12.44$) istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur ($t=-2.02$, $s.d.=1102$, $p<.05$).

Aile içi sözel veya fiziksel şiddet değişkeni ile ergenin risk alma davranışı arasındaki ilişki t-testi ile incelenmiştir ve bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Aile İçi Sözel veya Fiziksel Şiddet Değişkeni Açısından Risk Alma Davranışı Puanlarının Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Ailede söz. fiz. şiddet var	233	52.1717	13.153	-4.30***
Ailede söz. fiz. şiddet yok	874	48.1396	10.3896	

P<.001

Tablo 8’de izlenebildiği gibi ailelerinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşanan ergenlerin (\bar{X} =48.17, ss=13.153) ailelerinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşanmayan ergenlere (\bar{X} =48.1396, ss=10.896) kıyasla istatistiksel açıdan anlamlı ve daha yüksek risk alma davranış puanına sahip olduğu bulunmuştur (t =-4.30, s.d.=321,78, p <.001).

Risk alma davranış puanının ailede suç öyküsü olan birey değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Ailede Suç Öyküsü Olan Birey Değişkeni ile Risk Alma Davranış Puanının Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Ailede suç öyküsü olan birey var	40	55.7000	15.141	2.87*
Ailede suç öyküsü olan birey yok	1054	48.7600	11.341	

* P <.05

Tablo 9’da da görüldüğü gibi suç öyküsü olan birey bulunan aile üyesi ergenler (\bar{X} =55.70, ss=15.14) ve suç öyküsü olan birey bulunmayan aile üyesi ergenler (\bar{X} =48.76, ss=11.34) arasında risk alma davranış puanı açısından istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşma bulunmuştur (t = 2.87, s.d.=40.68, p <.05). Suç öyküsü olan bireyin var olduğu ailelerden gelen ergenler bu tür ailelerden gelmeyenlere kıyasla daha yüksek risk alma davranış puanı almışlardır.

Ailede sık alkol kullanan birey değişkeni ile risk alma davranış puanı arasındaki ilişki t-testi ile incelenmiş ve bulgular Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: Risk Alma Davranış Puanının Ailede Sık Alkol Kullanan Birey Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Ailede sık alkol kul. birey var	78	53.7179	11.978	2.92*
Ailede sık alkol kul. birey yok	1023	48.6608	11.165	

P<.05

Tablo 10’da görüldüğü gibi sık alkol kullanan bireylerin varolduğu ailelerin üyesi olan ergenler ($\bar{X}=53.7179$, $ss=11.978$), sık alkol kullanan bireylerin olmadığı ailelere üye ergenlerden ($\bar{X}=48.6608$, $ss=11.165$) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek risk alma davranış puanına sahiptir ($t= 2.92$, $s.d.=83.65$, $p<.05$).

Risk alma davranış puanının evden kaçma değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenerek sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Risk Alma Davranış Puanlarının, Evden Kaçma Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Evden Kaçanlar	62	61.0484	15.237	6.51***
Evden Kaçmayanlar	1037	48.2671	10.869	

***P>.001

Tablo 11’de de sunulan, evden kaçan ergenlerin risk alma davranış puan ortalamaları ($\bar{X}=61.0484$, s.s.=15.237), evden kaçmayan ergenlerin risk alma davranış puan ortalamalarından ($\bar{X}=48.2671$, s.s.=10.869) yüksektir. Bu farklılık istatistiksel bakımdan da anlamlıdır (t=6.51, s.d.=64.76, P>.001).

Örneklemin risk alma davranış puanının anne eğitimi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular tablo 12’de sunulmaktadır.

Tablo 12: Anne Eğitimi Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanlarına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	s.d.	Kareler Toplamı	Ortalama Kareler	F
Gruplararası	5	13044.89	2608.98	21.45****
Gruplarıçi	1098	133572.09	121.65	
Toplam	1103	146616.98		

****P<.0001

Tablo 13: Anne Eğitimi Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranış Puanları

Gruplar	N	Ortalama	s.s.
Okuma yazma bilmeyen	79	45.4557	9.9702
Okuma-yazma bilen	40	45.5750	11.3790
İlkokul mezunu	394	45.7843	8.6796
Ortaokul mezunu	92	46.9348	10.5297
Lise mezunu	196	53.1224	13.5660
Üniversite mezunu	303	52.5347	12.2319

Tablo 12’de görüldüğü gibi risk alma davranış puanlarının anne eğitimi değişkeni açısından karşılaştırmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda anne eğitimi dereceleri arasında ergen risk alma davranış puanlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (F=21.45, s.d.=5, p<.0001). Tabloda gözlenen farklılaşmada kaynağı saptamak amacıyla yapılan Scheffe testinde lise mezunu anneye sahip ergenlerin (n=196, \bar{X} =53.12) ve üniversite mezunu anneye sahip ergenlerin (n=303, \bar{X} =52.53) risk alma davranış puanlarının, okuma-yazma bilmeyen anneye sahip ergenlerin (n=79, \bar{X} =45.46), sadece okuma-yazma bilen anneye sahip ergenlerin (n=40, \bar{X} =45.58), ilkokul mezunu anneye sahip ergenlerin (n=394, \bar{X} =45.78) ve ortaokul mezunu anneye sahip ergenlerin (n=92, \bar{X} =46.94) risk alma davranış puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Annelerin eğitim düzeylerine göre ergenlerin risk alma davranış puan ortalamaları Tablo 13’de sunulmaktadır.

Risk alma davranış puanının baba eğitimi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo 14: Baba Eğitimi Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	s.d.	Kareler toplamı	Ortalama Kareler	F
Gruplararası	5	12727.57	2545.51	20.8319****
Gruplarıçi	1095	133801.28	122.19	
Toplam	1100	146528.85		

****P<.0001

Tablo 15: Baba Eğitimi Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranışı Puanları

Gruplar	N	Ortalama	s.s.
Okuma yazma bilmeyen	13	49.7692	15.0452
Okuma-yazma bilen	22	43.5000	5.0686
İlkokul mezunu	302	45.2980	8.7443
Ortaokul mezunu	142	46.3592	9.1592
Lise mezunu	217	48.7419	11.4365
Üniversite mezunu	405	53.1309	12.9211

Baba eğitimi değişkeni ile ergenin risk alma davranış puanları arasında yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda istatistiksel düzeyde anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunmuştur ($F=20.8319, s.d.=5, p<.0001$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak amacıyla yapılan Scheffe testi sonucunda üniversite mezunu babaları olan ergenlerin risk alma davranış puanlarının ($n=405, \bar{X}=53.13$), sadece okuma-yazma bilen babaları olan ergenlerin ($n=22, \bar{X}=43.50$), ilkokul mezunu babaları olan ergenlerin ($n=302, \bar{X}=43.50$), ortaokul mezunu babaları olan ergenlerin ($n=142, \bar{X}=46.36$) ve lise mezunu babaları olan ergenlerin ($n=217, \bar{X}=48.74$) risk alma davranış puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca lise mezunu babaları olan ergenlerin puanlarının, üniversite mezunu babaları olan ergenlerin yanısıra ilkokul mezunu babaları olan ergenlerin puanlarından da farklılaştığı görülmüştür. Babaların eğitim düzeylerine göre ergenlerin risk alma davranış ortalamaları Tablo 15’de sunulmaktadır.

Annenin çalışması değişkeni ile risk alma davranış puanlarının karşılaştırılması t-testi ile gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 16’da sunulmuştur

Tablo 16: Risk Alma Davranışı Puanlarının Annenin Çalışması Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Anne	N	\bar{X}	SS	t
Çalışıyor	350	51.20	12.04	4.36***
Çalışmıyor	740	47.96	11.14	

P<.001

Tablo 16’da risk alma davranış puanına uygulanan t-testiyle çalışan annelerin çocuklarının risk alma davranışı puanlarının ($\bar{X}=51.20$, $ss=12.04$), çalışmayan annelerin çocuklarının risk alma davranışı puanlarından ($\bar{X}=47.96$, $ss=12.04$) istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir ($t=4.36$, $s.d.=1088$, $p<.001$).

Ergen risk alma davranış puanının kardeş sayısı değişkeni açısından karşılaştırılması amacıyla kişinin kendisini de katarak belirttiği kardeş sayısı bir ile üç arasında olanlar ve kardeş sayısı 4 ve daha fazla olanlar olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Bu iki grubun risk alma davranış puanları t-testi ile karşılaştırılmış ve sonuçlar Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17: Risk Alma Davranış Puanlarının Kardeş Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
1-3 arası kardeş olan.	926	49.64	11.81	5.06***
4 ve üstü kardeşi olan.	181	45.65	9.22	

P<.001

Kardeş sayısı 1-3 arasında olan ergen grubunun, 4 ve daha fazla kardeşe sahip olan ergenlerden daha yüksek risk alma davranışı puanına sahip olduğu ve istatistiksel açıdan farklılaştığı bulunmuştur ($t=5.06$, $s.d.=307.79$, $p< .001$). Kardeş sayısı 1-3 arasında olan ergenler ($\bar{X}=49.64$, $s.s.= 11.81$), daha fazla kardeşi olan gruptan ($\bar{X}=45.65$, $s.s.=9.22$) daha yüksek risk alma davranış puanına sahiplerdir.

Aile ilgili özelliklerin risk alma davranışı ile ilişkisinin incelenmesi sonucunda; parçalanmış aileye sahip olan ergenler, bütün aileye sahip olanlardan; ailelerinde şiddet yaşanan ergenler, ailelerinde şiddet yaşanmayan ergenlerden; ailelerinde sık alkol kullanan birey bulunan ergenler, ailelerinde sık alkol kullanan birey bulunmayan ergenlerden; evden kaçan ergenler, evden kaçmayan ergenlerden; lise ve üniversite mezunu anneleri olan ergenler, okuma-yazma bilmeyen, sadece okuma-yazma bilen , ilkokul ve ortaokul mezunu anneleri olan ergenlerden; üniversite mezunu babaları olan ergenlerin, sadece okuma-yazma bilen, ilkokul ve ortaokul ve lise mezunu babaları olan ergenlerden; lise mezunu babaları olan ergenlerin ilkokul mezunu babaları olan ergenlerden; çalışan anneye sahip ergenlerin, çalışmayan anneye sahip ergenlerden; 1-3 kardeşi olan ergenlerin, 4 ve daha fazla kardeşi olan ergenlerden daha yüksek risk alma davranışı puanına sahip olduğu görülmüştür.

Ergenin aile ile ilgili özelliklerini içeren değişkenlerin analiz bulgularının sunumunun ardından risk alma davranış puanını ergenin okulla ilgili değişkenleri açısından inceleyen analizlerin sonuçları sunulacaktır.

III.2.3. Ergenin Okulla İlgili Özelliklerini İçeren Değişkenlere İlişkin Bulgular

İlk olarak risk alma davranışı puanı ve sınıfta kalma değişkeninin ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla, sınıfta 1, 2, ve 3 yıl ve daha fazla sınıfta kalanlar bir grupta toplanmıştır. Karşılaştırma sınıfta hiç kalmayanlar ve sınıfta en az bir kez kalanlar arasında yapılmıştır. Karşılaştırma t-testi ile yapılmıştır ve bulgular Tablo 18'de sunulmaktadır.

Tablo 18: Risk Alma Davranış Puanının Ergenin Sınıfta Kalma değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Sınıfta Kalmayan	928	48.54	11.24	-2.88**
Sınıfta Kalan	165	51.62	12.93	

P<.01

Tablo 18’de görüldüğü gibi sınıfta kalan ergenler (\bar{X} =51.62,s.s.=12.93) sınıfta kalmayan ergenlerle (\bar{X} =48.54, s.s.=11.24) karşılaştırıldığında iki grubun birbirinden istatistiksel bakımdan farklılaştığı ve ilk grubun ikinci gruptan daha yüksek risk alma davranış puanına sahip olduğu görülmektedir (t=-2.88,s.d=210.30, p=.01).

Risk alma davranış puanının, disiplin cezası alma değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediği t-testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 19’da sunulmaktadır.

Tablo 19: Risk Alma Davranış Puanının Disiplin Cezası Alma Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	SS	t
Disiplin Cez. Alanlar	93	60.12	15.63	7.34***
Disiplin Cez. Almayanlar	1007	47.98	10.53	

P<.001

Tablo 19’da da görüldüğü gibi disiplin cezası alan ergenlerle (\bar{X} =60.12, s.s.= 15.63) disiplin cezası almayanlar (\bar{X} =47.98, s.s.=10.53) arasında risk alma davranış puanı

konusunda istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşma bulunmuştur ($t=7.34$, s.d.=99.86, $P=.001$). Disiplin cezası alan grup disiplin cezası almayanlardan daha yüksek puana sahiptir.

Risk alma davranış puanının okula devamsızlık değişkenine göre farklılaşma gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir ve sonuçlar Tablo 20'de sunulmaktadır.

Tablo 20: Okula Devamsızlık Değişkeni Açısından Risk Alma Davranış Puanına Uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	s.d.	Kareler Toplamı	Ortalama Kareler	F
Gruplararası	3	15865.1856	5288.3952	44.5428*
Gruplarıçi	1095	130005.2275	118.7262	***
Toplam	1098	145870.4131		

**** $P<.0001$

Tablo 21: Ergenin Okula Devamsızlık Değişkeni Dereceleri ve Risk Alma Davranışı Puanları

Gruplar	N	Ortalama	s.s.
Devamsızlık Yapmayanlar	210	44.2476	9.9278
1-5 Gün Arası Devamsızlık Yapanlar	490	47.8796	10.0815
6-12 Gün Arası Devamsızlık Yapanlar	284	51.0528	11.0895
13 ve Daha Fazla Devamsızlık Yapanlar	115	58.0000	14.7803

Risk alma davranış puanının okula devamsızlık değişkeninin çeşitli derecelerindeki gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği varyans analizi sonuçlarını verdiğimiz Tablo 20’de görülmektedir ($F=44.5428$, $s.d.=3$, $P< .0001$): Farklılığın devamsızlık değişkeninin hangi grupları arasında olduğunu görmek amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Scheffe testinde 13 gün ve daha fazla devamsızlık yapan grubun ($n=115$, $\bar{X}=58.00$), 6-12 gün arası devamsızlık yapan gruptan ($n=284$, $\bar{X}=51.05$), 1-5 gün arası devamsızlık yapan gruptan ($n=490$, $\bar{X}=47.88$) ve devamsızlık yapmayan gruptan ($n=210$, $\bar{X}=44.25$) ve aynı zamanda 6-12 gün arası devamsızlık yapan grubun 1-5 gün arası devamsızlık yapan ve devamsızlık yapmayan gruptan son olarak da 1-5 gün arası devamsızlık yapan grubun devamsızlık yapmayan gruptan istatistiksel açıdan anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür. Devamsızlık dereceleri ve ergenlerin risk alma davranış puan ortalamaları Tablo 21’de sunulmaktadır.

Okulla ilgili değişkenlerle risk alma davranış puanı arasındaki ilişkilere ilişkin bulguları incelediğimizde disiplin cezası alan grubun, almayanlara; sınıfta kalan grubun, kalmayanlara; 13 ve daha fazla devamsızlık yapan grubun devamsızlık yapmayan gruba, 1-5 gün arası ve 6-12 gün arası devamsızlık yapan gruba; 6-12 gün arası devamsızlık yapan grubun, 1-5 gün arası devamsızlık yapan gruba ve devamsızlık yapmayan gruba; 1-5 gün arası devamsızlık yapan grubun devamsızlık yapmayan gruba oranla daha fazla risk alma davranış puanına sahip olduğu görülmektedir.

III.3. Kuraldışı Davranış Ölçeği, Akran Sapması Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği ve ABEİE Puanları Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular:

Risk alma davranış puanı, arkadaş risk alma davranış puanı, arkadaş ilişkileri puanı ve ABEİE puanı arasındaki ilişkileri görebilmek amacıyla bu ölçekler arasında Pearson Korelasyon yapılmış ve bulgular Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 22: Risk Alma Davranış Puanı, Arkadaş Risk Alma Davranışı Puanı, Arkadaş İlişkileri Puanı ve ABEİE Puanı Arasındaki Korelasyonlar

	Risk Alma Davranış Puanı (N)	Arkadaş Risk Alma Davranış Puanı (N)	Arkadaş İlişkileri Puanı (N)	ABEİE Puanı (N)
Risk Alma Davranış Puanı (N)	1.0000 (1120)			
Arkadaş Risk Alma Davranış Puanı (N)	.5694*** (1087)	1.0000 (1177)		
Arkadaş İlişkileri Puanı (N)	-.1821*** (1010)	-.0552 (1075)	1.0000 (1095)	
ABEİE Puanı (N)	.2773*** (1030)	.2586*** (1099)	-.0044 (1028)	1.0000 (1120)

***P< .001

Tablo 22’de izlenebileceği gibi ergenin risk alma davranış puanı ve arkadaş risk alma davranış puanı arasında pozitif yönde .5694 gibi büyük oranda bir ilişki bulunmuştur (P< .001). Risk alma davranış puanı arttıkça arkadaş risk alma davranış puanı da artmaktadır, risk alma davranış puanı düştükçe arkadaş risk alma davranış puanı da düşmektedir.

Tablo 22de sunulan risk alma davranış puanı ile ergenin arkadaşlarıyla ilişkilerini değerlendiren arkadaş ilişkileri puanı arasındaki korelasyonun anlamlı ve negatif yönde olduğu bulunmuştur (-.1821). İki ölçek arasındaki korelasyonun büyüklüğü çok yüksek

değildir ancak istatistiksel açıdan anlamlıdır ($P < .001$). Arkadaşlarla iyi ilişki arttıkça risk alma davranış puanında düşme görülmektedir.

Risk alma davranış puanı ile ABEİE puanı arasında pozitif ancak çok fazla yüksek olmayan bir ilişki bulunmuştur (.2773). Ancak ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır ($P < .001$). Bir başka deyişle ailelerinde yüksek çatışma bildirenler, yüksek risk alma davranış puanına sahip olmaktadır.

Tablo 22’de sunulan arkadaş risk alma davranış puanı ile arkadaş ilişkileri arasındaki korelasyon istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Arkadaş ilişkileri Puanı ile ABEİE puanının korelasyonu istatistiksel olarak anlamlıdır ($P < .001$) ve büyüklüğü .2586’dır. Yani ailesinde problem bildirenlerin arkadaş risk alma davranış puanları da yükselmektedir.

Aile ölçeğinin risk alma ölçeği ile korelasyonu .2773’tür. Ancak ailelerinde problem yaşandığını belirten ve problem yaşanmadığını belirten ergenlerin risk alma davranış puanları arası farkı karşılaştırmak amacıyla Genel Çatışma Alt Ölçeğinden ortalamanın bir standart sapma altında ve bir standart sapma üstünde puan alanlar olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Ortalamanın bir standart sapma altında puan alanlar ailelerinde problem yaşanmadığını belirten gruptur. Ortalamanın bir standart sapma üstünde puan alan grup ailelerinde problem yaşandığını belirten gruptur. Bir ortalamanın bir standart sapma altında (düşük puan) ve ortalamanın bir standart sapma üstünde (yüksek puan) alan grupların risk alma davranış puanlarının farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 23’de sunulmaktadır.

Tablo 23: Risk Alma Davranış Puanının ABEİE'inden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	s.s.	t
Düşük aile puanı	214	46.4626	9.597	-6.34***
Yüksek aile puanı	151	54.9470	14.321	

***P <.001

Tablo 23'de sunulan, ABEİE'inden ortalamanın bir standart sapma altında puan alanların risk alma davranış puanı ortalamaları (\bar{X} =46.4626, s.s.=9.597), bir standart sapma üstünde puan alan grubun risk alma davranış puan ortalamalarından (\bar{X} =54.9470, s.s.=14.321) daha düşüktür. Aralarındaki fark istatistiksel bakımdan da anlamlıdır (t=-6,34, s.d.=242.94, P<.001). Bir başka deyişle aile ilişkilerinde problem olduğunu ifade eden grup, ailede problem ifade etmeyen gruptan daha yüksek risk alma davranış puanına sahiptir.

Akran ilişkileri Ölçeğinde yüksek ve düşük puan alanlardan iki grup oluşturmak amacıyla ortalamanın bir standart sapma altında ve bir standart sapma üstünde puan alanlar olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. ortalamanın bir standart sapma altında puan alanlar (düşük puan) arkadaş ilişkilerinde daha az bağlanan, daha az güvenen ve daha az kendini açan gruptur. Ortalamanın bir standart sapma üstünde puan alan grup (yüksek puan) daha çok bağlanan, güvenen ve kendini açan gruptur. Yüksek puan alan grubun arkadaş ilişkileri güçlü ve olumlu, düşük puan grubun arkadaş ilişkileri zayıftır.

Risk alma davranış puanının, Akran İlişkileri Ölçeğinden ortalamanın bir standart sapma altında (düşük puan) ve ortalamanın bir standart sapma üstünde (yüksek puan) alan gruplara göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 24'de sunulmaktadır.

Tablo 24: Risk Alma Davranış Puanının Akran ilişkileri Ölçeğinden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	s.s.	t
Düşük Akran Puanı	160	53.0375	13.166	4.67***
Yüksek Akran Puanı	173	46.7919	11.054	

***P <.001

Tablo 24'den de izlenebileceği gibi Akran İlişkileri Ölçeğinden ortalamanın bir standart sapma altında puan alanların risk alma ortalamaları ($\bar{X} = 53.0375$, s.s.=13.166), bir standart sapma üstünde puan alan grubun risk alma davranış puan ortalamalarından ($\bar{X} = 46.7919$, s.s.=11.054) daha düşüktür. Aralarındaki fark istatistiksel bakımdan da anlamlıdır (t =4.67, s.d.=311.50, P<.001). Bir başka deyişle arkadaş ilişkilerinin iyi olduğunu ifade eden grup, iyi olduğunu ifade etmeyen gruptan daha düşük risk alma davranış puanına sahiptir.

Akran Sapması Ölçeğinden yüksek ve düşük puan alanlardan iki grup oluşturmak amacıyla ortalamanın bir standart sapma altında ve bir standart sapma üstünde puan alanlar olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Ortalamanın bir standart sapma altında puan alanlar (düşük puan) arkadaşları daha az risk alma davranışı gösteren gruptur. Ortalamanın bir standart sapma üstünde puan alan grup (yüksek puan) arkadaşları daha çok risk alma davranışı sergileyen gruptur.

Risk alma davranış puanının, Akran Sapması Ölçeğinden ortalamanın bir standart sapma altında (düşük puan) ve ortalamanın bir standart sapma üstünde (yüksek puan) puan alan gruplara göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 25'de sunulmaktadır.

Tablo 25: Risk Alma Davranış Puanının Akran Sapması Ölçeğinden Düşük Ve Yüksek Puan Alan Gruplar Açısından Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	s.s.	t
Düşük akran risk alma davranış puanı	159	40.8679	4.598	-15.08***
Yüksek akran risk alma davranış puanı	171	60.6140	16.44	

***p <.001

Tablo 25’de de görüldüğü gibi akranları düşük risk alma davranış puanına sahip olan ergenler ile akranları yüksek risk alma puanına sahip olan ergenlerin risk alma davranış puanları istatistiksel açıdan farklılaşmaktadır ($t=-15.08$, s.d.=198.28, $p< .001$). Arkadaşları daha çok risk alma davranış sergileyen ergenler ($\bar{X}=60.6140$, s.s.=16.44), arkadaşları daha az risk alma davranış sergileyen ergenlerden ($\bar{X}=40.8679$, s.s.=4.598) daha fazla risk alma davranış sergilemektedirler.

Ergenlerin risk alma davranışını yordayabilecek değişkenleri belirlemek için Çoklu Regresyon Analizi (multiple regression analysis) yapılmıştır. Regresyon analizine, kullanılan tüm ölçek puanları ve kategorik değişkenler katmıştır. Stepwise regresyon yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 26’da sunulmaktadır.

Tablo 26: Kuraldışı Davranış Ölçeği Puanlarına Uygulanan Regresyon Analizi Sonuçları

	Standart Beta Katsayısı	R ²
Akran Sapması Ölçeği Puanı	.423994	.32417
Cinsiyet	.18548	.36760
Akran İlişkileri Ölçeği Puanı	-.114671	.39916
Evden Kaçma	-.105689	.42132
Baba Eğitimi	.101872	.44063
Devamsızlık	.120210	.45733
ABEİE Puanı	.109682	.47060
Disiplin Cezası	-.072795	.47659
Sosyo-ekonomik Düzey	.123665	.48137
Ergenin bir İşte Çalışması	.077339	.48577

Tablo 26’da da görüldüğü gibi on değişken risk alma davranışının .48577’sini açıklamaktadır ($F(10, 999)=94,37112$, $P<.0001$). Tabloda izlenebileceği gibi tek başlarına risk alma davranışlarının, Akran Sapması Ölçeği .32417’sini; cinsiyet .04343’ünü; Akran İlişkileri Ölçeği .03156’sını; evden kaçma değişkeni .02216’sını; baba eğitimi değişkeni .01931’ini; okula devamsızlık değişkeni .01670’ini; ABEİE Puanı .01327’sini; disiplin cezası alma değişkeni .00599’unu; sosyo-ekonomik düzey değişkeni .00678’ini ve ergenin bir işte çalışması değişkeni .00440’ını açıklamaktadırlar.

BÖLÜM IV.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu bölümde bulgular bölümünde sunulan araştırma sonuçları yorumlanmaya çalışılacaktır. Öncelikle Kuraldışı Davranış Ölçeği ve sosyo-demografik değişkenlerle ilgili bulgular, ardından yine bu ölçeğin ABEİE'yle ve Akran Sapması ve Akran İlişkileri Ölçeğiyle ilişkileri konusundaki sonuçlar tartışılacaktır.

IV. 1. Yaş ve Cinsiyet

Araştırmada yanıt aranan sorulardan ilki cinsiyetin ve yaşın risk alma davranışları ile ilişkili olup olmadığı sorusudur. Yaş ve cinsiyetin risk alma davranışları ile ilişkisi çift yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Bu analiz sonucunda 15-18 yaş grubunu risk alma davranış puanının ($\bar{X}=51.25$), 12-14 yaş grubunun puanlarından ($\bar{X}=44.49$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Büyük yaş grubundaki ergenler küçük yaştakilerden daha fazla risk almaktadırlar. Bu sonuçlar Kandel (1985), ve Honess ve arkadaşlarının (1997) sonuçlarıyla tutarlıdır. Kız ve erkeklerin risk alma davranışları da incelenmiş ve erkeklerin risk alma davranış puanlarının ($\bar{X}=51.54$) kızların puanlarından ($\bar{X}=46.44$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar literatürdeki çoğu araştırmanın sonucuyla tutarlıdır (Chen, Greenberger, Lester ve ark. (1998); Parson, Siegel ve Cousins (1997); Paetsch ve Bertrand (1997) ve Arnett ve Balle Jensen, (1993)).

Yaş ve cinsiyetin etkisi birarada incelendiğinde iki değişkenin risk alma davranış puanı üzerindeki etkisinin de anlamlı olduğu görülmüştür. Kızların puanı her iki yaş grubunda erkeklerin puanından daha düşüktür. Her iki cinsiyette de 15-18 yaş grubun risk alma davranış puanı 12-14 yaş grubunun puanından yüksektir. Erkeklerde risk alma davranışında yaşla birlikte izlenen artış kızlarda izlenen artıştan daha fazladır. Erkeklerin 12-14 yaş grubu ortalaması 45.98 iken 15-18 yaş grubun ortalaması

54.31'dir. Kızların puanı da 43.11'den 48.23'e yükselmektedir. Bir başka deyişle yaşı etkisi erkek ergenlerde daha fazladır. Bu bulgu Arnett ve Balle Jensen'in (1993) bulgularıyla tutarlıdır. Fitzpatrick'ın çalışmasıyla çelişmektedir. Ancak Fitzpatrick (1997) risk alma (kavga) konusunda çalışmıştır ve kavganın yaşla azaldığını bildirmiştir. Ancak Kandel (1985) çalışmasında bütün risk alma davranışlarında yaşla birlikte artış bildirmektedir.

Erkekler toplumumuzda daha aktif, başat, saldırgan olmaları için pekiştirilmektedirler. Risk alma davranışlarının çoğu günlük yaşamda erkeğe uygun olarak tanımlanan davranışlardır. Erkeklerin öğrenme süreçleri; model alma ve taklit ile bu davranışları öğrenmeleri mümkündür.

Akers ve Lee (1999) yaşı etkisinin de sosyal öğrenme süreciyle ilişkili olacağını belirtmektedir. Yaşla birlikte öğrenme de artmaktadır.

Özetle araştırmanın yaş ve cinsiyete ilişkin bulguları literatürdeki araştırmalarla tutarlıdır. Erkekler kızlardan ve büyükler küçüklerden daha fazla risk alma davranışı göstermektedirler. Yaşı risk alma davranışları üzerindeki etkisi erkeklerde daha fazladır.

IV.2. Risk Alma Davranışı ve Sosyo-Ekonomik Durum

Ülkemizde çocuk suçluluğu ile ilgili yapılan araştırmaların pek çoğu sosyo-ekonomik durum ile suçluluk arasında negatif ilişkinin varlığını vurgulamaktadır. (Yavuzer, 1993; Şen, 1983). Suçluların büyük bölümü alt sosyo-ekonomik düzeyden gelmektedir. Bu konuda alt sosyo-ekonomik düzeyde gelenlerin daha çok yakalandığı ve cezalandırıldığına ilişkin uyarılar da bulunmaktadır (White, 1989).

Analizler sonucunda üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen ergenlerin alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlere göre daha fazla risk alma davranışı sergilediği görülmüştür. Bu sonuç pek çok araştırmanın sonucuyla çelişmektedir. Ancak bu

araştırmaların büyük bölümü hüküm giyen grupla yapılmıştır. Bu gruplar adam öldürme, gasp, hırsızlık gibi ciddi suçlar işlemişlerdir. Oysa bu çalışmada ölçülen davranışlar okuldan kaçma, sigara içme, kaçak olarak konsere girme, diskoya gitme gibi daha küçük ihlalleri içeren davranışlardır. Ölçekteki maddeler Ek 1'de görülebileceği gibi ekonomik kazanç sağlayan davranışlar olmaktan çok macera ve haz içeren davranışlardır. Bu davranışlar alt sosyo-ekonomik düzeydeki ergenin fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan öfkesini yansıttığı, ya da ekonomik kazanç beklentisiyle gerçekleştirdiği değil eylemin kendisinin içerdiği macera duygusu, sıkıcı bir durumdan uzaklaşma ve keyif verici sonuçları içermesi nedeniyle de gerçekleştirilebilen davranışları içermektedir. Bu alışma ve üstteki literatür sonuçlarının farklı olması bu durumdan etkilenmiş olabilir.

Risk alma davranışları konusunda yapılan araştırmalarda suçla ilgili olanlardan daha farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Hawkins, Catalona ve Miller (1992) sosyo-ekonomik durum ile uyυřturucu kullanımı arasında suçlulukta olduğu gibi negatif değil pozitif ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmanın sonucu da bunun sadece uyυřturucu kullanımı için değil tüm risk alma davranışları için geçerli olduğunu göstermektedir.

Arnet Ve Balle Jensen (1993) ergenlerle yaptığı çalışmada büyük şehirlerde yaşama ile bazı risk alma davranışlarının (mariuna kullanımı, sigara kullanımı, dükkandan birşeyler aşırma ve yeni tanışılan kişilerle bir kerelik cinsel ilişki) ilişkili olduğunu belirtmişler ve bunu büyük şehirde aile kontrolünün azalmasıyla açıklamışlardır. Bu çalışmada da şehrin merkezinde yaşayan üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergen grubunun risk alma davranışının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ayrıca Arnett (1992), tek bir iyi ve kötü inancının çocuğa aktarıldığı, çocuğa sorumlulukların yüklendiği ve inanç ve gelenekler konusunda çocuğun zorlandığı dar toplumsallaşma sürecinin risk alma davranışını azalttığını vurgulamıştır. Bu tür toplumsallaşma özelliklerinin alt sosyo-ekonomik düzeyde daha çok, üst sosyo-ekonomik düzeyde ise daha az gözlenebileceği de düşünülmüştür.

Araştırmada çıkan sonuç üst sosyo-ekonomik durumdaki ergenlerin alt ve orta sosyo-ekonomik durumdaki ergenlerden daha yüksek risk alma davranışında bulunduğunu göstermiştir. Kağıtçıbaşı'nın (1993) çocuğun değeri araştırmasında belirttiği gibi eğitim düzeyi ve yaşanan yer, ebeveynin çocuğu yaşlılık güvencesi olarak görme ve itaati onaylama oranını düşürmektedir. Bu konuda bilgi toplanmamıştır ancak üst sosyo-ekonomik düzeydeki grubun gelir düzeyinin yüksek ve Türkiye'nin üçüncü büyük şehrinin merkezinde yaşadığı düşünüldüğünde ebeveynlerin daha izinverici, hoşgörülü ve daha az ceza uygulayan grup olduğu ve ergene daha çok bağımsızlık tanıdığı varsayılabilir. Aynı görüşe dayanılarak alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ebeveyn grubunun çocuktan sorumluluk istediği, kendi inanç ve doğru-yanlış kararlarını çocuğuna tek gerçek olarak sunduğu ve çocuğundan itaat beklediği dikkate alındığında onların da daha az risk alma davranışı göstermeleri mümkün olabilir. Aslında sonuçlar Hall (Arnett, 1999) tarafından da öngörülen şehirleşmeye paralel risk alma davranışlarında artış beklentisiyle tutarlıdır.

Ölçekle ilgili olarak bir not düşmenin sosyo-ekonomik durum ile ilgili bilgileri açıklamaya yardım edeceği düşünülmektedir. Ölçekteki maddeler macera ve haz ve bazen ekonomik kazanç için yapılan davranışlar olsa da bazıları için para harcamak gerekmektedir (disko, meyhane ve bara gitme, alkol kullanma gibi). Üst sosyo-ekonomik düzey ergenler için bu davranışları yapmak daha kolay olacaktır.

Son olarak üst sosyo-ekonomik grubu oluşturan ergenler alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlere göre daha önce de araştırmalara denek olarak katılıp sorular yanıtlamış olabilirler. Bu nedenle verdikleri bilgilerin okul yönetimi ve ailelerine verilmeyeceğine inanmış olabilirler; oysa alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenler bu tür uygulamalara daha az katılacakları için soruları gerçeğe uygun yanıtlama konusunda daha çekingen davranmış olabilirler.

Sosyo-ekonomik durumu da etkileyeceği düşünülen göç ve risk alma davranışı arasında ilişki bulunmamıştır. Yavuzer (1992) suç ve göç arasında ilişki olduğunu belirtmektedir.

Ancak bu çalışmada bu ilişki bulunmamıştır. Ancak göç etme neden, süre ve koşullarının göçün etki derecesini belirleyeceği bu yüzden de bunlar gözönünde bulundurulmadan risk alma davranışı ile ilişkisinin net biçimde açıklanamayacağı düşünülmüştür.

IV.3. Anne Baba Eğitim Durumu

Anne ve baba eğitiminin risk alma davranışı üzerindeki etkisi araştırmanın betimlemeyi amaçladığı konulardan birisidir. Her iki ebeveynin eğitim durumunun risk alma davranışına etkisi tek yönlü varyans analizi ile incelenmiştir. Lise ve üniversite mezunu annelerin çocuklarının risk alma davranışı puanlarının daha alt eğitim düzeyindekilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Baba eğitiminde ise üniversite mezunu babaların çocuklarının risk alma puanlarının,okuma-yazma bilmeyen grup (n=13) dışında kalan alt eğitim grupların çocuklarının puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar anne babanın eğitim seviyesinin yüksek olmasının ergenin risk alma davranışlarının artmasına yol açtığını göstermektedir.

Ancak risk alma davranışı konusunda yapılan çalışmaların bazılarında risk alma davranışı ile anne-baba eğitimi arasında negatif ilişki bulmuştur. Vickers (1994) düşük eğitim düzeyinde annelere sahip ergenlerin daha çok devamsızlık yaptığını ve sınıfta kalma riski taşıdığını belirtmiştir. Elde edilen bulgular bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmemektedir. Hawkins, Catalona ve Miller (1992) ebeveyn eğitimi ile mariuna kullanımı; ebeveyn eğitimi ve ebeveyn mesleğinin prestiji ile ergenlerin içki kullanma davranışı arasında pozitif yönde ilişkili olduğunu aktarmaktadırlar. Bu son çalışmada sunulan sonuçlar bu araştırmanın sonuçlarıyla tutarlıdır.

Yüksek eğitim, anne-babaların daha az ceza uygulayan, hoşgörülü, izinverici ve demokratik tarzda ebeveynlik yapmalarına neden olacaktır. Ayrıca Kağıtçıbaşı'nın (1993) da belirttiği gibi eğitim seviyesi arttıkça ebeveynlerin çocukların bağımlılık ve itaat yerine bağımsızlık ve kendine güven duymalarını istemektedirler. Bunun yanısıra yüksek eğitimliler çocuklarını daha alt eğitim seviyesindekilere göre daha az yaşlılık

güvencesi olarak değerlendirmektedirler. Bu özellikler Arnett'in (1992) toplumsallaşma faktöründe açıkladığı çocuğa az görev yükleme, doğru ve yanlış seçimi konusunda bireysel farklılığa izin verme ve inanç ve değerler konusunda daha az zorlama gibi etkenleri oluşturarak risk alma davranışının artmasına yolaçacağı düşünülmüştür. Anne ve baba eğitimi genellikle sosyo-ekonomik durum ile ilişkilidir. Yüksek eğitilmiş grup çoğunlukla daha fazla kazanan gruptadır. Araştırmanın sosyo-ekonomik durum ve anne-baba eğitimi konusundaki sonucu paraleldir. Anne ve baba eğitiminin ardından anne çalışmasına ilişkin bulgular tartışılacaktır.

IV.4. Risk alma Davranışı ve Annenin Çalışması

Annenin çalışmasının ergenin risk alma davranışları üzerindeki etkisi de t-testi ile incelenmiş ve çalışanların çocuklarının risk alma davranışı puanının çalışmayanların çocuklarının puanından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Crow ve Crow (1965) annenin çalışmasının kırsal alanda suç üzerinde etkili olmadığını belirtmiştir. Ayrıca çalışmanın annenin çocuğu ile kurduğu iletişim, disiplin ve demokrasiyi etkilemediğini belirtmiştir.

Murray ve arkadaşlarının çalışmasından Hawkins, Catalona ve Miller'in (1992) aktardığı sonuçlar annenin çalışmasının risk alma davranışı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmektedirler. Yenisey'in (1999) çalışmasında da çalışan annelerin çocuklarının risk alma davranışları yüksek bulunmuştur.

Araştırma sonucu anne eğitiminin risk alma davranışı sergilemeyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Annelerin çalışması da anne eğitimi ile ilişkili olan bir durumdur. Eğitim, anne ve baba eğitimi ile ilgili bulguların tartışıldığı bölümde de görüldüğü gibi risk alma davranışlarının artmasına yolaçmaktadır.

IV.5. Risk Alma Davranışı ve Kardeş Sayısı

Kardeş sayısı 1-3 arası olan ergenler kardeş sayısı daha fazla olan ergenlerden daha fazla risk alma davranışı bildirmektedirler. Bu değişkenin anne ve baba eğitimi ile ilgili olduğu düşünülmüştür. Eğitim arttıkça çocuk sayısı azalmakta ve risk alma davranışı artmaktadır. Anne baba eğitimi bölümünde tartışıldığı gibi eğitim çocukta bağımsızlığın teşvik edilmesine yol açmaktadır.

Anne-baba eğitiminin yüksek olması sosyo-ekonomik durumun artmasına, annenin çalışmasına ve doğum kontrolü yani az kardeş sayısına neden olan bir değişkendir. Bu değişkenler risk alma davranışı ile de benzer ilişkiler göstermişlerdir. Tüm bu değişkenler arttıkça risk alma davranışı artmaktadır. Dolayısıyla kardeş sayısının azlığı ile risk alma davranışı arasında gözlenen ilişkinin anne-babanın eğitim durumundan kaynaklanmış olması mümkün görünmektedir.

IV.6. Aile İlişkileri

ABEİE'nde yüksek puan alan ergenler aile içinde yüksek çatışma bildirmektedirler. Aile ilişkilerinin bir standart sapma altında ve bir standart sapma üstünde puan alanlar karşılaştırıldığında örneklemin bu iki ucunun risk alma davranışlarının farklılaştığı görülmüştür. Aile ilişkilerinde çatışma bildirenler aynı zamanda yüksek risk alma davranışı da bildirmektedirler.

Ayrıca iki ölçek arasında yapılan korelasyon analizinde de aralarında .28'lik bir ilişki bulunmuştur. Böylece ailede çatışma içeren ilişkiler arttıkça risk alma davranışları da artmaktadır. Bu bulgu literatürdeki pek çok çalışmanın bulgusuyla da tutarlıdır. ABEİE'ni geliştiren Robin, Koepke ve Moye (1990) bu ölçekle yaptıkları çalışmada dışa yönelik problem davranış gösteren grubun, normal ve iyi uyum gösteren ergenlere göre daha fazla çatışma bildirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, Davis, Hops, Alpert ve Sheeber (1998) da benzer bulgular sunmaktadırlar. Aile ilişkilerini inceleyen pek çok çalışma mevcuttur ve risk alma davranışı ve aile ilişkilerine ilişkin araştırmalar

bölümünde de sunulan pek çok çalışma ailedeki olumsuz özelliklerin (Olson (1986) ve Vickers (1994) dengeli olmayıp aşırı uçlarda olan ailelerin; Kerig (1995) üçgenleşme ve detone olan ailelerin; Wang (1994) aile desteğinin; Campo ve Rohner (1992) ergenin hissettiği kabul düzeyinin; Fisher ve Feldman (1998) ve Turner, Irwin, Tschann ve Millstein (1993) duygusal uzaklığın risk alma davranışını arttırdığını belirtmektedir.

Aile ilişkileri ergenin risk alma davranışına katılıp katılmamasında önemli bir yere sahiptir. Kandel'e (1985) göre aile ilişkileri ergen üzerinde akran etkisini de olumlu yönde etkileyebilen bir rol de üstlenebilmektedir. Ayrıca aile ergenin akran seçimini de etkileyebilmektedir.

IV.7. Risk Alma Davranışı ve Aile Bütünlüğü

Araştırmada yanıt aranan sorulardan birisi de aile bütünlüğünün risk alma davranışları üzerinde etkili olup olmadığıdır. Araştırmanın bu konudaki sonuçları Turner, Irwin , Tschann ve Millstein (1993) ve Zimiles ve Lee (1991) sonuçlarına paralel biçimde, parçalanmış ailesi olan ergenlerin, ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerden daha fazla risk alma davranışı gösterdiklerini belirtmektedir. Parçalanmış aileye sahip ergenlerin risk alma davranış puanı 51.52 iken bütün aileye sahip ergenlerin risk alma davranış puanı ortalaması 48.80'dir. Bu bulgu Martin'nin (1987) aktardığı gibi tek ebeveynin çocuklara zaman ve emek verme konusunda yetersiz kalacağı ve çocuğunu olası tehlikelere karşı uyaramayacağı, ona güvenli yolları öğretmeyeceği yorumuyla da açıklanabilmektedir. Tek ebeveynle yaşayan ergen daha az izlenebilir ve daha az destek alabilir bu nedenle de risk alma davranışları yüksek olabilir.

Problemlerin yaşandığı ailelerden gelen ergenlerin daha fazla risk alma davranışı gösterdiğine ilişkin araştırmalar (Davis, Hops, Alpert ve Sheeber (1998), Turner, Irwin, Tsclen ve Millstein (1993)) risk alma davranışı ve aile ilişkileri bölümünde sunulmuştur. Parçalanmış ailelerin büyük bölümünde de ayrılıkların çatışma döneminin ardından gerçekleştiği düşünüldüğünde ergenlerin sadece ayrılık sonrası tek ebeveynle

yaşama sonucu değil, ayrılık öncesi yaşanan süreç nedeniyle de yüksek risk alma davranışında bulunmaları olasıdır.

Son olarak Mednick, Baker ve Carothers (1990) boşanma sonrası ergenin yaşamında başka değişikliklerin (ebeveynin yeniden evlenmesi, sosyo-ekonomik durumda değişme, aileye bir büyüğün katılımı v.b.) yaşanmasının risk alma davranışını arttırdığını belirtmektedir. Bu gibi değişkenler yanısıra ergenler boşanma sonrası ev, semt, okul dolayısıyla arkadaş değiştirmiş olabilirler. Ancak bu çalışmada bu tür değişkenler konusunda bilgi toplanmamıştır. Yine de Mednick, Baker ve Carothers'ın (1990) belirttiği gibi yaşamış olabileceği değişikliklerin ergenin davranışlarını etkilemiş olması olası görünmektedir.

Şimdi de aile ile ilgili bir başka değişkenin bulgularının tartışılmasına geçilmektedir, tartışılacak ilk bulgu aile içi fiziksel ya da sözel şiddettir.

IV.8. Risk Alma Davranışı ve Aile içi Fiziksel ya da Sözel Şiddet

Ailelerinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşayan ya da tanık olan ergenlerin risk alma davranışlarında bir farklılık olup olmadığı incelenmiş ve aile içinde sözel ya da fiziksel şiddet yaşayan ya da tanık olan ergenlerin risk alma davranış puanlarının ($\bar{X} = 52.17$) ailelerinde şiddet yaşanmayan ergenlerin puanlarına ($\bar{X} = 48.14$) oranla yüksek ve istatistiksel düzeyde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu sonuç daha önce yapılan araştırma sonuçlarıyla tutarlıdır. Stenberg, Lamb, Greenbaum ve ark. (1992), Loeber, Farrington, Loeber ve ark. (1998) sözel veya fiziksel şiddet yaşanan ailelerde şiddetin Sosyal Öğrenme Kuramı ile açıklanan davranış öğrenmeye katkısı yanısıra şiddetin varlığının aile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği ve iletişimi bozacağı dolayısıyla Davis, Hop, Alpert ve Sheeber (1998) ile Martin'in (1987) belirttiği gibi risk alma davranışlarını arttıracakı düşünülmüştür.

IV.9. Risk Alma Davranışı ve Sabıka

Aileyle ilgili özelliklerden birisi olarak ailede sabıkası olan bir bireyin varolmasının ergenin risk alma davranışlarını etkileyip etkilemeyeceği sorusunu yanıtlamak amacıyla yapılan t-teti sonucu ailesinde sabıkalı birey olan ve olmayan ergenlerin risk alma davranışı puanlarının farklılaştığı görülmüştür. Ailesinde sabıkalı birey olan ergenlerin risk alma davranış puanları ($\bar{X} = 55.70$), olmayan ergenlerin risk alma davranış puanlarından ($\bar{X} = 48.76$) farklılaşmaktadır. Bu sonuç Mednick, Baker ve Carothers (1999) ve Loeber, Farrington, Loeber ve ark. (1998) sonuçlarıyla benzerdir. Sabıkası olan birey bulunan ailede büyüyen ergen, kuralların ihlal edilebileceğini öğrenecektir. Üstelik çevre de bu davranışı onaylıyorsa bu tür davranışlar onay beklentisiyle de gerçekleştirilebilir. Ergen ailedeki bu bireyi model alıp taklit ederek risk alma davranışlarını arttıracaktır.

IV.10. Risk Alma Davranışı ve Alkol

Ergenin ailesinde sık alkol kullanan bireyin olması ergenin risk alma davranışlarını farklılaştırmakta mıdır? Bu soruyu yanıtlamak için yapılan t-testi sonucu sık alkol kullanan bireyin olduğu ailelerden gelen ergenlerin risk alma davranış puanlarının ($\bar{X} = 53.72$), ailelerinde sık alkol kullanan birey olmayan ergenlerin risk alma davranış puanlarından ($\bar{X} = 48.66$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç Kandel'in (1985) ve Loeber, Farrington, Loeber ve ark. (1998) bulgularıyla benzerdir. Alkol kullanan bireyin varlığı ergenin bu davranışla ilgili tutumlarını, inançlarını etkileyecektir. Ergen ailede alkol kullanan kişiyi model alarak taklit edilebilir. Hatta bu davranış ebeveynler tarafından olumlu da karşılanabilir.

IV. 11. Risk Alma Davranışı ve Evden Kaçma

Araştırmada evden kaçan ve kaçmayan ergenlerin risk alma davranışında farklılık olup olmadığı da incelenen konular arasındadır. Evden kaçan ergenlerin risk alma davranışı puanı (61.05), evden kaçmayan ergenlerin puanlarından (48.27) yüksek bulunmuştur.

Araştırma sonuçları Ringwalt, Green ve Robertson'un (1998) bulgularıyla tutarlıdır. Evden kaçan ergenler kaçmayanlardan daha çok risk alma davranışı göstermektedirler. Crespi ve Sabatelli'nin (1993) de belirttiği gibi bu çalışma sokakta kalmanın risk davranışlarını öğrenme konusunda bir etken olduğunu doğrulamaktadır.

Aynı zamanda evden kaçan ergenler daha çok evdeki ebeveynlerinden kaçmaktaysalar o zaman aslında problem yaşanan evlerde yaşamaktadırlar. Davis, Hops, Alpert ve Sheeber (1998) ve Hawkins Catalona ve Miller'in (1992) çatışma yaşanan evlerde yaşayan ergenlerin daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini belirttiği üzere bu nedenle de risk alma davranışları yüksek olabilecektir.

IV.12. Risk Alma Davranışı ve Ergenin Okul Dışı Bir İşte Çalışması

Araştırmada okul dışında bir işte çalışan ergenlerin çalışmayanlara kıyasla daha fazla risk alma davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Bu sonuç Steinberg ve Avenevoli'nin bulguları ile tutarlıdır. Steinberg ve Avenevoli (1998) çalışmalarında ergenin okul dışında bir işte çalışmasının risk alma davranışlarını arttırdığı ve çalışma süresi arttıkça da risk alma davranışlarının arttığını belirtmektedirler.

IV.13. Risk Alma Davranışı ve Sınıfta Kalma ve Devamsızlık

Aile ile ilgili özelliklerin ardından okul yaşantısı ile ilgili değişkenler ve risk alma davranışı arasındaki ilişkilere ilişkin sonuçlar tartışılacaktır.

Sınıfta kalan ergenler sınıfta kalmayan ergenlere oranla daha fazla risk alma davranışı göstermektedir. Okul yaşantısıyla ilgili bir diğer analiz ise ergenlerin okula devamsızlığı ve risk alma davranışı arasındaki ilişkiyi açıklamaya yöneliktir. Okula devamsızlık yapmayanlar, süresi ne olursa olsun devamsızlık yapanların tümünden daha az risk almaktadırlar. Devamsızlık arttıkça da risk alma davranışı artmaktadır. Araştırmanın bu iki değişkene ilişkin bulgusu literatürdeki sonuçlarla tutarlıdır. Paetsch ve Bertrand (1997), Wentzel ve Caldwell (1997), Jones ve Heaven (1998), Uluğtekin (1991), Yavuzer (1992) ve Türkeri'nin (1995) bulguları da okula devam ve başarısızlığın risk alma davranışı ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Devamsızlık yapan ve başarısız olan grup daha fazla risk alma davranışı göstermektedir.

IV.14. Risk Alma Davranışı ve Disiplin Cezası

Araştırmanın okulla ilgili incelenen bir diğer değişken ise disiplin cezası alıp almamadır. Disiplin cezası gerektiren suçların büyük bölümü ölçekte yer almaktadır. Bir başka açıdan ise ölçekteki maddelerin neredeyse tümü için disiplin cezası verilmektedir. Dolayısıyla disiplin cezası alanların risk alma davranışı puanlarının yüksek olması beklenmelidir. Sonuçlar da bu beklentiye uygun biçimde disiplin cezası alanların, almayanlara göre daha çok risk alma davranışı gösterdiğini göstermektedir.

Eryiğit ve Doğan (1999) disiplin cezası alanların daha çok kötü ve orta düzeyde başarı gösterdiğini belirtmektedir. Bu çalışmanın bulguları ve yukarıda özetlenen bulgular tutarlıdır.

IV.15. Risk Alma Davranışı ve Akran İlişkileri

Akran ilişkilerinin risk alma davranışı üzerindeki etkisi iki ölçek kullanılarak incelenmiştir. İlki Akran Sapması Ölçeği olup ergenin arkadaşlarının ne kadar risk alma davranışı gösterdiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ölçekten yüksek puan alan ergenlerin arkadaşları, düşük puan alan ergenlerin arkadaşlarına göre daha fazla risk alma davranışı göstermektedirler. Akran Sapması Ölçeğinden bir standart sapma

üstünde puan alanlar ile ölçeğin bir standart sapma altında alanlar olmak üzere iki grup oluşturulmuş ve arkadaşları yüksek ve düşük risk alma davranış puanı alan gruplar kendi risk alma davranışları açısından karşılaştırılmıştır. Arkadaşları risk alma davranışı göstermeyen ergenlerin, arkadaşları risk alma davranışı gösterenlere göre daha az risk alma davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Ayrıca iki ölçek arasında yapılan korelasyon analizinde arkadaşın risk alma puanı arttıkça ergenin kendisinin risk alma davranış puanının attığı görülmüştür. İki ölçek arasındaki korelasyon analizi sonucu .57'lik bir korelasyon kat sayısı elde edilmiştir. Bu sonuç Akers ve Lee'nin (1999); Wang (1994), Barber Bolitho ve Bertrand (1999), Paetsch ve Bertrand (1997), Kandel (1985) ve Farrel ve White'in (1998) sonuçlarıyla benzerdir. Araştırmadaki bu sonuca göre Sosyal Öğrenme Kuramının belirttiği gibi ergen birlikte olduğu arkadaşlarını izlemekte, model almakta ve taklit etmektedir.

Arkadaşların davranışları ergenin davranışlarında etkili olmaktadır. Ancak şu hala açık değildir. Acaba risk alma davranışı göstermeye eğilimli ergenler mi risk alma davranışı gösteren arkadaşlar edinmektedir. Kandel'in (1985) belirttiği gibi, ergenler kendilerine benzeyen ergenleri arkadaş olarak seçip ardından da aralarındaki benzerliği artırma çabası gösteriyorlarsa, risk alma davranışı gösterme eğilimi taşıyan ergenler üzerindeki akran etkisi her zaman bu tür davranışların artmasına; risk alma eğilimi düşük olan ergenler üzerindeki akran etkisi her zaman bu davranışların sınırlanmasına yölecektir mi? Arkadaşlarla ilişkideki tek etkili faktör bu olabilir mi? Bu konuda Sosyal Kontrol Kuramı arkadaşların davranışları yanısıra arkadaşlarla etkileşimin de önemli olduğunu belirtmektedir.

Ergenlik döneminde arkadaşlık Hartup ve Stevens'in (1997) belirttiği gibi arkadaşları toplumsallaştırma ve yaşla ilgili görevleri gerçekleştirmede etkili olmaları yanısıra duygusal olarak ilişki kurdukları kendi benlik duyguları için destek sağladıkları bir gruptur. Arkadaşlar arasında kurulan ilişkinin biçimi de arkadaşlar arasındaki uymayı etkileyecek bir faktör olmalıdır. Arkadaşlar arası bağlanmayı ölçmek amacıyla bu çalışmada Akran İlişkileri Ölçeği kullanılmıştır. Akran İlişkileri Ölçeğinin bir standart sapma altında ve bir standart sapma üstünde puan alan gruplardan iki grup

oluşturmuştur. Bu iki grup risk alma davranışları açısından karşılaştırılmıştır. Akran ilişkileri Ölçeğinden yüksek puan alan yani arkadaşları ile bağlanması yüksek olan ergenler, Arkadaş İlişkileri Ölçeğinden düşük puan alan yani arkadaşlarıyla bağlanması düşük olan ergenlerden daha az risk alma davranışı göstermektedirler. Ayrıca iki ölçek arası yapılan korelasyon analizinde aralarında -0.18 olan ve istatistiksel açıdan da anlamlı olan bir değer elde edilmiştir. Akranlararası bağlanmanın risk alma davranışı üzerindeki etkisini inceleyen Sletta, Valas, Skaalvik ve Substand (1996), Bernth ve Perry (1990) ve Wentzel ve Caldwell'in (1997) sonuçları da bu araştırmanın sonuçlarıyla tutarlıdır. Bu çalışmalarda da olumlu akran ilişkileri risk alma davranışlarının azalmasına, olumsuz akran ilişkileri ise risk alma davranışlarının artışına neden olmaktadır. Bu sonuçlar; akranlara güçlü bağlanmanın risk alma davranışını azaltacağını iddia eden Sosyal Kontrol Kuramının tezini desteklemektedir.

IV.16. Regresyon Analizi

Risk alma davranışını öngören değişkenleri belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon denklemine giren değişkenler sırasıyla şunlardır; akran sapması ölçek puanı, cinsiyet, akran ilişkileri ölçeği puanı, evden kaçma, baba eğitimi, devamsızlık, ABEİE puanı, disiplin cezası, sosyo-ekonomik düzey ve ergenin okul dışında bir işte çalışması. Bu on değişken risk alma davranışının %49'unu açıklamaktadır. Risk alma davranışında en çok katkı akranlara aittir. Baba eğitimi, ve sosyo-ekonomik düzey değişkeni de denkleme girmişlerdir. Aile ilişkileri ve evden kaçma da aile ilgili risk faktörünü etkileyen değişkenler olarak sayılabilir. Okulla ilgili değişkenlerden ise devamsızlık ve disiplin cezası değişkenleri denkleme girmiştir. Ergenin bir işte çalışması değişkeni de regresyon denkleminde yer almaktadır. Oysa araştırmanın sonuçlarında üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin daha çok risk aldığı görülmektedir. Çalışan ergenlerin ise çoğu alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydedir. Ergenin okul dışında bir işte çalışması ve diğer değişkenlerin üç sosyo-ekonomik düzeylerdeki dağılımları Ek 8'de tablo 1'de sunulmaktadır. Ayrıca her sosyo-ekonomik düzey için regresyon analizi tekrar yapılmıştır ve regresyon tabloları Ek 9'da sunulmaktadır. Bu analizlerde sosyo-ekonomik düzey dışındaki diğer değişkenler

analize dahil edilmiştir. Ergenin bir işte çalışması değişkenini alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin regresyon analizi denklemine girdiği oysa üst sosyo-ekonomik düzeyde denklemine girmemektedir. Bundan başka ilginç bir bulgu da orta sosyo-ekonomik düzey için yapılan regresyon analizi denklemine baba eğitimi girmiş olmasıdır. Ancak bu değişken diğer iki sosyo-ekonomik düzeydeki regresyon denklemlerinde bulunmamaktadır. Bu da hem alt hem de üst sosyo-ekonomik düzeyle benzer özellikler taşıyan orta sosyo-ekonomik düzeyde diğer iki sosyo-ekonomik düzeyden farklı olarak risk alma davranışının artmasına neden olan değişken baba eğitimi olmuştur. Arnett ve Kağıtçıbaşı'nın (1993) belirttiği gibi eğitim ebeveynin çocuğa yönelik davranışlarını oldukça etkilemektedir. Denkleme anne yerine baba eğitimi değişkeninin girmesi ise toplumumuzun erkek egemen bir toplum olması pek çok konudaki kararın hala erkek tarafından verilmesi ile açıklanabilir.

IV.17. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 12-18 yaş grubunda okula devam eden ergenlerin risk alma davranışı göstermelerinde etkili olabilecek aile, arkadaş ve okulla ilgili özellikler incelenmiştir.

Araştırmanın sonuçları aşağıda özetlenecektir.

- 1- Cinsiyet ve yaş ile risk alma davranışı ilişkilidir.
- 2- Sosyo-ekonomik düzey ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 3- Anne ve baba eğitim derecesi ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 4- Annenin çalışması ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 5- Kardeş sayısı ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 6- Aile bütünlüğü ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 7- Ailede sözel ya da fiziksel şiddetin yaşanması ile risk alma davranışı arasında ilişki bulunmuştur.
- 8- Ergenin evden kaçması ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 9- Ergenin okul dışında bir işte çalışıp çalışmaması ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.

- 10-Okula devamsızlık ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 11-Sınıfta kalma ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 12-Disiplin cezası alma ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 13- Aile ilişkileri ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 14-Arkadaşların risk alma davranışı ile ergenin risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 15-Arkadaşlarla kurulan ilişki ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur.
- 16-Tüm örnekleme risk alma davranışını yordamak amacıyla yapılan regresyon analizinde regresyon denkleminde sırasıyla; akran sapması ölçek puanı, cinsiyet, akran ilişkileri ölçeği puanı, evden kaçma, baba eğitimi, devamsızlık, ABEİE puanı, disiplin cezası, sosyo-ekonomik düzey ve ergenin okul dışında bir işte çalışması değişkenler girmiştir. Bu değişkenler risk alma davranışının %49'unu açıklamaktadır.

Bu sonuçlara toplu olarak bakıldığında ergenlikte risk alma davranışı ile ilgili dört alana dikkat çektikleri görülebilecektir.

Öncelikle sosyo-ekonomik durum, anne-baba eğitimi, anne çalışması ve kardeş sayısı değişkenleri birlikte düşünüldüğünde kentleşme ve modernleşmeye işaret etmektedirler. Artan eğitim ve sosyo-ekonomik düzey ebeveyn izin vericiliğinin ve hoşgörüsünün artmasına ve daha az ceza vermesine yol açtığı için ergenlerin risk alma davranışlarının artmaya yol açtığı düşünülmüştür. Ayrıca, şehir merkezinde yaşayan ve maddi olanaklara sahip ergenler için bu tür davranışları gerçekleştirmek daha kolay (maddi olanaklara sahip olma, ebeveynin arabası olması, disko, bar, meyhane gibi mekanlara yakınlık) olacaktır.

Ancak yukarıdaki bulgu ve değerlendirmeye çelişen bir sonuç bulunmaktadır. Bu da okul dışı bir işte çalışan ergenin risk alma davranışlarının çalışmayan ergenlere göre daha yüksek olmasıdır. Oysa çalışan ergenlerin hemen hemen hepsi alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunmaktadır. Bu durum, ergenin evden uzak olması nedeniyle aile

kontrolünün azalmasının ve işyerinde edindiği modellerin (usta, kalfa ve diğer çıraklar) bir sonucu olabilir.

Bu iki değişken aile kontrolünün, risk alma davranışlarındaki önemini göstermektedir. Ancak bu sonuçların ailenin aşırı kontrolünü önerdiği de düşünülmemelidir. Bu konu başlangıçta ergenlik kuramları bölümünde tartışılan bu dönemin bir arayış ve deneme dönemi olması ve ergenin gelişiminde bu çabaların önemi belirtilmiştir. Anne-babann aşırı yasaklayıcı değil ergeni izleyen ve olumsuz gördüğü durumlarda yol gösterici ve model rolü üstlenen bireyler olmaları doğru olacaktır.

İkinci olarak; ailede yaşanan problemler, boşanma, aileiçi sözel ya da fiziksel şiddet, alkolik birey, sabıkalı birey gibi değişkenler de ergenlerle çalışanların ve ebeveynlerin dikkat etmesi gerekli özelliklerdir. Bu nedenle ergenin aile problemlerinin çözümü konusunda yapılan yardımlar risk alma davranışlarını da etkileyecektir.

Üçüncü olarak; devamsızlık, sınıfta kalma ve disiplin cezası alma gibi yaşantıları olan öğrenciler konusunda eğitimci ve ebeveynlerin risk alma davranışı konusunda ve gerekiyorsa onları risk alma davranışlarına yönelten etkenler konusunda dikkatli olmaları önemlidir.

Önemli bir alan da arkadaşlardır. Yetişkinler risk alma davranışları konusunda genellikle arkadaşların sorumlu olduğunu düşünmektedirler. Arkadaş ve ergen risk alma davranışları arasında görülen yüksek pozitif ilişki, bu görüşün belki de doğru olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu ilişkinin nedeni bu tür davranışlara meyilli gençlerin birararaya gelmesi de olabilir. Arkadaşlar Kandel'in (1985) belirttiği gibi öncelikle benzerlerini arkadaş olarak seçip ardında da bu benzerliği arttırmak için çaba gösteriyorlarsa iki seçenek de doğru olabilir. Dolayısıyla sadece arkadaşı sorumlu tutmak yerine, ergeni bu gruba ve davranışa eğilimli kılabilecek özellikler de incelenmelidir (risk algısı, dürtüsellik, problem çözme becerileri v.b.).

Ayrıca bu davranışlardan arkadaşları sorumlu tutmanın sonucu olarak ebeveynler genellikle ergenin arkadaşlarını eleştirme, onlarla ilişkilerini sınırlandırma biçiminde davranışlarda bulunmaktadır. Oysa ergenin arkadaşlarıyla kurduğu olumlu yakın ilişkinin risk alma davranışlarının azalmasına yol açtığı bu araştırmanın sonuçlarında görülmektedir.

Bu araştırma, risk alma davranışlarını azaltma konusunda bir müdahale çalışması olmadığı için çok net öneriler sunmak mümkün değildir. Ancak en sık sergilenen davranışların alkol kullanma, dürtü kontrolünden kaynaklanabilecek şiddet davranışları ve trafikte hızlı araç kullanmaya ilişkin davranışlar olduğu dikkate alındığında bu davranışlara yönelik eğitim ve önlem projeleri geliştirilebilir.

Ayrıca elde edilen sonuçlara bakıldığında aile, arkadaş ilişkilerinde sorun yaşayan ergenlerin bu sorunlarına yönelik destek almalarının da risk alma davranışlarının azalmasına yardım edebileceği düşünülmüştür.

Akademik yaşamda başarısızlık ve çeşitli sorunlar yaşayan ergenlere yardım etmek gereklidir. Bu yardım akademik destek olabileceği gibi sorunun kaynağına göre okulları ergenlerin beklentilerine ve ihtiyaçlarına göre düzenlemek de olabilir ve bu önlemler risk alma davranışlarının azalmasına katkıda bulunabilir.

Ayrıca modellerin de önemine işaret etmektedir. Bu nedenle ergenlere daha olumlu davranışlar gösteren modeller sunulmalıdır.

Bunların dışında ebeveynlerin, okulların ve yerel yönetimlerin, ergenlerin ortak faaliyet düzenleyebilecekleri olanakları sağlamaları önemlidir. Bu tür faaliyetler ergenlerin arkadaş ilişkilerini arttırmalarına ve birlikte yapacakları hoşlarına giden çeşitli faaliyet olanakları bulmalarına neden olacağından risk alma davranışlarının da azalmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada ele alınmayan ancak risk alma davranışı üzerinde etkili olabilecek pek çok faktör bulunmaktadır. Ergenin davranım bozukluğu, hiperaktivite, heyecan arama eğilimi gibi kişilik özellikleri ele alınmamıştır. Ergenin risk algısı, davranış konusundaki tutumları, anne-babasının tutumları da risk alma davranışlarını etkileyebilecektir.

Bu çalışmada sosyo-ekonomik durum ve anne-baba eğitim düzeyinin öncelikle anne-baba izin vericiliğini etkilediğini dolaylı biçimde risk alma davranışını da etkilediği düşünülmüştür. Ancak bunun da bir araştırma ile sınanması gereklidir.

Ayrıca risk alma davranışında önemli kriterlerden biri davranışın süreklilik kazanıp kazanmamasıdır (sürekli alkol kullanımı ya da okuldan kaçma gibi). Risk alma davranışlarını bir iki kez deneyen ve sürekli yapanlar arasındaki farklılıklar neler olabilir? Bu konunun da incelenmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agnew, R. (1985). Social control theory and delinquency: A longitudinal test. *Criminology*, 23; 47-61.
- Ağakay, M. A. (1966). T.D.K. Türkçe Sözlük. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- Akers, R. L., Lee, G. (1999). Age, social learning, and social bonding in adolescent substance use. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, 19; 1-25.
- Arnett, J. (1992). Reckless Behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review*, 12; 339-373.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54; 317-326.
- Arnett, J., Jensen, L. B. (1993). Cultural bases of risk behavior: Danish adolescents. *Child Development*, 64; 1842-1855.
- Aşar, G., Kirazoğlu, E. (1999). *Okul başarısı ve disiplin suçları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış E. Ü. Edebiyat Fakültesi Çocuk Suçluluğu Lisans Dersi Çalışması.
- Atasoy, S. (2000). *Ekolojik kuram ve ergenlik*. Yayınlanmamış E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisans Semineri.
- Bandura, A. (1980). The stormy decade: Fact or fiction. Editor: Muuss, R. E. *Adolescent Behavior and Society*. 3rd Ed. New York. Random House.

- Barber, J. G., Bolitho, F., Bertrand, L. D. (1999). Interpersonal versus peer group predictors of adolescent drug use. *Children and Youth Services Review*, 21; 565-579.
- Bayraktar, F. (2000). *Kültürel antropoloji ve ergenlik*. Yayınlanmamış E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Gelişim Psikolojisi Yüksek Lisans Semineri.
- Benedict, R. (1980). Continuities and discontinuities. Editor: Muuss, R. E. *Adolescent Behavior and Society*. 3rd Ed. New York. Random House.
- Berndt, T. J., Perry, T. B. (1990). Distinctive and effects of early adolescent friendships. Ed.: Montemayer, R., Adams, G.R., Gullota, T.P. *From childhood to adolescence: A transitional period*. California. Sage Publication.
- Bilgin, F. N. (1989). Lise öğrencilerinin kaygı ve uyum düzeyleri ile bazı değişkenlerin sigara içme alışkanlıklarına etkisi. *Türkiye'de ergenlik dönemi araştırmaları bibliyografyası* (1980-1984), Cilt:2.
- Bilir, Ş., Mağden, D. (1984). Ankara şehir merkezindeki liselerin ikinci sınıf öğrencilerinin sigara-alkol ve ilaç alma alışkanlığının araştırılması. *Türkiye'de ergenlik dönemi araştırmaları bibliyografyası* (1980-1984), Cilt:2.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. London. 9. print. Harvard University Press.
- Campo, A. T., Rohner, R. P. (1992). Relations between perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment, and substance abuse among young adults. *Child Abuse & Neglect*, 16; 429-440.

- Cebiroğlu, R., Gökhan, C., Yurtbay, T., Dinçer, T., Berksoylu, B. (1979). *A study of social and aggressive factors in normal and delinquent*. VI. Congress of the European Union of Paidopsychiatrists.
- Chen, C., Greenberger, E., Lester, J., Dong, Q., Guo, M. S. (1998). A cross-cultural study of family and peer correlates of adolescent misconduct. *Developmental Psychology*, 34; 770-781.
- Cloutier, R. (1997). Ergenlik psikolojisinde kuramlar. *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27;874-904. Çev.: Onur, B.
- Coleman, J. S. (1980). The adolescent subculture and academic achievement. Editor Muuss, R. E. *Adolescent Behavior and Society*. 3rd Ed. New York. Random House.
- Crespi, T. D. Sabatelli, R. M. (1993). Adolescent runaways and family strife: a conflict-induced differentiation framework. *Adolescence*, 28; 867-878.
- Crow, L. D., Crow, A. (1965). *Adolescent development and adjustment*. U. S. A. McGraw-Hill Book Company.
- Davis, B. T., Hops, H., Alpert, A., Sheeber, L. (1998). Child responses to parental conflict and their affect on adjustment a study of triadic relations. *Journal of Family Psychology*, 12; 163-167.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük: Çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. İstanbul. 1. baskı. Sistem Yayıncılık.
- Elkind, D. (1980). Egocentrism in adolescence. Editor: Muuss, R. E. *Adolescent Behavior and Society*. 3rd Ed. New York. Random House.

- Erwin, P. (2000). *Çocuklukta ve ergenlikte arkadaşlık*. Çev.: Akınhay, O. İstanbul. 1. baskı. Alfa Yayınları.
- Eryiğit, B. G., Doğan, E. (1999). *1994-1998 yılları arasında disiplin cezası almış öğrencilerin işledikleri suçlar ile öğrencilerin başarı durumu, aile yapısı ve sosyo-ekonomik durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış E. Ü. Edebiyat Fakültesi Çocuk Suçluluğu Lisans Dersi Çalışması.
- Eryüksel, G. N. (1996). *Ana-baba ve ergen ilişkilerinin problem çözme iletişim becerileri, bilişsel çarpıtmalar ve aile yapısı açısından incelenmesi*. E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. .
- Evans, R. I. (1999). *Jean Piaget: İnsan ve fikirleri*. Çev.: Çiftçioğlu, Ş. Ankara. 1. Baskı. Doruk Yayıncılık.
- Farafalı, B., Akün, E. (1999). *Sosyo-ekonomik düzeyi farklı okullarda disiplin suçlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış E. Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Çocuk Suçluluğu Lisans Dersi Çalışması.
- Farrel, A.D., White, K. S. (1998). Peer influences and drug use among urban adolescents family structure and parent-adolescent relationship as protective factors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66; 248-258.
- Fisher, L., Feldman, S.S. (1998). Familial antecedents of young adult health risk behavior. *Journal of Family Psychology*, 12; 66-80.
- Fitzpatrick, K. M. (1997). Fighting among American's youth: A risk and protective dactors approach. *Journal of Health and Social Behavior*, 38; 131-148.

- Gallatin, J. (1995). Ergenlik kuramları. Editor: Adams, J. F. *Ergenliği anlamak..* Çev.: Onur, B. Ankara. 1. Baskı. İmge Kitabevi.
- Gander, M. J., Gardiner, H. W. (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi*. Çev.: Dönmez, A., Çelen, N. Onur, B.1. baskı. Ankara. İmge Kitabevi.
- Gardner, L. Shoemaker, D. J. (1989). Social bonding and delinquency: a comparative analysis. *The Sociological Quarterly*, 30; 481-500.
- Gençtan, E. (1993). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar*. İstanbul. 9. Basım. Remzi Kitabevi.
- Grotevent, H. D. (1995). Kişilik gelişimi. Editor: Adams, J. F. *Ergenliği anlamak..* Çev.: Onur, B. Ankara. 1. Baskı. İmge Kitabevi.
- Hartup, W. W., Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin*, 121; 335-370.
- Hawkins, J. D., Catalona, R. F., Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood. *Psychological Bulletin*, 112; 64-105.
- Honess, T. M., Charman, E. A., Cicognani, B. Z., Xerri, M. L., Jackson, A.E., Bosma, H. A. (1997). Conflict between parents and adolescents: Variation by family constitution. *British Journal of Developmental Psychology*, 15; 367-385.
- Işık, İ. Y., Yasak, Y. (1997). *Driver behavior profile in Turkey: Relationship between driver behaviour and risk taking*. Driver Improvement 6. Internationaler Workshop.

- Jelalian, E. Spirito, A., Rasile, D., Vinnick, L., Rohrbeck, C., Arrigan, M. (1997). Risk taking, reported injury, and perception of future injury among adolescents. *Journal of Pediatric Psychology*, 22; 513-531.
- Jessor, R. (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. Editör: Jessor, R. 1.ed. Cambridge. Cambridge University Press.
- Jones, S. P., Heaven, P. C. L. (1998). Psychological correlates of adolescent drug-taking behavior. *Journal of Adolescence*, 21; 127-14.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1993). *İnsan-Aile-Kültür*. İstanbul. 2. Basım. Remzi Kitabevi.
- Kandel, D. B. (1985). On processes of peer influences in adolescent drug use: A developmental perspective. *Alcohol and Substance Abuse in Adolescence*, 139-163.
- Kaner, S. (1991). *Gerçeklik terapisinin ve psikodramanın antisosyal davranış gösteren gençlerin benlik algıları ve empati düzeylerine etkisi*. Ankara Üniversitesi. Eğitimde Psikolojik Hizmetler Yayınlanmamış doktora Tezi.
- Kaner, S. (2000). Kuraldışı Davranış Ölçeği Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi (İncelemede)*.
- Kaya, S. (1995). *Suç işlemiş ergenlerde denetim odağı ve problem çözme yeteneğinin incelenmesi*. E.Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Kerig, P. K. (1995). Triangles in the family circle: Effects of family structure on marriage, parenting, and child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 9; 28-43.

- Kozcu, Ş. (1987). Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı. *E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını: Seminer*, 5;80-94.
- Lavery, B., Siegel, A.W., Cousins, J. H. Rubovits, D. S. (1993). Adolescent risk-taking: An analysis of problem behaviors in problem children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 55; 277-294.
- Loeber, R., Farrington, D. P., Loeber, M. S., Kammen, W. B. V. (1998). Multiple risk factors for multiproblem boys: Co-occurrence of delinquency, substance use, attention deficit, conduct problems, physical aggression, covert behavior, depressed mood, and shy/withdrawn behavior. Editör: Jessor, R. (1998). *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. 1st ed. Cambridge. Cambridge University Press.
- Machamer, A. M., Gruber, E. (1998). Secondary school, family, and educational risk: comparing American Indian adolescents and their peers. *The Journal of Educational Research*, 91; 357-369.
- Marcus, R. F. (1996). The friendships of delinquents. *Adolescence*, 31; 145-158.
- Marcus, R. F. (1999). A gender-linked exploratory factor analysis of antisocial behavior in young adolescents. *Adolescence*, 34; 33-46.
- Marom, R. B., Austin, L., Fischhoff, B., Palmgren, C., Quadrel, M. J. (1993). Perceived consequences of risky behaviors: Adults and adolescents. *Developmental Psychology*, 29; 549-563.
- Martin B. (1987). Developmental Perspectives on family theory and psychopathology. Editor: Jacob, T. *Family Interaction and Psychopathology*. New York. Plenum Press.

- Mednick, B.R., Baker, R. L., Carothers, L. E. (1990). Patterns of family instability and crime the association of timing of the family's disruption with subsequent adolescent and young adult criminality. *Journal of Youth and Adolescence*, 19; 201-220.
- Moore, S. M., Gullone, E. Konstanski, M. (1997). An examination of adolescent risk-taking using a story completion task. *Journal of Adolescence*, 20; 369-379.
- Muus, R. E. (1975). *Theories of Adolescence*. New York. 3rd Ed. Random House, Inc.
- Muuss, R. E. (Ed.) (1980). *Adolescent Behavior and Society*. 3rd Ed. New York. Random House.
- Nye, F. I., Short, J.F., Olson, V. 81966). Socio-economic status and delinquent behavior. Editor: Giallombardo, R. *Juvenile delinquency*. New York. John Wiley and Sons, Inc.
- Oflazoğlu, F. A. (2000). *Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerde kimlik statülerinin incelenmesi*. E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Olson, D.H. (1986). Circumplex Model VII: Validation studies and FACES III. *Family Process*, 25; 337-351.
- Onat, E. (1995). *Suç işlemiş ve suç işlememiş ergenlerin benlik denetimi açısından farklılaşması*. E.Ü. Edebiyat Fakóltesi Psikoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Onur, B. (1997). *Gelişim Psikolojisi*. 4. baskı. Ankara. İmge Kitabevi.

- Önder, Ö. R. (1984). *Lise öğrencilerinin sigara ve sağlık konusunda bilgi, tutum ve davranışlarına ilişkin araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Paetsch, J. J., Bertrand, L. D. (1997). The relationship between peer, social, and school factors, and delinquency among youth. *Journal of School Health*, 67; 27-32.
- Parsons, J. T., Siegel, A. W., Cousins, J. H. (1997). Late adolescent risk-taking: Effects of perceived benefits and perceived risks on behavioral intentions and behavioral change. *Journal of Adolescence*, 20; 381-392.
- Petraitis, J., Flay, B. R., Miller, T. Q. (1995). Reviewing Theories of adolescent substance use: Organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117; 67-86.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. Çev.: İnal, K. Ankara. 1. Baskı. İmge Kitabevi.
- Rice F. P. (1975). *The Adolescent development, relationships and culture*. Boston. Allyn and Bacon, Inc.
- Ringwalt, C., Green, J. M., Robertson, M. J. (1998). Familial backgrounds and risk behaviors of youth with throwaway experiences. *Journal of Adolescence*, 21; 241-252.
- Robin, A. L., Foster, S. L. (1989). *Negotiating parent-adolescent conflict: A behavioral family systems approach*. New York. The Guilford Press.
- Robin, A.L., Koepke, T. Moye, A. (1990). Multidimensional assesment of parent-adolescent relations. *Psychological Assessment*, 2; 451-459.

- Rockett, I. R. H., Spirito, A., Fritz, G. K., Riggs, S., Bond, A. (1991). Adolescent risk takers: a trauma center study of suicide attempters and drivers. *The International Journal of Social Psychiatry*, 37; 285-292.
- Segal, M., Ember, C., Ember, M. (1997). Aggression, crime, and warfare. Berry, J. W., Segal, M. H., Kağıtçıbaşı, C. (Editors). Handbook of cross cultural psychology: Social behavior and applications. Volume:III (2nd ed.). Needham Heights, MA: Allyn&Bacon.
- Sletta, O., Valas, H., Skaalvik, E., Substand, F. (1996). Peer relations, loneliness, and self-perceptions in school-aged children. *British Journal of Educational Psychology*, 66; 431-445.
- Steinberg, L., Avenevoli, S. (1998). Disengagement from school and problem behavior in adolescence: A developmental-contextual analysis of the influences of family and part-time work. Editör: Jessor, R. *New perspectives on adolescent risk behavior*. 1.ed. Cambridge. Cambridge University Press.
- Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Greenbaum, C., Cicchetti, D., Dawud, S., Cortes, R. M., Krispin, O., Lorey, F. (1992). Effects of domestic violence on children's behavior problems and depression. *Developmental Psychology*, 29; 44-52.
- Şen, M. (1983). *Toplumsallaşma sürecinde eğitim kurumlarıyla ilişkileri açısından suçlu çocuklar*. Yayınlanmamış E. Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Lisans Tezi.
- Tan, M. (1994). Çocukluk dün ve bugün. *Toplumsal tarihte çocuk*. Türk Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul.

- Tartar, G. (1993). *Metropolitan alanda çocuk suçluluğu, İstanbul çevresinde yapılmış bir inceleme*. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Turner, R. A., Irwin, C. E., Tscham, J.M., Millstein, S.G. (1993). Autonomy, relatedness, and the initiation of health risk behaviors in early adolescence. *Health Psychology*, 12; 200-208.
- Türkeri, S. (1995). *Çocuk islahatları ve çocuk cezaevlerindeki çocukların suç işleme nedenleri açısından incelenmesi*. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması.
- Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü çocuk ve yeniden toplumsallaşma*. Ankara. Bizim Büro.
- Vickers, H. S. (1994). Young children at risk: Differences in family functioning. *Journal of Educational Research*, 87; 262-270.
- Wang, A. Y. (1994). Pride and prejudice in high school gang members. *Adolescence*, 29; 279-291.
- Wentzel, K., Caldwell, K. (1997). Friendships, peer acceptance, and group membership: Relations to academic achievement in middle school. *Child Development*, 68; 1198-1209.
- Whitbeck, L. B., Hoyt, D. R., Ackley, K. A. (1997). Families of homeless and runaway adolescents: A comparison of parent/caretaker and adolescent perspectives on parenting, family violence, and adolescent conduct. *Child Abuse & Neglect*, 21; 517-528.
- White, J.L. (1989). *The troubled adolescent*. Boston. Allyn and Bacon.

- Wiley, D. C., James, G., Furney, S., Belver, C. J. (1997). Using the youth risk behavior survey to compare risk behaviors of Texas high school and college students. *Journal of School Health*, 67; 45-49.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk ve suç*. İstanbul. 6. Basım. Remzi Kitabevi.
- Yenisey, G. (1999). *Lise düzeyindeki ergenlerde suçluluk ve suçluluğa yol açan etkenlerin incelenmesi araştırması*. Yayınlanmamış E. Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Çocuk Suçluluğu Ders çalışması .
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik çağı*. İstanbul. 8. Baskı. Özgür. Yayın Dağıtım.
- Yüksel, N., Dereboy, Ç., Çifter, İ. (1994). *Üniversite öğrencileri arasında madde kullanımı*. Türkiye'de Ergenlik Dönemi Araştırmaları Bibliyografyası (1980-1984), Cilt:2.
- Zeytinoğlu, S. (1982). Kültürel antropoloji ve ergenlik. *E. Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Yayını: Seminer*, 1; 133-139.
- Zeytinoğlu, S. (1984). Piaget'in çocukta zihin gelişimi kuramı. *E. Ü. Edebiyat Fakültesi yayını: Seminer*, 2/3; 153-164.s. 163.
- Zimiles, H., Lee, V.E. (1991). Adolescent family structure and educational progress. *Developmental Psychology*, 27; 314-320.

EK 1**KURALDIŞI DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ**

	Hiçbir zaman	1-2 kez	3-4 kez	5 ve üstü
1-Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek				
2-Okul Zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.				
3-Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak.				
4-Okulda sigara içmek				
5-Okuldan kaçmak				
6-Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek				
7-Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak				
8-Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek				
9-Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek				
10-Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak				
11-Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak				
12-Ücret ödmeden sinema, lunapark gibi yerlere girmek				
13-Ücretini ödmeden otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek				
14-Sözlü ya da yazılı sınavlarda fisıldamak.				
15-Sınavlarda kopya çekmek.				
16-Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak				
17-Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.				
18-Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek				
19-Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek				
20-Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak				

EK 1'in DEVAMI

	Hiçbir zaman	1-2 kez	3-4 kez	5 ve üstü
21-Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek				
22-Öfkelendiği zaman eşyalarını kırmak.				
23-Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek.				
24-Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.				
25-Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.				
26-İstedığı bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek				
27-Bir kavga olduğunda kullanılabilir bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak.				
28-Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek.				
29- Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak.				
30-Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödemediği şeyler almak.				
31-Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.				
32-Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak				
33-Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.				
34-Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.				
35-Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak				
36-Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek				
37-Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek				
38-Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek				

EK 2

Aşağıdaki soruları yakın arkadaşlarınızı düşünerek yanıtlayınız. Yakın arkadaşlarınızın kaçını aşağıdaki davranışları son 6 ay içerisinde göstermektedir?

	Hiçbiri	Birkaçı	Yaklaşık Yarı	Yarıdan Fazlası	Çoğu	Hepsi
1-Okula devamsızlık						
2-Kopya çekmek						
3-Hırsızlık yapmak						
4-Yalan söylemek						
5-evden kaçmak						
6-Uyuşturucu satmak						
7-Uyuşturucu kullanmak						
8-Okuldaki kuralları sık sık bozmak						
9-Polisle başı derde girmek						
10-Polis tarafında yakalanmak						
11-Öğretmenle kavga etmek						
12-Okuldan kaçmak						
13-İçki içmek						
14-Sigara içmek						

EK 3

AKRAN İLİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ

Bu ölçek gençlerin arkadaşları ile ilişkilerinde yaşadıklarını ve hissettiklerini ölçmek amacı ile hazırlanmıştır. Sizden ifadeleri okuyup sizin için uygun olan şıkkı işaretlemeniz istenmektedir.

	Her zaman	Sık sık	Arasıra	Nadiren	Hiçbir zaman
1-Arkadaşlarım beni severler					
2-İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim					
3-Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.					
4-Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.					
5-Arkadaşlarımın başı polisle derde girse onları korumak için yalan söylerim					
6-Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla konuşurum.					
7-Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.					
8-Arkadaşlarıma güvenirim.					
9-Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.					
10-Arkadaşlarım bana saygı duyarlar					
11-Arkadaşlarımla birbirimizi çok severiz.					
12-Arkadaşlarım bana ilgi gösterirler.					
13-Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenirler.					
14-Annemin ve babamın beni anlayıp anlamadıklarını arkadaşlarımla konuşurum.					
15-Sorunlarım olduğunda arkadaşlarım bana yardım ederler.					
16-Arkadaşlarım düşüncelerime önem verirler.					
17-Arkadaşlarım beni bir beleya sürükleseler bile yine de onlarla olurum.					
18-En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.					

EK 4**ANNE-BABA VE ERGEN İLİŞKİLERİ ENVANTERİ ERGEN FORMU GENEL
ÇATIŞMA ALT ÖLÇEĞİ**

Aşağıda anne-babanız ve aile hayatınızla ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Her ifadenin sizin için doğru olup olmadığına karar veriniz. Buna göre; doğru ya da çoğunlukla doğru ise doğru şıkkını, yanlış ya da çoğunlukla yanlış ise yanlış şıkkını işaretleyiniz.

	Doğru	Yanlış
1- İçtenlikle söyleyebilirim ki, anne-babamla aramda harika bir ilişki var.		
2-Anne-babamla ilişkimde değiştirmek istediğim çok şey var.		
3-Genelde iyi geçindiğimizi sanmıyorum.		
4-Anne-babamla geçinmek kolaydır.		
5-Anne-babamla ben çok kavga ederiz.		
6-Anne-babamla aramada halledilmesi gereken bazı önemli anlaşmazlıklar var.		
7-Anne-babamla ilişkimden genel olarak memnunum		
8-Anne-babamla birlikteyken çok mutluyumdur.		
9-Anne-babam ve ben birbirimize sık sık kızarız.		
10-Arkadaşlarım anne-babamın bana ne kadar kötü davrandığının farkındalar.		
11-Anne-babamla ben birbirimizle pek sık konuşmayız.		
12-Sanırım hem anne-babamın hem de benim yardıma ihtiyacımız var.		
13-Gerektiğinde anne-babamdan yardım isteyebileceğimi biliyorum.		
14-Anne-babam ve birbirimize karşı uzun süre kin besleriz.		
15-Anne-babamla birlikte olmaktan hoşlanırım.		

EK 5

BİREYSEL BİLGİ FORMU

1-Yaşınız?

2-Cinsiyetiniz

() Kadın () Erkek

3-Sınıfınız?

() 6. Sınıf () 7. Sınıf () 8. sınıf
() Lise 1 () Lise 2 () Lise 3

4-Nerede doğdunuz?.....

5- (Eğer İzmir dışında doğdu iseniz) Kaç yıldır İzmir' de yaşıyorsunuz?.....

6- Anne ve babanızın eğitim durumu nedir?

	Anne	Baba
a-Okuma yazma bilmiyor
b-Okuma yazma biliyor
c-İlkokul Mezunu
d-Orta mezunu
e-Lise Mezunu
f-Üniversite mezunu

7-Annemiz çalışıyor mu?

()Evet () Hayır

8- Babanız çalışıyor mu?

()Evet () Hayır

9-Anne ve baban medeni durumu nedir?

a-Evliler
b-Boşandılar
c-Annem ölmüş
d- Babam ölmüş

10- (Eğer ayrılarsa) kiminle yaşıyorsunuz?

() Annemle
() Babamla
() Akrabalarım
() Diğer.....

11 (Sizinle Birlikte) Kaç kardeşiniz?.....

12-Ailenizin ekonomik durumu nasıl?

() Kötü () Orta () İyi () Çok iyi

13- Ailenizde çok sık alkol kullanan var mı?

() Evet ()Hayır

14-Ailenizde sabıkası olan var mı?

() Evet ()Hayır

15- Ailenizde aşağıdaki olaylar yaşanıyor mu?

a-Annem ve babam kavga ederler

b-Babam annemi döver

c-Annem babamı döver

d-Annem veya babam kardeşlerimi ya da beni döver

16- Hiç evden kaçtınız mı?

() Evet ()Hayır

17- (Eğer yanıtınız evetse) Kaç kez en uzun nr kadar süreyle yazar mısınız?

18- Okul dışı zamanlarda bir işte çalışıyor musun? (Birden fazla şık işaretlenebilir)

() Hayır çalışmıyorum

()Yazları çalışıyorum

()Haftasonları çalışıyorum

()Akşamları çalışıyorum

19- Hiç sınıfta kaldın mı?

() Kaldım

() 1 sene kaldım

() 2 sene kaldım

() 3 ve daha fazla sene kaldım

20-Disiplin cezası aldın mı?

() Almadım ()Aldım

21- Bu sene okula kaç gün gelmedin ? (raporsuz olarak)

()Her gün geldim

()1-5

()6-12

()13 ve daha fazla

22- Birinci dönem kaç zayıfın vardı?

()Zayıfım Yok

()1-2

()3-5

()6 ve daha fazla

23- Üniversiteye gitmeyi istiyor musun?

() Evet ()Hayır

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

EK 6.

SAYI :B.08.4.MEM.4.35.00.11-600.1/
KONU:Tez Çalışması

35633

17.0 MART 2000

EGE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına

İZMİR

İLGİ :a)28 Şubat 2000 tarih ve 1514 sayılı yazınız.
b) Valilik Makamı'nın 09 Mart 2000 tarih ve 35413 sayılı Olur'u.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Gelişim Psikolojisi) Anabilim dalı Yüksek lisans öğrencisi Türkan YILMAZ'ın aşağıda isimleri belirtilen okullarda "Ergenlerde Risk Alma Davranışının İncelenmesi" konulu bir anket uygulaması yapmak istediği ilgi(a) yazınız ile bildirilmiştir.

İstenilen tez uygulamasını, aşağıda isimleri belirtilen okullarda okul müdürlüğünün sorumluluğunda eğitim öğretimi aksatmamak kaydıyla uygulamaları Valilik Makamı'nın ilişik ilgi(b) Onay'ı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

İbrahim ÇİNER
Müdür Yardımcısı

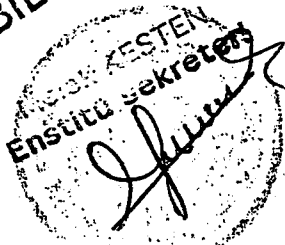
EKİ:
Valilik Onayı (1 adet)

Çalışma Yapılacak Okullar:
1-Kenan Evren Lisesi
2-Ellinci Yıl Lisesi
3-Özel İzmir Amerikan Lisesi
4-Mustafa Kemal Lisesi
5-K.Karabekir İlköğretim Okulu
6-Bornova Ortaokulu

1612
22-03-2000
1-

Neriman İbr.
21/3

ASLI GIBİDİR

EK 7

Tablo 1: Uygulama Yapılan Okullar ve Sosyo Ekonomik Düzeye Göre Dağılımları

SED	TOPLAM		OKUL DÜZEYİ	TOPLAM		OKUL ADI	TOPLAM	
	SAYI	%		SAYI	%		SAYI	%
ALT	412	34.2	ORTA	209	17.3	Kazım Karabekir İlk. Karşıyaka	185	15.3
			LİSE	203	16.8	Kenan Evren Lisesi Elliinci Yıl Lisesi	24	2.0
ORTA	353	29.3	ORTA	196	16.3	Bornova İlköğretim	89	7.4
			LİSE	157	13.0	Mustafa Kemal Lisesi	114	9.5
ÜST	441	36.6	ORTA	217	18.0	Amerikan Koleji İlk.	196	16.3
			LİSE	224	18.6	Amerikan Koleji Lisesi	157	13.0
Toplam	1206	100					217	18.0
							224	18.6

EK 7'nin Devamı

Tablo 2: Örneklemin Sınıflara Göre Dağılımı

Okul Düzeyi	Toplam		Sınıf	Toplam	
	Sayı	%		Sayı	%
İlköğretim	622	51.6	2. Sınıf	259	21.5
			3.Sınıf	363	30.1
			1. Sınıf	336	27.9
Lise	584	48.4	2.Sınıf	169	14.0
			3. Sınıf	79	6.6
			Toplam	1206	100

Tablo 3: Örneklemin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

YAŞ	CİNSİYET						TOPLAM	
	KIZ		ERKEK		BOŞ		SAYI	%
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%		
12	3	.5	3	.5	-	-	6	.5
13	55	9.2	57	9.5	1	.25	113	9.4
14	148	24.7	139	23.1	-	-	287	23.8
15	151	25.2	145	24.1	-	-	296	24.5
16	119	19.8	146	24.3	2	.50	267	22.1
17	102	17.0	89	14.8	1	.25	192	15.9
18	21	3.5	21	3.5	-	-	42	3.5
BOŞ	1	.2	2	.3	-	-	3	.2
TOP	600	100	602	100	4	100	1206	100

Tablo 4: Örneklemin göç yüzdeleri

DOĞUM YERİ	SAYI	%
İZMİR	850	70.5
GÖÇ (İzmir dışı)	346	28.4
BOŞ	10	.9
TOPLAM	1206	100

EK 7'nin Devamı

Tablo 5: Ergenlerin Okul Dışında Bir İşte Çalışma Değişkenine Göre Dağılımları

Çalışma Durumu	f	%	Çalışma Zamanları	f	%
Çalışıyor	330	27.5	Yazları Ç .	262	21.7
			Hafta sonları Ç.	14	1.2
			Akşamları Ç.	7	.6
			Hfsonu-Akş Ç.	1	.1
			Yaz-Akş Ç.	2	.2
			Yaz-Hfsonu Ç.	37	3.1
			Yaz-Hfsonu-Akş Ç.	7	.6
Çalışmıyor	836	69.3			
Boş	40	3.3			
Toplam	1206	100			

Tablo 6: Örneklemin Medeni Durum ve Aile Bütünlüğü Değişkenine göre Dağılımı

Aile Bütünlüğü			Medeni Durum		
	Sayı	%		Sayı	%
Bütün aileler	1111	92.1	Evliler	1111	92.1
Parçalanmış Aileler	92	7.6	Boşanmış	53	4.4
			Anne Ölümü	14	1.2
			Baba Ölümü	25	2.1
Boş	3	.2			

Tablo 7: Ergenlerin Aile İçinde Fiziksel veya Sözel Şiddet Yaşanıp Yaşanmamasına Göre dağılımları

Şiddet Yok	951	78.9			
Şiddet Var	255	21.1	Annemle babam kavga eder	221	18.3
			Babam Annemi döver	13	1.1
			Annem Babamı Döver	2	.2
			Annem veya Babam Kardeşlerimi ya da beni Döverler	31	2.6
Toplam	1206	100.00			

Yüzdelerdeki farklılıkların nedei bir kişinin birden fazla maddeyi işaretleyebilmesidir.

EK 7'nin Devamı

Tablo 8: Örneklemin ailelerindeki Suç Yüzdeleri

Ailede Sabıkalı birey Öyküsü	SAYI	%
VAR	45	3.7
YOK	1147	95.1
BOŞ	14	1.2
TOPLAM	1206	100

Tablo 9: Örneklemin Ailelerinde Sık Alkol Kullanan Bireylerin Yüzdesi

Ailede Alkol kullanan birey	Sayı	%
VAR	89	7.4
YOK	1110	92.0
BOŞ	7	.6
TOPLAM	1206	100

Tablo 10: Evden kaçan ve kaçmayan ergenlerin yüzdeleri

	Sayı	%
Evden Kaçanlar	69	5.7
Evden Kaçmayanlar	1127	93.4
Boş	10	.8
Toplam	1206	100

Tablo 11: Örneklemin Anne- Baba Eğitim Durumu Açısından Dağılımı

EĞİTİM DURUMU	ANNE		BABA	
	SAYI	%	SAYI	%
Okuma-Yazma Bilmiyor	84	7.0	14	1.2
Okum-Yazma Biliyor	42	3.5	24	2.0
İlkokul Mezunu	426	35.3	323	26.8
Ortaokul Mezunu	105	8.7	159	13.2
Lise Mezunu	211	17.5	237	19.7
Üniversite Mezunu	333	27.6	441	36.6
Boş	5	.4	8	.7
Toplam	1206	100	1206	100

EK 7'nin Devamı

Tablo 12: Ergenlerin Ebeveynlerinin Çalışma Durumu

İŞ DURUMU	ANNE		BABA	
	Sayı	%	Sayı	%
Çalışıyor	385	31.9	1070	88.7
Çalışmıyor	802	66.5	106	8.8
Emekli	9	.7	16	1.3
Boş	10	.8	14	1.2
Toplam	1206	100	1206	100

Tablo 13: Örnekleme Disiplin Cezası Alan ve Almayan Ergenlerin Dağılımı

	Sayı	%
Disiplin Cezası Alanlar	107	8.9
Disiplin Cezası Almayanlar	1091	90.5
Boş	8	.7
Toplam	1206	100

Tablo 14: Örnekleme Sınıfta Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Dağılımı

Sınıfta Kalma	f	%	Sınıfta Kalma Sayısı	f	%
Sınıfta Kalanlar	180	14.9	1 Sene Kalanlar	157	13.0
			2 Sene Kalanlar	21	1.7
			3 Sene Kalanlar	2	.2
Sınıfta Kalmayanlar	1012	83.9			
Boş	14	1.2			
Toplam	1206	100			

Tablo 15: Örnekleme Devamsızlık Yapan ve Yapmayan Ergenlerin Dağılımı

Devamsızlık Yapma	f	%	Devamsızlık Süresi	f	%
Devamsızlık Yapanlar	975	80.9	1-5 Gün	528	43.8
			6-12 Gün	316	26.2
			13 ve Daha Fazla	131	10.9
Devamsızlık Yapmayanlar	223	18.5			
Boş	8	.7			
Toplam	1206	100			

EK 8

Tablo 1: Üç Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ergenlerin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

	ALT SED		ORTA SED		ÜST SED	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Anne Eğitimi						
Boş	2	.5	2	.6	1	.2
O-K Bilmiyor	71	17.2	13	3.7	0	.0
O-K Biliyor	28	6.8	14	4.0	0	.0
İlkokul mez	243	59.0	180	51.0	3	.7
Ortaokul Mez.	44	10.7	57	16.1	4	.9
Lise Mez.	20	4.9	63	17.8	128	29.0
Üniversite Mez	4	1.0	2	6.8	305	69.2
Baba Eğitimi						
Boş	5	1.2	2	.6	1	.2
O-K Bilmiyor	12	2.9	2	.6	0	.0
O-K Biliyor	18	4.4	6	1.7	0	.0
İlkokul mez	219	53.2	104	29.5	0	.0
Ortaokul Mez.	83	20.1	71	20.1	5	1.1
Lise Mez.	63	15.3	117	33.1	57	12.9
Üniversite Mez	12	2.9	51	14.4	378	85.7
Anne Çalışması						
Boş	5	1.2	10	2.8	4	.9
Evet	84	20.4	72	20.4	229	51.9
Hayır	323	78.4	271	76.8	208	47.2
Kardeş Sayısı						
1-4	30	7.3	42	11.9	133	30.2
5 ve üstü	382	92.7	311	88.1	308	69.8
E. İşte Çalış						
Boş	13	3.2	17	4.8	10	2.3
Hayır	222	53.9	226	64.0	388	88.0
Evet	177	43.0	110	31.2	43	9.8
Evden kaçma						
Boş	3	.7	4	1.1	3	.7
Evet	21	5.1	17	4.8	31	7.0
Hayır	388	94.2	332	94.1	407	92.3
Aile bütünlüğü						
Boş	2	.5	1	.3	0	.0
Parçalanmış A.	37	9.0	20	5.7	35	7.9
Bütün Aile	373	90.5	332	94.1	406	92.1
Alkol K. Birey						
Boş	5	1.2	2	.6	0	.0
Var	29	7.0	21	5.9	39	8.8
Yok	378	91.7	330	93.5	402	91.2

	ALT SED		ORTA SED		ÜST SED	
Sabıka						
Boş	9	2.2	1	.3	4	.9
Var	16	3.9	12	3.4	17	3.9
Yok	387	93.9	340	96.3	420	95.2
Aileiçi Şiddet	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	339	82.3	296	83.9	316	71.7
Var	73	17.7	57	16.1	125	28.3
Devamsızlık						
Boş	4	1.0	4	1.1	0	.0
0 Gün	92	22.3	50	14.2	81	18.4
1-5 Gün	160	38.8	136	38.5	232	52.6
6-12 Gün	115	27.9	102	28.9	99	22.4
13 ve Üstü	41	10.0	61	17.3	29	6.6
Sınıfta Kalma						
Boş	7	1.7	4	1.1	3	.7
Kalmayan	331	80.3	256	72.5	425	96.4
Kalan	74	18.0	93	26.3	13	2.9

EK 9

Tablo 1: Alt Sosyo-Ekonomik Düzeye İlişkin Regresyon Tablosu

	Standart Beta Katsayısı	R ²
Akran Sapması Ölçeği Puanı	.326740	.22066
Evden Kaçma	-.275489	.33840
Devamsızlık	.215341	.39986
Cinsiyet	.154714	.44827
Sınıfta kalma	.125784	.46211
Ergenin Bir İşte Çalışması	.116842	.47430
ABEİE Puanı	.102754	.48428

F(7,340)=34,561121, P< .0001.

Tablo 2: Orta Sosyo-Ekonomik Düzeye İlişkin Regresyon Tablosu

	Standart Beta Katsayısı	R ²
Akran Sapması Ölçeği Puanı	.385285	.28983
Devamsızlık	.188744	.34685
Cinsiyet	.176742	.38279
ABEİE Puanı	.200630	.42221
Akran İlişkileri Ölçeği	-.04614	.43302
Baba Eğitimi	.100650	.44105
Ergenin Bir İşte Çalışması	.100934	.44902

F (7, 283)= 32,94682, P< .0001.

Tablo 3: Üst Sosyo-Ekonomik Düzeye İlişkin Regresyon Tablosu

	Standart Beta Katsayısı	R ²
Akran Sapması Ölçeği Puanı	.460835	.35163
Cinsiyet	.222014	.40036
Disiplin cezası alma	-.121111	.42308
Akran İlişkileri Ölçeği	-.129186	.44354
ABEİE Puanı	.097024	.45690
Sınıfta Kalma	.107053	.46812
Evden Kaçma	-.094171	.47710
Devamsızlık	.093908	.48486

F (8, 358) = 42,11972, P< .0001.

EK 10**Tablo 1: Kuraldışı Davranış Ölçeği Puanlarının Frekans Analizi Sonuçları**

DEĞİŞKEN		\bar{X}	S.S.	Min.	Max.	N
Cinsiyet	Kız	46.45	8.72	37	101	541
	Erkek	51.55	13.31	37	106	543
Yaş	12-14	44.53	8.77	37	95	376
	15-18	51.29	12.10	37	106	729
Sosyo- Ekonomik Düzye	Alt	45.56	9.04	37	95	383
	Orta	46.85	10.23	37	106	323
	Üst	53.98	12.83	37	104	401
Tüm Örneklem		48.99	11.52	37	106	1107

Tablo 2: Akran Sapması Ölçeği Puanlarının Frekans Analizi Sonuçları

DEĞİŞKEN		\bar{X}	S.S.	Min.	Max.	N
Cinsiyet	Kız	24.88	7.97	14	57	585
	Erkek	25.03	8.79	14	61	588
Yaş	12-14	21.12	6.95	14	59	404
	15-18	27.03	8.37	14	61	770
Sosyo- Ekonomik Düzye	Alt	22.54	7.29	14	61	403
	Orta	24.78	8.89	14	57	337
	Üst	27.37	8.31	15	59	437
Tüm Örneklem		24.98	8.40	14	61	1177

Tablo 3: Akran İlişkileri Ölçeği Puanlarının Frekans Analizi Sonuçları

DEĞİŞKEN		\bar{X}	S.S.	Min.	Max.	N
Cinsiyet	Kız	38.91	12.59	18	89	538
	Erkek	42.20	13.99	18	86	554
Yaş	12-14	42.70	14.43	18	89	372
	15-18	39.50	12.72	18	82	720
Sosyo- Ekonomik Düzye	Alt	43.33	14.37	18	89	373
	Orta	44.34	13.57	18	86	319
	Üst	35.04	10.15	18	69	403
Tüm Örneklem		40.57	13.40	18	89	1095

Tablo 4: Ana-baba Ergen İlişkileri Envanteri Genel Çatışma Alt Ölçeği Puanlarının Frekans Analizi Tablosu

DEĞİŞKEN		\bar{X}	S.S.	Min.	Max.	N
Cinsiyet	Kız	3.22	3.48	0	15	562
	Erkek	3.01	2.98	0	14	555
Yaş	12-14	2.62	2.14	0	14	380
	15-18	3.37	3.36	0	15	737
Sosyo- Ekonomik Düzye	Alt	3.08	3.11	0	14	387
	Orta	3.13	3.15	0	15	318
	Üst	3.13	3.44	0	14	415
Tüm Örneklem		3.11	3.24	0	15	1120

EK 11

Kuraldışı Davranış Ölçeği Madde Sıralaması

Madde sırası	Madde No	Madde	\bar{X}	S.S.	N
1	14	Sözlü ya da yazılı sınavlarda fisıldamak.	2.51	1.12	1203
2	15	Sınavlarda kopya çekmek.	2.37	1.13	1202
3	23	Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek.	1.71	.94	1204
4	8	Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek	1.71	1.10	1194
5	24	Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.	1.67	.89	1203
6	22	Öfkelendiği zaman eşyalarını kırmak.	1.67	.89	1202
7	7	Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak	1.64	1.03	1202
8	11	Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak	1.55	.96	1206
9	9	Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek	1.53	.99	1197
10	6	Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek	1.50	.91	1198
11	20	Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak	1.40	.72	1205
12	5	Okuldan kaçmak	1.37	.77	1203
13	1	Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek	1.37	.73	1206
14	3	Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak.	1.29	.62	1199
15	28	Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek.	1.29	.66	1205
16	2	Okul Zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.	1.29	.64	1202
17	12	Ücret ödmeden sinema, lunapark gibi yerlere girmek	1.26	.63	1203
18	13	Ücretini ödmeden otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek	1.26	.63	1199
19	26	İstedığı bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek	1.24	.63	1199
20	25	Zaman zaman etrafi rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.	1.22	.60	1205
21	21	Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek	1.18	.49	1204
22	32	Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak	1.16	.50	1205
23	31	Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.	1.14	.44	1206

24	27	Bir kavga olduğunda kullanılabilir bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak.	1.13	.52	1203
25	18	Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek	1.13	.47	1206
26	16	Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak	1.12	.47	1202
27	4	Okulda sigara içmek	1.12	.52	1206
28	34	Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.	1.11	.39	1205
29	19	Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek	1.10	.41	1202
30	29	Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak.	1.10	.45	1205
31	30	Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödemedi bir şeyler almak.	1.09	.38	1205
32	17	Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.	1.09	.38	1201
33	37	Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek	1.08	.35	1206
34	35	Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak	1.07	.34	1206
35	33	Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.	1.04	.31	1203
36	36	Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek	1.02	.21	1205
37	38	Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek	1.02	.19	1204
38	10	Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak	1.02	.16	1200

EK 11'in DEVAMI

Tablo 2: Kız Ergenlerin Kuraldışı Davranış Ölçeği Maddelerinin Sıralaması

Madde sırası	Madde No	Madde	\bar{X}	S.S.	N
1	14	Sözlü ya da yazılı sınavlarda fisıldamak.	2.63	1.11	599
2	15	Sınavlarda kopya çekmek.	2.39	1.11	597
3	8	Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek	1.62	1.03	597
4	22	Öfkelenildiği zaman eşyalarını kırmak.	1.60	.82	598
5	24	Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.	1.55	.74	600
6	9	Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek	1.49	.93	597
7	23	Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek.	1.44	.74	599
8	20	Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak	1.39	.68	600
9	1	Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek	1.31	.65	600
10	5	Okuldan kaçmak	1.30	.68	598
11	7	Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak	1.28	.69	600
12	6	Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek	1.28	.65	598
13	3	Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak.	1.27	.59	596
14	2	Okul Zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.	1.22	.54	598
15	11	Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak	1.21	.57	600
16	32	Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak	1.18	.50	599
17	28	Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek	1.16	.45	600
18	26	İsteddiği bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek	1.16	.48	599
19	25	Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.	1.15	.47	599
20	13	Ücretini ödmeden otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek	1.14	.48	596
21	31	Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.	1.14	.41	600

22	12	Ücret ödemedi sinema, lunapark gibi yerlere girmek	1.13	.45	600
23	21	Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek	1.13	.41	59+8
24	34	Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.	1.09	.36	600
25	4	Okulda sigara içmek	1.08	.39	600
26	30	Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödemedi bir şeyler almak.	1.06	.27	600
27	17	Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.	1.06	.28	597
28	18	Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek	1.05	.30	600
29	19	Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek	1.05	.26	597
30	16	Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak	1.05	.29	598
31	27	Bir kavga olduğunda kullanılabilir bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak.	1.05	.28	598
32	35	Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak	1.04	.23	600
33	29	Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak.	1.03	.24	600
34	37	Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek	1.03	.18	600
35	33	Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.	1.02	.20	598
36	38	Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek	1.01	.13	600
37	10	Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak	1.01	.15	598
38	36	Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek	1.01	.08	599

EK 11'in DEVAMI**Tablo 3: Erkek Ergenlerin Kuraldışı Davranış Ölçeği Maddelerinin Sıralaması**

Madde sırası	Madde No	Madde	\bar{X}	S.S.	N
1	14	Sözlü ya da yazılı sınavlarda fisıldamak.	2.39	1.11	600
2	15	Sınavlarda kopya çekmek.	2.35	1.16	601
3	7	Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak	1.99	1.18	598
4	23	Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövme.	1.97	1.03	601
5	11	Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak	1.88	1.13	602
6	24	Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.	1.82	1.01	599
7	8	Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek	1.79	1.16	593
8	22	Öfkelenildiği zaman eşyalarını kırmak.	1.72	.95	600
9	6	Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek	1.72	1.06	596
10	9	Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek	1.56	1.04	596
11	5	Okuldan kaçmak	1.45	.84	601
12	1	Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek	1.42	.79	602
13	28	Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek.	1.41	.79	601
14	20	Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak	1.40	.75	601
15	12	Ücret ödemededen sinema, lunapark gibi yerlere girmek	1.38	.76	599
16	13	Ücretini ödemededen otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek	1.37	.74	599
17	2	Okul zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.	1.35	.72	600
18	26	İstediği bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek	1.32	.74	597
19	3	Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak	1.31	.65	599
20	25	Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.	1.30	.69	602
21	21	Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek	1.22	.56	602
22	27	Bir kavga olduğunda kullanılabilir bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak.	1.22	.67	601

23	18	ŞiŖe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek	1.20	.57	602
24	16	Eğence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak.	1.19	.59	600
25	29	Kavgada akı, kırık ŖiŖe ya da sustalı gibi silah kullanmak.	1.16	.58	601
26	4	Okulda sigara içmek	1.16	.62	602
27	31	Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.	1.15	.47	602
28	19	Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek	1.15	.52	601
29	32	Yerine koymayı dūřunmeden evden habersiz para almak	1.14	.50	602
30	37	alıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek	1.14	.46	602
31	30	Eđence olsun diye parasını ödmeden dūkkandan birēeyler almak	1.12	.46	601
32	17	Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.	1.12	.46	600
33	34	Başkasına ait değerli bir Ŗeyi sahibine sormadan alıp saklamak.	1.12	.43	601
34	35	Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak	1.10	.42	602
35	33	Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.	1.06	.37	601
36	36	alıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek	1.04	.29	602
37	38	Bir Ŗeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek	1.03	.24	600
38	10	Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyururucu maddeleri kullanmak ya da satmak	1.03	.18	598

EK 11'in DEVAMI

Tablo 4: 12-14 Yaş Arasındaki Ergenlerin Kuraldışı Davranış Ölçeği Maddelerinin Sıralaması

Madde sırası	Madde No	Madde	\bar{X}	S.S.	N
1	14	Sözlü ya da yazılı sınavlarda fısıldamak.	2.03	1.01	403
2	15	Sınavlarda kopya çekmek.	1.89	1.02	406
3	23	Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek.	1.60	.85	405
4	24	Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.	1.52	.80	404
5	22	Öfkelendiği zaman eşyalarını kırmak.	1.43	.75	405
6	11	Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak	1.42	.84	406
7	6	Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek	1.35	.79	403
8	7	Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak	1.35	.75	405
9	20	Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak	1.33	.68	405
10	8	Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek	1.33	.77	403
11	12	Ücret ödemededen sinema, lunapark gibi yerlere girmek	1.23	.58	406
12	13	Ücretini ödemededen otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek	1.21	.57	401
13	28	Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek.	1.19	.51	405
14	25	Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.	1.15	.51	406
15	26	İsteddiği bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek	1.14	.47	406
16	1	Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek	1.14	.54	406
17	2	Okul Zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.	1.13	.52	406
18	5	Okuldan kaçmak	1.13	.49	406
19	9	Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek	1.13	.48	403
20	31	Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.	1.11	.37	406
21	32	Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak	1.10	.38	405

22	18	Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek	1.10	.39	406
23	34	Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.	1.10	.38	406
24	21	Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek	1.10	.34	406
25	3	Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak	1.10	.39	406
26	16	Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak	1.07	.33	406
27	19	Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek	1.05	.29	403
28	37	Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek	1.05	.28	406
29	30	Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödmeden bir şeyler almak.	1.05	.26	405
30	29	Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak.	1.04	.32	406
31	17	Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.	1.04	.27	405
32	35	Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak	1.04	.23	406
33	27	Bir kavga olduğunda kullanılacak bıçak, sustalı ya da muşta gibi araçlar taşımak.	1.04	.27	406
34	33	Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.	1.03	.24	405
35	38	Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek	1.03	.25	406
36	36	Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek	1.01	.13	406
37	4	Okulda sigara içmek	1.01	.10	406
38	10	Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak	1.00	.05	405

EK 11'in DEVAMI**Tablo 5: 15-18 Yaş Arasındaki Ergenlerin Kuraldışı Davranış Ölçeği Maddelerinin Sıralaması**

Madde sırası	Madde No	Madde	\bar{X}	S.S.	N
1	14	Sözlü ya da yazılı sınavlarda fisildamak.	2.75	1.09	797
2	15	Sınavlarda kopya çekmek.	2.61	1.11	793
3	8	Yasaların kullanmanıza izin vermediği alkollü içkileri içmek	1.90	1.20	788
4	7	Yasaların kullanmanıza izin vermediği otomobil, motosiklet gibi taşıt araçlarını kullanmak	1.78	1.11	794
5	22	Öfkelenildiği zaman eşyalarını kırmak.	1.78	.94	794
6	23	Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek	1.76	.97	796
7	24	Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.	1.76	.93	796
8	9	Yasaların gitmenize izin vermediği meyhane, bar gibi yerlere gitmek	1.73	1.11	791
9	11	Bisiklet, motosiklet ya da otomobil gibi araçları hız limitlerini aşacak şekilde kullanmak	1.61	1.00	797
10	6	Yasaların görmenize izin vermediği filmlere gitmek	1.57	.95	792
11	5	Okuldan kaçmak	1.50	.85	794
12	1	Okul zamanında sokaklarda başıboş gezmek	1.48	.81	797
13	20	Ağaçlara sivri bir nesneyle yazılar yazmak	1.44	.74	797
14	3	Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak.	1.39	.69	790
15	2	Okul Zamanında pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.	1.37	.72	793
16	28	Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek.	1.34	.72	797
17	26	İsteddiği bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak ya da kavgayla tehdit etmek	1.29	.69	790
18	13	Ücretini ödemededen otobüs, tren ve benzeri araçlarla seyahat etmek	1.28	.66	795
19	12	Ücret ödemededen sinema, lunapark gibi yerlere girmek	1.27	.66	795
20	25	Zaman zaman etrafı rahatsız eden ya da kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.	1.26	.63	796
21	21	Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek	1.22	.55	795
22	32	Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak	1.19	.55	797

23	27	Bir kavga olduğunda kullanılabilir bıçak, sustalı ya da musta gibi araçlar taşımak.	1.19	.60	794
24	4	Okulda sigara içmek	1.17	.62	797
25	31	Birinin sırasından ya da dolabından haber vermeden eşyasını almak.	1.16	.47	797
26	18	Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek	1.15	.50	797
27	16	Eğlence olsun diye binaların camlarını ya da sokak lambalarını kırmak	1.14	.53	793
28	19	Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek	1.12	.47	796
29	29	Kavgada çakı, kırık şişe ya da sustalı gibi silah kullanmak.	1.12	.50	796
30	17	Bilerek okulun camlarını kırmak ya da okulun malına zarar vermek.	1.11	.42	793
31	30	Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödemedi bir şeyler almak.	1.11	.43	797
32	34	Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.	1.11	.40	796
33	37	Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak ya da hediye olarak kabul etmek	1.10	.38	797
34	35	Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak	1.09	.39	797
35	33	Başkasına ait arabanın bir parçasını almak ya da benzinini boşaltmak.	1.05	.34	795
36	36	Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek	1.03	.24	796
37	10	Yasaların kullanılmasını yasakladığı kokain, esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak ya da satmak	1.03	.20	792
38	38	Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait evlere ya da binalara girmek	1.02	.15	795

ÖZGEÇMİŞ

1973 Burdur doğumluyum. SSK. İzmir Sağlık Meslek Lisesi'ni 1990 yılında bitirdim. 1992 yılında E. Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünde eğitimime başlayıp 1996 yılında bu eğitimimi tamamladım. 1996 yılında E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Gelişim Psikolojisi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladım. 1998 yılından itibaren E. Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.

YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN
Soyadı: YILMAZ
Adı: Türkan

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: Ergenlerde Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi

Yabancı Dil: Investigation of Risk Taking Behavior in Adolescence

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite: EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte:

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih: Ekim 2000

TEZ YAYINLANMIŞSA:

Yayımlayan:

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı: AKSEL, Şeyda

Ünvanı: Prof. .Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 120

TEZİN KONUSU (KONULARI):

Ergenlerde risk alma davranışları, aile ve akran ilişkileri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

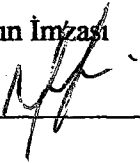
- 1- Ergenlik
- 2 -Risk Alma Davranışı
- 3- Akran İlişkileri
- 4- Ergenlikte Aile İlişkileri
- 5- Arkadaş Risk Alma Davranışı

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Adolescence
- 2- Risk-Taking Behavior
- 3- Peer relationships
- 4- Family relationships in adolescence
- 5- Peer Risk-Taking Behavior

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası

Tarih: 24 Ekim 2000

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ergen risk alma davranışları ile akran, aile ve okul yaşantısıyla ilgili özelliklerin ilişkisini incelemektir. Araştırmada İzmir’de yaşayan 12-18 yaş arası okula devam eden 1206 ergenle çalışılmıştır.

Bu araştırmada Kaner (2000) tarafından geliştirilen Kuraldışı Davranış Ölçeği, Akran Sapması Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği ile birlikte Robin (1990) tarafından geliştirilen ve Eryüksel (1996) tarafından geçerlilik güvenirlik çalışması yapılan ABEİE/Ana-Baba Ergen İlişkileri Envanteri (PARQ) kullanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda sosyo-ekonomik düzey, anne-baba eğitimi, kardeş sayısı ve annenin çalışması değişkeni ile risk alma davranışları arasında ilişki bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzey ve anne-baba eğitimi arttıkça risk alma davranışı artmaktadır. Çalışan anneye ve az kardeşe sahip olan ergenler de daha çok risk alma davranışı gerçekleştirmektedirler. Bu dört değişkenin birbiri ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Anne-baba eğitimi yükseldikçe sosyo-ekonomik düzey yükselir, çocuk sayısı azalır ve kadınların çalışma oranı artar. Anne-baba eğitiminin bu özellikleri etkilediği ve tüm bu özelliklerin de anne-babaların çocuğu toplumsallaştırma tarzlarını ve çocuğu izleme ve denetleme biçimlerini farklılaştıracağı düşünülmüştür.

Çalışan ergenlerin risk alma puanlarının çalışmayan ergenlerin risk alma puanlarından fazla olması yukarıdaki bulguya terstir. Ancak benzer şekilde; çalışan ergenin de anne-baba denetiminden uzak kaldığı düşünülmüştür. Ayrıca çalışan ergenin işyerindeki rol modelleri ve maruz kaldığı istismar da risk alma davranışlarının artmasına neden olabilecektir.

Araştırmada erkeklerin kızlardan; büyüklerin kklerden daha fazla risk alma davranışı gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca ailede yaşanan şiddet, ailede sık alkol kullanan ve sabıkası olan bireylerin bulunması da risk alma davranışları ile ilişkili bulunmuştur. Aile ilişkilerinde yüksek çatışma bildirenlerin Risk Alma Davranışı puanları da bildirmeyenlere kıyasla yüksektir.

Akran ilişkilerinin zayıf olduğunu ve arkadaşlarının çok fazla risk aldığını belirten gruplar daha çok risk alma davranışı göstermektedirler. Bu bulgular sosyal öğrenme ve Sosyal Kontrol Kuramları çerçevesinde tartışılmıştır.

SUMMARY

The purpose of this study investigate the relationships between the risk taking behavior of adolescents and their school life, family and peer relationships the research has been conducted on 1206, 12-18 year old adolescents.

For the above aim the researcher used Atypical Behavior Scale, Peer Relationship Scale, Deviant Behavior of Peers Scale developed by Kaner (2000) and Parent Adolescent Relationship Questionnaire (PARQ) developed by Robin (1990).

Findings indicate that there is a relationship between the risk taking behavior and socio-economic level, parent education, number of siblings and working mother. As the socio-economic level and parents' educational level increases the risk taking behavior increases. Youth who's mothers work and who have less number of siblings engage in more risk taking behavior. These four variables seen related. Thus, as level of parent's education increases socio-economic level increases, number of children degrees of percentage of workingwomen increase. Therefore it is thought that, parents educational level influences the style of parenting and degree of parental control. Risk taking points of working adolescents being higher than non-working adolescents seems contrary to above findings. However this finding can be explained by less parental control, workplace abuse and negative role models in the workplace.

Research findings indicate that male more than female and older age group more than younger group engage in more risk taking behavior. It has also seen that variables like family violence, alcohol abuse and delinquency in the family are correlated with risk taking behavior.

Adolescents who have score family problems score have risk-taking behavior. Adolescents whose friends engage in risk taking behavior and who have weak ties with their peers score have risk taking behavior.

The above findings were discussed in relation to Social Control and Social Learning Theories.

